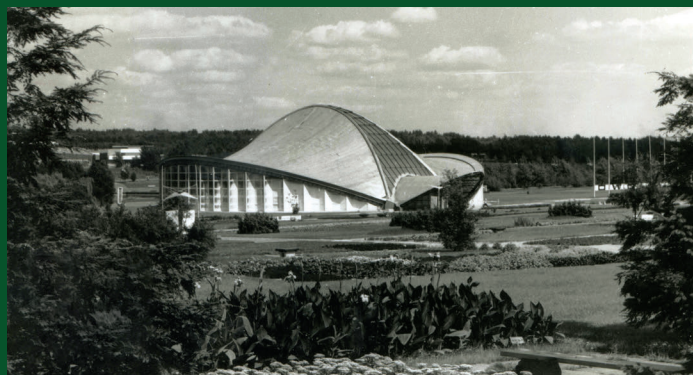
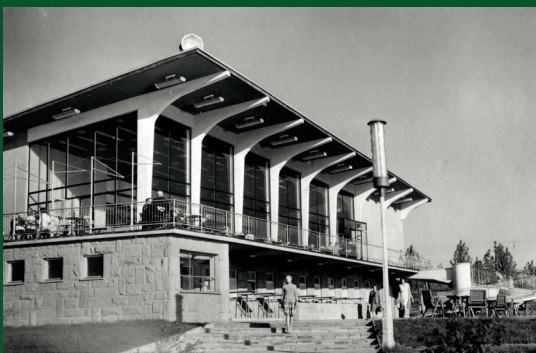

Aneta Borowik

PARK ŚLĄSKI W CHORZOWIE

PROJEKTY I REALIZACJE
Z LAT 1950–1989

WYDAWNICTWO NERITON

PARK ŚLĄSKI W CHORZOWIE

Projekty i realizacje
z lat 1950–1989

Mamie – za to, że jestem i Oli – za przyjaźń

Aneta Borowik

PARK ŚLĄSKI W CHORZOWIE

Projekty i realizacje
z lat 1950–1989

Warszawa 2020

Recenzenci

dr hab. Michał Pszczółkowski, prof. ASP w Gdańsku

Opracowanie graficzne i projekt okładki

Elżbieta Malik

Redakcja i korekta

Anna Mędrzecka

Indeks

Aneta Borowik

Na okładce (od góry):

Panorama Parku z kolejką linową, fot. Aneta Borowik

Pawilon C–G. APK, zesp. 2753, sygn. 1/422.

Mały krąg taneczny, altana oraz rzeźba „Krakowiak” Jana Ślusarczyka, 1953.

APK, zesp. 480, sygn. 2/10.

Hala Kwiatów. IDA BŚ, zbiory J. Gottfrieda, bez sygn.

Budynek baru samoobsługowego „Sam-bar”. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

Wirujące filiżanki. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

Planetarium i obserwatorium astronomiczne. BGPW, 1963, sygn. FT 002007.

Autorka książki dołożyła wszelkich starań w celu odnalezienia autorów prezentowanych archiwalnych fotografii oraz ich następców prawnych w zakresie autorskich praw majątkowych.

© Copyright by Aneta Borowik

ISBN 978-83-66018-71-6

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Śląski w Katowicach

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Wydanie I, Warszawa 2020

Wydawnictwo Neriton

Rynek Starego Miasta 29/31, 00-272 Warszawa

tel. 22 831 – 02 – 61 w. 26

www.neriton.pl

neriton@ihpan.edu.pl

Spis treści

.....

Wstęp	7
I. Park Śląski w Chorzowie – historia i urbanistyka	9
II. Obiekty z okresu socrealizmu	24
1. Teren festynowy	24
2. Pawilon informacyjny	29
3. Planetarium z obserwatorium astronomicznym	32
4. Stadion Śląski z wieżą dyspozytorską	35
5. Ośrodek sportów wodnych z restauracją „Przystań”.	41
III. Po Odwilży	49
1. Kolejka linowa „Elka”	55
2. Ogród Zoologiczny	58
Pawilon słoni	62
Pawilon żyraf	64
Pawilon antylop i strusi	66
Woliera dla drapieżnych ptaków	66
Dolina Dinozaurów – muzeum gadów kopalnych na wolnym powietrzu	69
3. Wesole Miasteczko	72
4. Kąpielisko „Fala”	90
5. Ośrodek Turystyczny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (Hotel turystyczny)	100
6. Ośrodek Harcerski	105
7. Tereny Ogólnopolskiej Wystawy Ogrodniczej (OWO) oraz towarzyszące jej obiekty	111
Szlakarnia wieżowa	118
Hala Kwiatów („Kapelusz”)	121
8. Pojedyncze obiekty zaprojektowane lub zrealizowane na terenie Parku Śląskiego w Chorzowie w latach 1956–1970	127
Budynek administracyjno-recepcyjny Parku Śląskiego w Chorzowie.. . . .	127
Restauracja „Parkowa”.	130

Budynek administracyjny Polskiego Związku Hodowców Gołębi w Katowicach	132
Projekt pawilonu radiowo-dyspozycyjnego	134
Projekt pawilonu myśliwskiego	135
9. Galeria Rzeźby Śląskiej i restauracja „Łania”	135
10. Górnośląski Park Etnograficzny, czyli Skansen	147
11. Ośrodek Postępu Technicznego w Chorzowie	151
Pawilony A	154
Pawilony B (B-1–B-6)	157
Pawilon C-G	158
Pawilon D	162
Budynek administracyjny	164
Pawilon Metali Nieżelaznych	166
Pawilon Hutnictwa Żelaza i Stali (później Budownictwa)	166
Pawilon Górnictwa	167
„Wypych”	169
Zespół doskonalenia i kształcenia kadr: budynki Zakładu Aktualizacji Wiedzy (Produkcji i Usług Filmowych) oraz audytorium	171
Hotel Zakładu Aktualizacji Wiedzy Ośrodka Postępu Technicznego	174
Wystawy	174
Zakończenie	179
Bibliografia	185

Wstęp

Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku w Katowicach, dzisiejszy Park Śląski w Chorzowie, to zespół pod wieloma względami wyjątkowy. Był największą powojenną inwestycją związaną ze spędzaniem wolnego czasu, stał się wzorem i punktem odniesienia dla innych założeń parkowych w całej Polsce. Na jego obszarze zrealizowano wiele wartościowych zespołów urbanistycznych i architektonicznych, zarówno socrealistycznych, jak i późnomodernistycznych. Tworzyli je wybitni urbaniści, architekci i projektanci zieleni na zlecenie ówczesnych władz, reprezentowanych na szczęcie wojewódzkim przez Jerzego Ziętkę, inicjatora i budowniczego Parku.

Książka ma na celu prezentację ważnego zespołu urbanistyczno-architektonicznego, który do tej pory nie doczekał się opracowania, jego założeń ideowych, historii oraz formy. Publikacja jest również swoistym upamiętnieniem dawnej świetności często nieistniejących lub bardzo przekształconych założeń i budynków.

W pracy wykorzystano źródła archiwalne, liczne artykuły prasowe oraz publikacje zwarte. Dokumenty związane z Parkiem znajdują się w archiwach: Parku Śląskiego w Chorzowie, Państwowym w Katowicach, Urzędu Miasta Katowice, Akt Nowych w Warszawie, Stowarzyszenia Architektów Polskich w Warszawie, Parku Śląskiego w Chorzowie, Fundacji dla Śląska, Instytutu Dokumentacji Architektury Biblioteki Śląskiej oraz w Bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej.

Wśród najważniejszych wykorzystanych książek należy wymienić cztery wydawnictwa albumowe poświęcone Parkowi: *Park wielu pokoleń* z 2016 r., dwa wydania *Śląskiego Parku Kultury* z 1959 i 1963 r. oraz *Oazę pod rudym obłokiem* z 1972 r.¹ Pierwsza z nich przynosi bardzo wiele informacji na

¹ Ł. Buszman, Ł. Respondek, *Park wielu pokoleń*, Chorzów 2016; *Śląski Park Kultury*, wyd. 1, red. W. Niemiec, M. Szpuner, Katowice 1959; *Śląski Park Kultury*, wyd. 2, red. W. Niemirski, K. Słotwiński, Katowice 1963; *Oaza pod rudym obłokiem*. *Śląski Park Kultury*

temat historii założenia oraz znajdujących się na jego terenie obiektów. Wartościowym źródłem wiadomości były czasopisma z czasu powstawania założenia, przede wszystkim „Dziennik Zachodni” i „Trybuna Robotnicza”, ale także publikacje branżowe „Architektura”, „Fundamenty” i „Przegląd Budowlany”². Projekty oraz archiwalne fotografie zamieszczono również w wydawnictwach biur projektowych, przede wszystkim „Biuletynie Pracowni Budownictwa Ogólnego w Katowicach” oraz w katalogach wystaw architektury i rzeźby³.

Współczesne publikacje naukowe poświęcone urbanistyce i architekturze Parku należą do rzadkości, tym bardziej cieszą dwa artykuły – Anny Syski na temat hal projektowanych przez Jerzego Gottfrieda oraz Alicji Gzowskiej o Ośrodku Postępu Technicznego w Katowicach⁴. Wybrane obiekty zostały krótko omówione w książkach Irmy Koziny, Magdaleny Żmudzińskiej-Nowak oraz Hanny Jarosz-Jałowieckiej⁵.

i *Wypoczynku*, Katowice 1972. Dziękuję za pomoc Panu Łukaszowi Respondkowi z Parku Śląskiego w Chorzowie.

² Najważniejsze artykuły o Parku Śląskim, które ukazały się na łamach „Architektury” to: W. Niemiec, *Park Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie*, „Architektura” 1953, nr 11, s. 273–278; W. Niemirski, *Park Kultury i Wypoczynku w Katowicach*, „Architektura” 1961, nr 7–8; B.Ch., *Hala imprez w WPKiW w Chorzowie*, „Architektura” 1967, nr 5–6, s. 310–311; W. Bryzek, *Śląskie planetarium*, „Architektura” 1956, nr 6, s. 172–175; *Hala Kwiatów w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie*, „Architektura” 1970, nr 10, s. 346–349; *Ostatnie projekty i realizacje Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego w Katowicach*, „Architektura” 1969, nr 6, s. 245–247, W.Z., *Kąpielisko „Fala” w Chorzowie*, „Architektura” 1968, nr 6, s. 217–219.

³ *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego 1958–1983*, Katowice 1983; *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego. Przedsiębiorstwo Wojewódzkie*, Katowice 1962; *Regionalny przegląd architektury. Katalog projektów eksponowanych na Regionalnym pokazie architektury – Katowice 1972*, red. M. Glanc et. al., Katowice 1972; *Regionalny przegląd projektów. Śląska Wystawa Architektury 1963. Katowice 5.XI.1963 – 16.XI.1963 roku*, red. J. Friedel, Katowice 1963; *Regionalny Przegląd Projektów. Śląska Wystawa Architektury*, red. J. Friedel, Katowice 1962.

⁴ A. Syska, *To, co zrobiłem to nie jest nic wielkiego – hale Jerzego Gottfrieda*, w: *Modernizm w Europie. Modernizm w Gdyni. Architektura XX wieku od lat sześćdziesiątych i jej ochrona w Gdyni i Europie*, red. M.J. Sołtysik, R. Hirsch, Gdynia 2017, s. 221–226; A. Gzowska, *Architektura postępu. Pawilony wystawowe Ośrodka Postępu Technicznego przy Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie*, w: *Podróż do nowoczesności*, red. A. Syska, Katowice 2016, s. 191–206.

⁵ I. Kozina, *Ikony architektury w województwie śląskim w XX i XXI wieku*, Katowice 2020; H. Jarosz-Jałowicka, *Rzeźby w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku*, Katowice 2008; M. Żmudzińska-Nowak, *Reflektor: Architektura i Urbanistyka*, w: *Reflektory. Interdyscyplinarne spojrzenie na dziedzictwo architektury Górnego Śląska drugiej połowy XX wieku*, red. M. Żmudzińska-Nowak, I. Herok-Turska, Katowice 2017, s. 134–209.

ROZDZIAŁ I

Park Śląski w Chorzowie – historia i urbanistyka

W czasie, kiedy powstawał Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku w Katowicach, podjęto decyzję o realizacji jeszcze dwóch założeń tego typu – Centralnego Parku Kultury na Powiślu i Północnego Parku na Bielanach⁶. Koncepcja ich budowy miała źródło w egalitarnej ideologii socjalizmu, nawiązującej do odrodzeniowego i oświeceniowego antropocentryzmu. Rolę parków w tym okresie dobrze charakteryzują słowa Ireny Dworakowskiej z 1953 r.:

Socjalizm, w trosce o najlepszą formę, która uczyni życie ludziom pracy na świecie łatwiejsze, pragnie wprowadzić ludzkość do ogrodów zamkniętych dlań dotąd prawami klasowymi – spełnić ich odwieczne marzenie o mieście doskonałym i szczególnie ogrodach. [...] Parki kultury w ustroju socjalistycznym mają być nie tylko rekompensatą krzywd społecznych, lecz także stanowić krajobraz stworzony przez twórczą inwencję artysty, krajobraz o kategoriach humanistycznych, w którym odtąd człowiek gra główną rolę, krajobraz stworzony w przekonaniu o istnieniu i poznawalności obiektywnego świata oraz wspaniałej możliwości przekształcania go przez człowieka dla dobra ludzkości⁷.

Na pylonach wzniesionych przy głównym wejściu do WPKiW wyryto dwa artykuły Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, które przypominały o prawie wszystkich obywateli do wypoczynku oraz dostępu do kultury⁸.

Powstanie WPKiW w Katowicach wiązało się z opracowanym przez Biuro Planu Regionalnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego projektem

⁶ J. Grabowski, *Centralny Park Ludowy w Warszawie*, „Architektura” 1951, nr 9, s. 293; I. Dworakowska, *O Parku Kultury na Powiślu (Artykuł dyskusyjny)*, „Architektura” 1953, nr 11, s. 278–280.

⁷ I. Dworakowska, *op. cit.*, s. 278.

⁸ „Obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej mają prawo do korzystania ze zdobyczy kultury i do twórczego udziału w rozwoju kultury narodowej” [art. 62], „Obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej mają prawo do wypoczynku” [art. 59, pkt. 1].

zazielenienia tego obszaru⁹. Park został zlokalizowany na styku trzech dużych miast: Katowic, Chorzowa i Siemianowic. Jego granicę południową stanowiła ulica Chorzowska, a północną – szosa Chorzów – Siemianowice (obecnie ulica Bytkowska). Podkreślano, że był to największy park w Polsce i jeden z największych parków w Europie.

20 grudnia 1950 r. Wojewódzka Rada Narodowa w Katowicach powzięła uchwałę o budowie WPKiW w Katowicach¹⁰. Napisano w niej:

Uznaje się konieczność i celowość budowania Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku dla górnośląskiego zespołu przemysłowo-miejskiego na obszarze ok. 500 ha położonego między Katowicami a Chorzowem w pasie między drogami Katowice–Chorzów i Siemianowice–Stary Chorzów¹¹.

W maju 1951 r. Prezydium Rządu zatwierdziło tę inwestycję, a w lipcu powołano do życia Komitet Budowy, na którego czele stanął zastępca przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej, późniejszy wojewoda Jerzy Ziętek¹².

Założenia Parku oraz jego projekt wstępny stworzyli Kazimierz Wejchert, Tadeusz Baum (ówczesny urbanista województwa śląskiego) oraz Krystyn Olszewski¹³. Pierwsza dokumentacja zieleni została wykonana w 1950 r. w bardzo krótkim czasie i bez odpowiednich badań po to, aby umożliwić zadrzewianie w nadchodzącym sezonie¹⁴. Następnie przekazano prace nad projektem Władysławowi Niemirskiemu z Centralnego Biura Projektów Budownictwa Komunalnego w Warszawie¹⁵. W 1952 r. wstępny projekt pierwszego

⁹ W. Niemiec, *Park Kultury i Wypoczynku...*, s. 273–278. Na temat okoliczności powstania Parku zob. również: *Park wielu pokoleń...*, s. 13–17.

¹⁰ Informacje na temat projektów pochodzą z Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN]: *Park Kultury i Wypoczynku w Katowicach, 1953–1955*, AAN, 331; Główna Komisja Oceny Projektów Inwestycyjnych w Warszawie [dalej: KOPI], sygn. 2001.

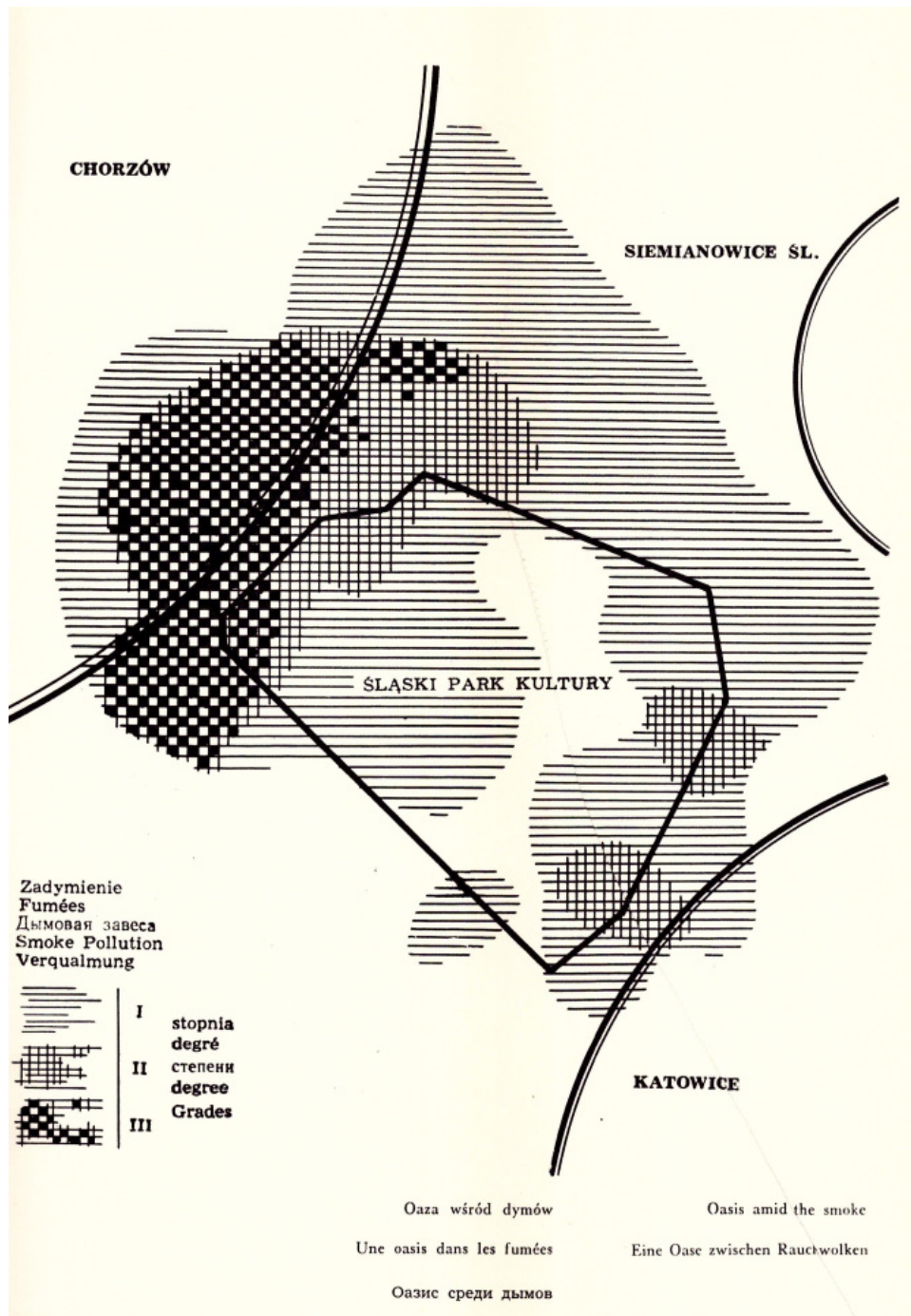
¹¹ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1.

¹² W 1950 r. przewodniczącym WRN był Bolesław Jaszczyk.

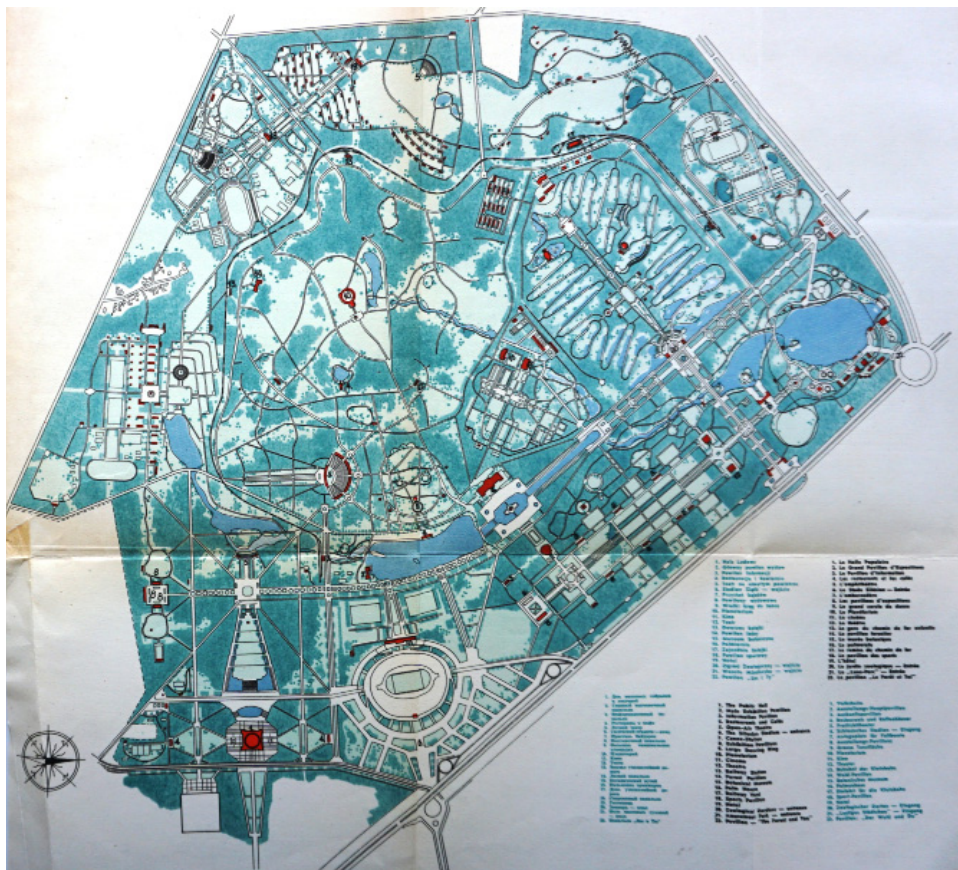
¹³ W. Lin, *Park-poemat*, „Fundamenty” 1964, nr 29–30, s. 18–19; J. Rakoczy, *Poemat Śląski*, „Fundamenty” 1967, nr 32, s. 8–9. Henryk Buszko podaje, że inicjatorem powstania Parku był Jerzy Ziętek, a jego pierwszą koncepcję wykonali Niemirski, Baum i Wejchert. Napisał: „Genialny pomysł Ziętka był taki, aby na terenie tzw. Doliny Szwajcarskiej położonej między Katowicami, Chorzowem i Siemianowicami wybudować park do którego mogliby ludzie masowo przyjeżdżać na wypoczynek. Generalowi bardzo pomógł Władysław Niemirski architekt z Cieszyna [...]. Współpracował z nim Tadeusz Baum, który był w Katowicach urbanistą wojewódzkim i Kazimierz Wejchert. W trójkę przedstawili pierwszą koncepcję Parku Wojewódzkiego”; Instytut Dokumentacji Architektury Biblioteki Śląskiej, Zbiory Henryka Buszko [dalej: IDAHB], sygn. I/72.

¹⁴ *SARP Materiały do Dyskusji. Zeszyt 4*, Warszawa 1956, s. 16.

¹⁵ Władysław Niemirski (1914–2001) urodził się jako Władysław Niemiec, jednak po wojnie zmienił nazwisko. W 1947 r. ukończył studia architektoniczne na Politechnice Warszawskiej.

Il. 1. Schemat lokalizacji Parku Śląskiego oraz zadymienia na jego obszarze, pracownia GOP w Katowicach. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 25.

Il. 2. Plan Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku, wersja z 1952 r. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1.

stadium budowy Parku wykonał pod jego kierunkiem zespół tego biura, w którego skład wchodził: Barbara Chrzanowska, Elżbieta Jankowska, Ludwik Lawin, Wacław Chojnacki, Barbara Kuszell, Helena Krupińska, Włodzimierz Klimczewski, Janina Skuczyńska, Teresa Potulicka-Łatyńska, Stanisława

Jeszcze przed wybuchem II wojny światowej zatrudnił się w pracowni architekta i architekta krajobrazu Franciszka Krzywdy-Polkowskiego, opracowując w zespole projekt zieleni dla miasta Wisły (1938). Był wykładowcą i pracownikiem naukowym Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej oraz Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Jednocześnie pracował w warszawskich biurach projektowych. Oprócz WPKiW zaprojektował wiele założeń parkowych, m.in. parki kultury w Lublinie, Pruszkowie, na Bielanach w Warszawie, ogród zoologiczny w Warszawie (z E. Jankowską, B. Kuszell, B. Dobrogojską), koncepcję zieleni dla śródmieścia Katowic i miasta Gołonoga oraz zagospodarowanie przestrzenne parku miejskiego w Dolne Trzech Stawów w Katowicach (kierownik zespołu). Prof. Władysław Niemirski (1914–2001), kak.sggw.pl [dostęp: 26 VIII 2020].

Smolaga, Wanda Ziółkowska, Laura Konokowska i Barbara Attak¹⁶. Z czasem dołączyli Edward Bartman, Marek Kiciński i Stanisław Rutkowski – pracownicy Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie¹⁷.

Ten sam zespół wykonał projekt realizacyjny parku¹⁸. Po 1958 r. inwestor zrezygnował z dotychczasowej współpracy i zlecił zadania projektowe Biuru Projektów Budownictwa Komunalnego w Katowicach.

W Polsce lat pięćdziesiątych nie było doświadczeń w projektowaniu parków ludowych. Informacje na ich temat przeważnie pochodziły z radzieckich publikacji lub opowiadań architektów, którzy widzieli tego typu obiekty w ZSRR. W tym czasie najczęściej czerpano inspiracje z parków w Moskwie i Leningradzie¹⁹.

Projekt WPKiW przewidywał zagospodarowanie 600 ha, z czego 27 przeznaczono na budowę stadionu. Tereny przyszłego parku stanowiły głównie obszary rolne oraz nieużytki, z szybami wentylacyjnymi pobliskich kopalń, częściowo zajęte przez budynki mieszkalne i gospodarcze. Konfiguracja terenu była bardzo zróżnicowana, a jego centralnym punktem było wzgórze o wysokości dochodzącej do 350 m n.p.m. Otaczała je dolina przebiegająca z północnego zachodu na południowy wschód, ze spadkiem w kierunku południowo-wschodnim ku rzece Rawie. Na omawianym obszarze istniało kilka stawów.

Tereny były narażone na skutki eksploatacji górniczej. Przewidywano, że mogły podlegać osiadaniu gruntu do 1958 r., co należało uzzględnić podczas projektowania. Większe obiekty wymagały ustanowienia filarów ochronnych z uwagi na trwającą lub planowaną eksploatację górniczą. Była to jedna z przyczyn, dla których podjęto decyzję o etapowaniu niektórych inwestycji.

Od północy i południa obszar odizolowano ochronnymi pasami zieleni wysokiej, w założeniu zatrzymującymi dymy z pobliskich zakładów przemysłowych. Szerokość dróg obliczono na podstawie norm radzieckich, korzystając z przedwojennej publikacji Leonida Łunca na temat parków kultury i wypoczynku²⁰. Przewidziano również realizację Kolejki Młodzieżowej, która miała zapewnić wewnętrzną komunikację. Aby ułatwić dojazd do Parku, przebudowano układ komunikacji tramwajowej – dodano jeden tor oraz pętlę na wysokości stadionu²¹.

¹⁶ W. Niemiec, *Park Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie...*, s. 273–278.

¹⁷ Prof. Władysław Niemirski...

¹⁸ H. Buszko, A. Franta, *Polska architektura Górnego Śląska i Zagłębia w latach 1918–1978*, w: *Architektura i urbanistyka w Polsce w latach 1918–1978*, Warszawa 1989, s. 40.

¹⁹ Tak twórcy projektu wstępnego, jak i dalszych projektów podkreślali to w swoich wypowiedziach, *SARP Materiały...* WPKiW zestawiano z Parkiem im. Gorkiego w Moskwie oraz parkiem w Leningradzie.

²⁰ Л.Б. Лунц, *Парки культуры и отдыха*, Москва–Ленинград 1934.

²¹ W 1963 r. kończono drugą linię tramwajową.

Il. 3. „Szwajcarska dolina” przed rozpoczęciem prac, fot. archiwalna. Archiwum Państwowe w Katowicach [dalej: APK], zesp. 480, sygn. 2/17.

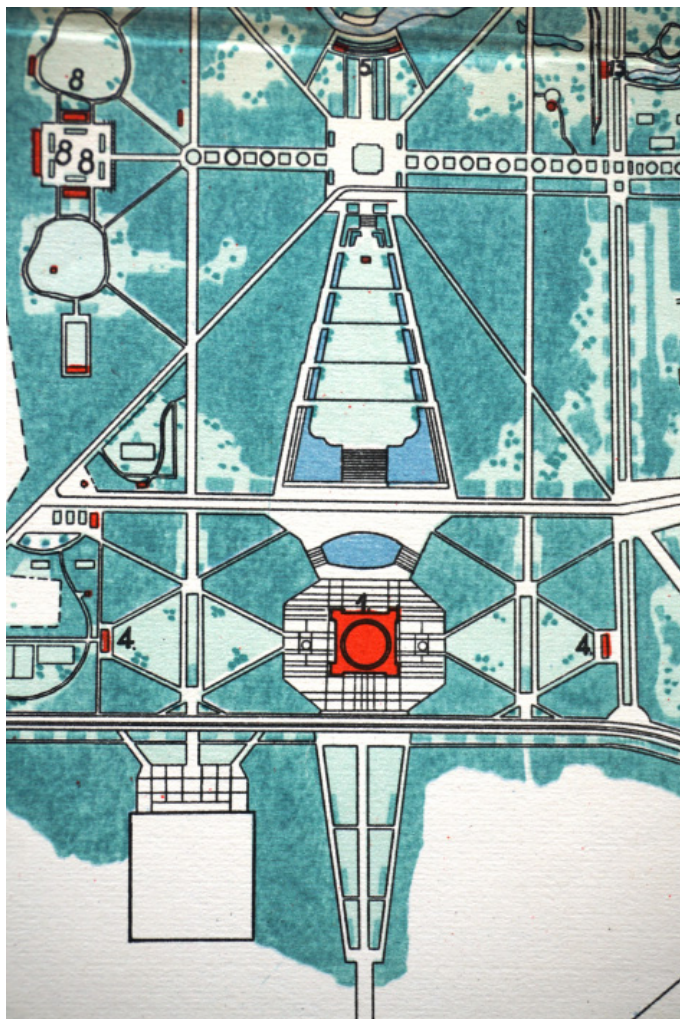
Zgodnie z pierwotną, częściowo zrealizowaną koncepcją w parku miały powstać następujące rejony: polityczny, spacerowo-wypoczynkowy, kulturalno-fizyczny, obronności kraju, zdrowotności, dziecięcy, młodzieżowy, kulturalno-oświatowy, botaniczny, zoologiczny, parkowo-leśny i gospodarczo-usługowy²². Program pomyślano tak, aby służył czterem celom: wypoczynkowi, rozrywce, zabawie i nauce.

Rejon kulturalno-oświatowy zaplanowano za Wesołym Miasteczkiem, po drugiej stronie głównej alei. Na jego terenie przewidziano m.in. realizację: Domu Górnik, Domu Hutnika oraz dwóch pawilonów: wystawowego i upowszechniania procesów technologicznych. Dalej ku zachodowi planowano stadion na 90 tys. widzów, a naprzeciw niego – rejon festynowy z teatrem na otwartym powietrzu dla 10 tys. widzów.

Na zakończeniu Parku, w pobliżu Chorzowa lokalizowano rejon polityczno-wychowawczy z pawilonem politycznym, zakończony wielkim placem z Halą Ludową.

Dalej miał powstać rejon obronności kraju, a w dolinie położonej na wschód od centralnego wzniesienia – rejon zdrowotności z Domem Zdrowia oraz ośrodkiem wczasów jedno- i wielodniowych. W środkowej części doliny zaprojektowano ogród botaniczny, a na wschód od centralnego wzniesienia – rejon krótkich wczasów. Przy wejściach od strony Siemianowic i Dębu przewidziano sektory dziecięce i liczne boiska, a rejon sportu popularnego

²² Ostatecznie bazę gospodarczą zaprojektowała w 1962 r. B. Dobrogojska, *Posiedzenie Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w III i IV kwartale 1962 r. oraz I i II kwartale 1963*, „Biuletyn Wydziału Architektury i Nadzoru Budowlanego P.W.R.N.” 1962–1963, nr 13–16, s. 151–152.

Il. 4. Rejon polityczno-wychowawczy z Halą Ludową na planie z 1952 r. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1.

w różnych częściach założenia²³. Zaprojektowano Kolejkę Młodzieżową o długości trasy ok. sześciu kilometrów, która miała funkcję nie tylko komunikacyjną, ale również dydaktyczną²⁴.

²³ Ogółem w parku miały powstać: trzy boiska do piłki nożnej, osiemnaście do siatkówki, dziewięć do koszykówki, dziesięć do gier i zabaw, trzy boiska lekkoatletyczne, trzy tory przeszkód, trzy tory łucznicze, strzelnica wiatrówkowa, kręgielnia, dwa place do nauki jazdy na rowerze, sześć placów do gimnastyki, dziewięć kortów tenisowych oraz trzy bieżnie.

²⁴ *Ibidem*.

W 1952 r. powstało Uzupełnienie do założeń projektowych wariantu II-go, które wprowadzało dodatkowe obiekty: planetarium i obserwatorium ludowe, przystań kajakową, Kolejkę Młodzieżową, teatr na wolnym powietrzu²⁵, pawilon polityczny, pawilon leśny oraz kąpielisko. W 1953 r. Komitet Budowy postanowił odsunąć w czasie realizację trzech ostatnich pozycji i zastąpić je Ogrodem Zoologicznym i Wesołym Miasteczkiem. Jednym z argumentów była konieczność zagospodarowania terenów w pobliżu Katowic, ponieważ dotychczasowy projekt przewidywał inwestycje bliżej Chorzowa.

W 1959 r. Park dzielił się na sześć sektorów: kulturalno-rozrywkowy (teren festynowy, kawiarnia, teatr na wolnym powietrzu), młodzieżowy (kolejka, ZOO, Planetarium, Przystań, Śląski Ośrodek Harcersko-Turystyczny), kultury fizycznej (zespoły urządzeń sportowych od strony Siemianowic, od strony Katowic wyposażone w dwa boiska do piłki nożnej i ręcznej, siatkówki, koszykówki, korty tenisowe, urządzenia lekkoatletyczne), oświatowo-dydaktyczny (pawilon propagandy; planowano pawilony: wystaw, górniczo-hutniczy, techniki, zajęć popularnonaukowych, centralną bibliotekę parkową z czytelniami na tarasach, kino na wolnym powietrzu i place wystawowe) oraz parkowo-leśny²⁶.

Trzonem kompozycji była szeroka promenada biegnąca równolegle do ulicy Chorzowskiej, łącząca park z centrum Katowic, przy której zaprojektowano obszary i obiekty służące masowemu rozrywkowi.

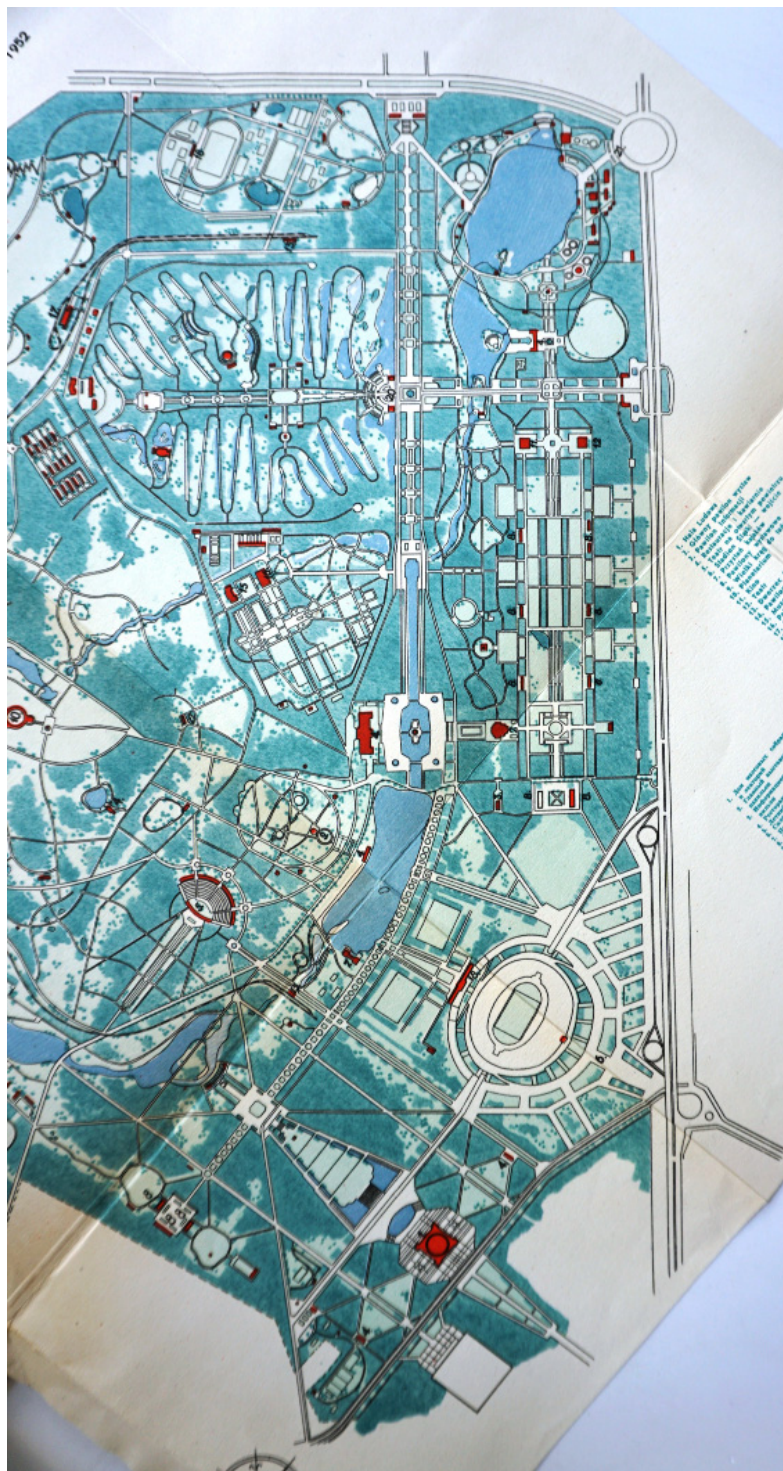
Po północnej stronie alei przewidziano realizację terenów dziecięcych i sportu popularnego, ogrodu botanicznego, ogrodu zoologicznego, muzeum etnograficznego, a także rejonu rozrywkowego z kręganiami do tańca, teatrem i kinem na wolnym powietrzu. Po południowej stronie alei zaprojektowano: Wesołe Miasteczko, rejon kulturalno-oświatowy z głównym pawilonem wystaw i pawilonem górnika oraz stadion na 80 tys. widzów²⁷. Od strony Chorzowa aleja miała się kończyć placem z Halą Ludową.

Wzgórze ze zboczami przeznaczono na park leśny o powierzchni ok. 222 ha z rejonem cichego wypoczynku. Plany zakładały odwrócenie lasu z polanami i takie poprowadzenie dróg, aby nawiązywały do rzeźby terenu.

²⁵ Istniały dwie wersje projektowe teatru na wolnym powietrzu – autorstwa W. Niemirskiego z lat pięćdziesiątych oraz J. Brzuchowskiego z 1960 r. W 1954 r. trwały prace ziemne przy pierwszej z nich, druga była realizowana w 1963 r. Obiekt z lat sześćdziesiątych obejmował kino i teatr na wolnym powietrzu na 7 tys. miejsc, Kak.sggw.pl [dostęp: 28 IX 2020], „Biuletyn Wydziału Architektury i Nadzoru Budowlanego P.W.R.N.” 1960, nr 5–6.

²⁶ J. Koba, *Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku*, w: *Ogólnopolska Wystawa Ogrodnicza 6–27 września 1959*, Chorzów 1959, s. 5–6.

²⁷ *Ibidem*.

Il. 5. Fragment planu Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku z widoczną główną promenadą, wersja z 1952 r. Śląski Park Kultury..., wyd. 1.

Il.6. Fragment głównej promenady i wielki staw. BGPW, 1965, fot. Zbyszko Siemaszko, sygn. FT 001973.

Twórca projektu napisał o nim następująco:

Na tym przeszło dwustuhektarowym terenie przewidziano bardzo skromny program, ograniczając się do koniecznych urządzeń. Ma tu panować nastrój lasu, a na ścieżkach tej części Parku, wśród polan i drzew, ma zostać ślad tego specyficznego dla Śląska piękna, które razem z dymami snuje się wśród falujących pól i łagodzi trud minionej „szychty”²⁸.

W 1953 r. planowano w tym rejonie urządzić: teatrzyk leśny, pawilon leśny, schrony przeciwdeszczowe, kioski i urządzenia sanitarne²⁹.

Zaprojektowany układ Parku miał charakter geometryczny i regularny, częściowo również symetryczny. Nie chodziło wyłącznie o walory artystyczne, ale także o to, co w socjalizmie było istotne i co tłumaczyła słowa Ireny Dworakowskiej z 1953 r.:

Ład i harmonia oglądanego krajobrazu parku kultury działać mają mobilizująco na jego użytkowników. Styl geometryczny przez swoją czytelność i regularność, nosząc

²⁸ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1.

²⁹ W. Niemiec, *Park Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie...*, s. 275.

Il.7. Tereny leśne, fot. Józef Makal. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1, s. 61.

w sobie cechy porządku, może być wyrazicielem ładu społecznego. [...] Treścią parku kultury jest w plastycznie zorganizowanej przestrzeni zielonej zaspokoić nie tylko potrzeby społeczne użytkownika, ale ponadto nasycić i odtworzyć w jego kompozycji ideologiczną i obyczajową treść naszej epoki – twórczo zamknąć ją w kompozycji przestrzennej parku kultury oraz przekazać ją widzowi³⁰.

Główne osie kompozycyjne Parku związane z widocznymi w dalszej lub bliższej perspektywie wieżami wyciągowymi, kominami lub chłodniami kominowymi kopalń i zakładów przemysłowych. Bardzo ważnym elementem kompozycyjnym stała się woda – w dolinie miało powstać duże założenie wodne z połączenia istniejących stawów.

³⁰ I. Dworakowska, *op. cit.*, s. 279.

Sam Niemirski napisał o swojej koncepcji:

W kompozycji przestrzennej projekt nawiązuje do dwóch charakterystycznych elementów rzeźby terenu, którymi są: wzgórze i otaczające go doliny. Wzgórze wraz ze zboczami przeznaczono na park leśny, dając mu układ swobodny, nawiązujący do terenu z podkreśleniem osi widokowej. Doliny i tereny wzdłuż granic są silniej inwestowane i rozwiązane bardziej architektonicznie. Trzonem kompozycji jest aleja-promenada, biegnąca równolegle do ul. Dzierżyńskiego [obecnie ul. Chorzowska – AB]³¹.

Autor podkreślał również, że wśród głównych idei projektowych była „prostota założeń architektoniczno-parkowych przy równoczesnym stosowaniu dużej skali tych założeń; wynika to z wielkości całego Parku oraz z masowości i różnorodności jego użytkowania przez ludność Śląska”³².

Zgodnie z deklaracją autora, budynki miały powstać w „stylu narodowym” i zostać wykonane z trwałych i estetycznych materiałów³³. Przyjęto też zasadę, że obiekty prowizoryczne nie będą realizowane.

Część środkową parku, czyli rejon tzw. cichego wypoczynku, chciano obsadzić gatunkami drzew występujących na terenach wyżyny górnośląskiej – dębami, bukami, grabami, brzoza, jaworami, klonami, lipami, osikami, modrzewiami, białodrzewami i czarnymi topolami. W drugiej części parku o złożonym programie użytkowym planowano zasadzić gatunki bardziej ozdobne, nie tylko rodzime. W najniższej części parku, w pasie stawów i projektowanych wód chciano uzyskać efekt lasu łęgowego złożonego z dębów, topoli, olch, wierzb, kaliny, klonu, czeremchy, głogu, leszczyny, trzmieliny, jarzębiny, chmielu, bzu, dereni i szakłaku. Używano drzew piennych, palikowych, sadzonek i nasion, sadzono też stare drzewa z bryłami korzeniowymi.

Realizację parku rozpoczęto w 1951 r. W latach 1951–1952 przeprowadzono zalesienie³⁴, a od 1952 do 1953 r. – adaptację terenu festynowego, przy czym oddano go do użytku w maju 1952 r.³⁵ W 1953 r. w północnej

³¹ Protokół nr 125/53 z posiedzenia Głównej Komisji Projektów Inwestycyjnych w dniu 21.4.1953 r. w sprawie projektu wstępnego I-go stadium Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie, Parku Kultury i Wypoczynku w Katowicach, 1953–1955, AAN, 331: KOPI, sygn. 2001.

³² *Ibidem*.

³³ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1, s. 8.

³⁴ W 1951 r. zalesienie objęło 180 ha z posadzeniem 30 tys. drzew palikowych i 600 tys. sadzonek. W pierwszym etapie zalesiono tereny niebędące w użytkowaniu rolniczym; W. Niemiec, *Park Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie...*, s. 278.

³⁵ Teren, na którym zlokalizowano część festynową nazywano wcześniej Doliną Szwajcarską.

Il. 8. Pylony głównego wejścia na teren Parku, 2020, fot. Aneta Borowik.

Il. 9. Transport drzew, fot. Karol Harędziński *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 33.

Il 10. Alpinarium. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

części Parku zrealizowano Alpinarium, imitujące tereny górskie z drzewami iglastymi oraz skalną roślinnością typu alpejskiego³⁶.

W 1955 r. ukończono realizację ośrodka sportów wodnych z przystanią, kanałem I, stawem i kawiarnią, terenów dziecięcych „Bambino” oraz oddano do użytku Ogród Zoologiczny. W rok później ukończono Stadion Śląski oraz Planetarium z obserwatorium astronomicznym. W 1957 r. przez Park ruszyła Kolejka Młodzieżowa³⁷.

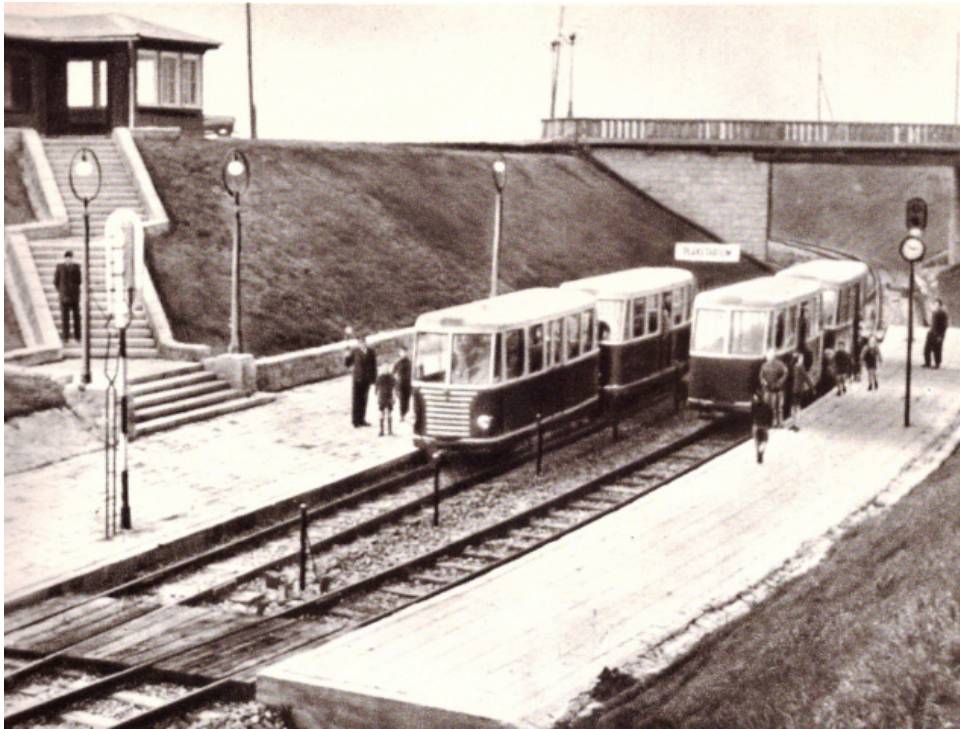
Budowa Parku była trudna, co podkreślał główny projektant Władysław Niemirski, a pięknie opisał Aleksander Baumgarten:

Wody nie chciały się utrzymać w miejscach wyznaczonych przez człowieka, powietrze zakwasało glebę nie dopuszczając do zalesienia przeznaczonych na to terenów sadzonkami świerków i sosen. Szkody górnicze, tak charakterystyczne dla Śląska, dawały znać o sobie³⁸.

³⁶ *Park wielu pokoleń...*, s. 65.

³⁷ Więcej na jej temat zob. *Park wielu pokoleń...*, s. 55–56.

³⁸ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1, s. 8. Problem szkód górniczych pojawiał się co jakiś czas. Było to spowodowane prowadzeniem pod Parkiem eksploatacji węgla. Jedną z zachowanych notatek z konferencji u wojewody śląskiego Jerzego Ziętka zaczyna się w następujący sposób: „Resort górnictwa rozpoczął eksploatację węgla bez powiadamiania kogokolwiek”; Notatka z konferencji u Tow. Przewodniczącego J. Ziętka w dniu 6. 12. 1966 r.; Archiwum Państwowe w Katowicach [dalej: APK], nr zespołu 224 II: Wydział Organizacyjno-Prawny [dalej: WO-P], sygn. 120. Władze wojewódzkie wyraziły zgodę na eksploatację węgla pod Parkiem tylko do 1968 r.

Il. 11. Przystanek Kolejki Młodzieżowej „Planetarium”, fot. Włodzimierz Wawrzynkiewicz. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 105.

Il. 12. Kolejka Młodzieżowa tzw. Parkobus. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

ROZDZIAŁ II

Obiekty z okresu socrealizmu

.....

Pierwszy etap budowy Parku objął lata 1950–1958. W tym czasie zagospodarowano 137 ha zieleni wraz z drogami i małą architekturą oraz wybudowano następujące obiekty: wejście główne od ulicy Chorzowskiej (proj. Wojciech Migocki), pawilon informacyjny, teren festynowy, Planetarium i obserwatorium astronomiczne, ośrodek sportów wodnych z restauracją „Przystań”, Stadion Śląski, Ogród Zoologiczny (urbanistyka, część wybiegów i małej architektury), Wesołe Miasteczko (urbanistyka, część atrakcji, zwanych „imprezami”)³⁹, dwa schrony przeciwdeszczowe, Kolejkę Młodzieżową z dworcami, przystankami i remizą, dwie altany dziecięce, kręgielnię, pięć szaletów, dwa murowane kioski, domek dla łabędzi oraz elementy architektury ogrodowej: mostki, tarasy do leżakowania, pergole, pojniki, altany itp.⁴⁰.

1. Teren festynowy

Pierwszą w pełni ukończoną częścią WPKiW był teren festynowy. O wyborze do zagospodarowania właśnie tego fragmentu Parku zdecydowało to, że był on wcześniej wykorzystywany przez mieszkańców do celów rekreacyjnych – tutaj znajdował się budynek restauracji, a co ważniejsze był to obszar zazieleniony, na którym rosły wysokie drzewa⁴¹.

³⁹ Ogród Zoologiczny i Wesołe Miasteczko zostaną omówione w części *Po Odwilży*, z uwagi na to, że większość obiektów kubaturowych i tzw. „atrakcji” na tych obszarach powstała po 1956 r.

⁴⁰ W. Niemiec, E. Jankowska, B. Kuszell, Założenia projektu i program dla Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Katowicach, 1958; APK, nr zesp. 480, sygn. 106.

⁴¹ W przypadku WPKiW zdecydowano się na etapowanie, czyli wykonanie w pierwszej fazie atrakcyjnego fragmentu Parku, z odsunięciem w czasie dalszych etapów. *SARP Materiały...*, s. 8.

Il. 13. Rejon festynowy, teatr na wolnym powietrzu i kanał z „Przystanią” na planie z 1952 r. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1.

30-hektarowy teren festynowy został pomyślany jako miniatura przyszełego Parku.

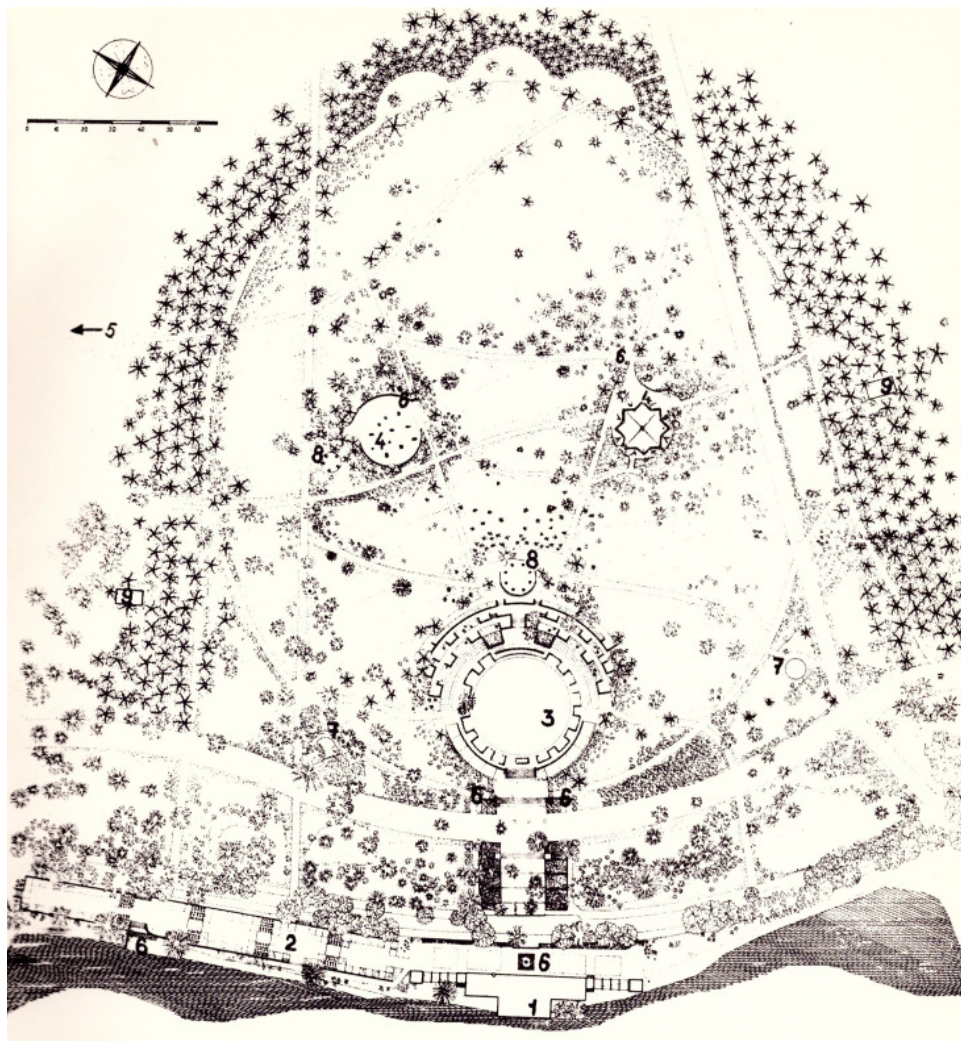
Znajdowały się na nim: duży krąg taneczny z estradą dla imprez artystycznych, dwa małe kręgi taneczne, teren sportu popularnego, rejon dziecięcy, załączek ogrodu zoologicznego, restauracja (adaptowany starszy budynek), altany oraz kioski⁴².

Dopełnieniem kompozycji głównego kręgu tanecznego była altana w formie klasycyzującego monopterosu oraz rzeźby: „Trojak” Stanisława Marcinowa, „Mazur” Stanisława Lisowskiego⁴³ i „Krakowiak” Jana Ślusarczyka⁴⁴.

⁴² Ciekawostką może być to, że krąg taneczny wykończono specjalnym meksykańskim asfaltem, idealnie gładkim i niepyłącym. Zadbano w ten sposób o... damskie pończochy, bowiem uważano, że pył je niszczył. W. Lin, *op. cit.* Więcej na jego temat zob. *Park wielu pokoleń...*, s. 25–29.

⁴³ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1, s. 42.

⁴⁴ D. Wróblewska, Jan Ślusarczyk. Rzeźba, Białystok 1988, *Spis ilustracji*, poz. 19–21. Na temat „Krakowiaka” zob.: A. Borowik, Powojenna „szczepkowszczyzna”. Trwanie tradycji szkoły krakowskiej w rzeźbie po drugiej wojnie światowej na przykładzie dzieł Jana Szczepkowskiego i Jana Ślusarczyka, w: *Polskie art déco. Materiały piątej sesji naukowej*, red. Z. Chlewiński, Płock 2015, s. 219.

Il. 14. Plan terenu festynowego. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1. s. 55.

Il. 15. Teren festynowy, BGPW, sygn. FT 001988.

Il. 16. Mały krąg taneczny, altana oraz rzeźba „Krakowiak” Jana Ślusarczyka, 1953. APK, zesp. 480, sygn. 2/10.

Il. 17. Rzeźba „Trojak” Stanisława Marcinowa, 1953. APK, zesp. 480, sygn. 2/10.

Il. 18. Rzeźba „Mazur” Stanisława Lisowskiego, 1953. APK, zesp. 480, sygn. 2/10.

Il. 19. Pawilon informacyjny, fot. Teodor Hermańczyk, BGPW, sygn. FT 002005.

2. Pawilon informacyjny

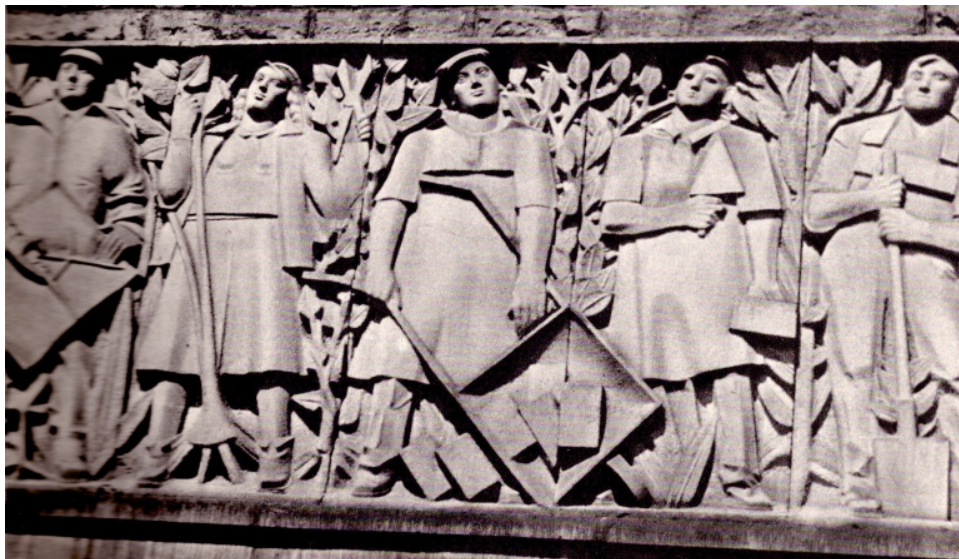
W tym czasie powstał również historyzujący pawilon informacyjny, zaprojektowany przez Włodzimierza Skolimowskiego⁴⁵. Miał rzut wydłużonego prostokąta z wewnętrznym krużgankowym dziedzińcem. Elewacje zewnętrzne ukształtowano w duchu gotycko-renesansowym.

Ostrołukowe wykroje arkad krużganków, dziki kamień oraz pokrycie dachu nawiązywały do polskiego gotyku, a renesansowy motyw dzbanuszków zapożyczono z zamku na Wawelu.

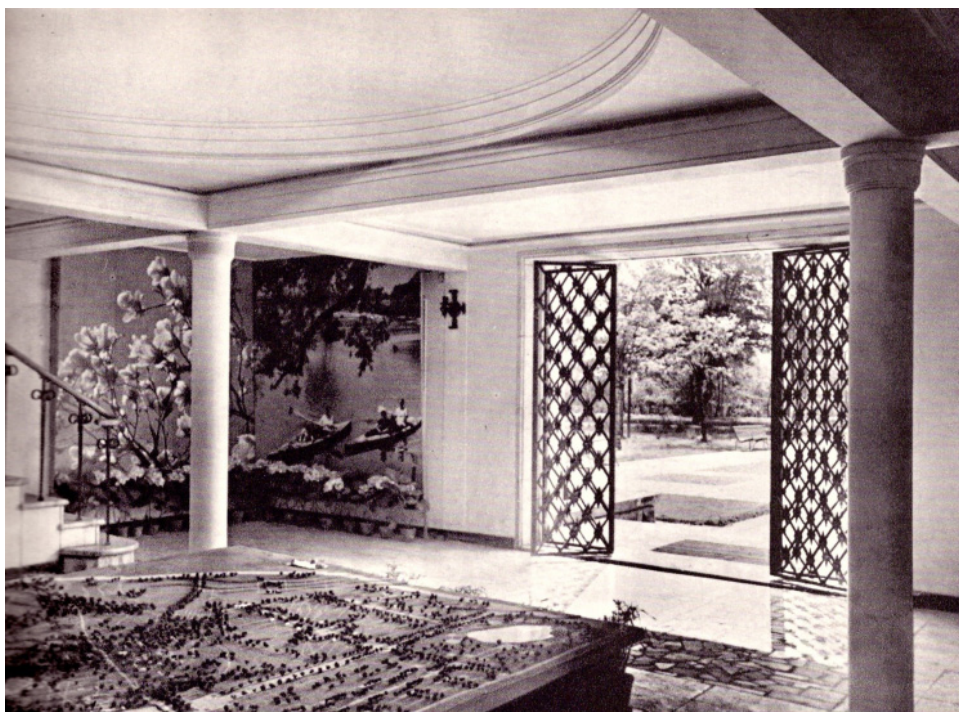
Nad wejściem do pawilonu umieszczono płaskorzeźbę pt. „Odbudowa”, wykonaną przez Jana Ślusarczyka, ukazującą projektantów i budowniczych Parku⁴⁶.

⁴⁵ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1. W pawilonie informacyjnym można było ustalić własny plan zwiedzania. Włodzimierz Skolimowski (1912–2000) był absolwentem Politechniki Warszawskiej, którą ukończył w 1945 r. Współprojektował również Dom Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich przy ul. Foksal 3 w Warszawie oraz kościół Narodzenia NMP w Młodzieszynie. Arch. Włodzimierz Skolimowski, www.inmemoriam.architektsarp.pl [dostęp: 26 VIII 2020].

⁴⁶ Na jej temat zob. A. Borowik, *Powojenna „szczepkowszczyzna”...*, s. 218.

Il. 20. Płaskorzeźba Jana Ślusarczyka „Odbudowa”. D. Wróblewska, *Jan Ślusarczyk. Rzeźba*, Białystok 1988, s. 41.

Il. 21. Wnętrze Pawilonu informacyjnego, fot. Ludwik Lawin. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 43.

Il. 22. Pawilon informacyjny –
krużganki. APK, zesp. 480, sygn. 2/17.

Il. 23 „Górnik” Stanisława Marcinowa,
2010, fot. Aneta Borowik.

Il. 24. Planetarium i obserwatorium astronomiczne. BGPW, 1963, sygn. FT 002007.

Wnętrza, zaprojektowane również przez Skolimowskiego, ukształtowano w duchu eleganckiego klasycyzmu⁴⁷.

Na wewnętrznym dziedzińcu ulokowano fontannę z rzeźbą nagiej postaci podtrzymującej misę, a przed pawilonem stanęły dwie rzeźby: „Hutnik” Jana Ślusarczyka⁴⁸ oraz „Górnik” Stanisława Marcinowa⁴⁹ (obecnie wyeksponowane w innych miejscach na terenie Parku).

3. Planetarium z obserwatorium astronomicznym

Na szczycie wzgórza w latach 1953–1955 powstało Planetarium z obserwatorium astronomicznym, które było wówczas zaliczane do 28 największych obserwatoriów na świecie⁵⁰. Jego projekt wykonał Zbigniew Solawa. Składało się z głównej części nakrytej żelbetową kopułą, mieszczącej salę na 400 osób oraz reprezentacyjny hol, połączonej z nią niższej partii o rzucie koła, z wewnętrznym również kolistym otwartym dziedzińcem oraz

⁴⁷ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1, s. 37.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 218–219.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 39.

⁵⁰ Na temat Planetarium zob. również: *Park wielu pokoleń...*, s. 31–37.

Il. 25. Mikołaj Kopernik – rzeźba
Jerzego Bandury, 2010, fot. Aneta
Borowik.

Il. 26. Wnętrze Planeta-
rium, fot. Anna Chojnacka.
Oaza pod rudym..., il. 29.

Il. 27. Planetarium i obserwatorium astronomiczne. BGPW, sygn. FT 002012.

usytuowanego na jej obwodzie niewielkiego obserwatorium nakrytego częściowo otwieraną kopułą.

Oprócz dużej Sali i obserwatorium Planetarium mieściło pomieszczenia administracyjne, pracownie, sale naukowe, biblioteczne oraz niewielką część mieszkalną i gospodarczą. Obiekt to interesujący przykład połączenia funkcjonalizmu i socrealizmu, o formie przypominającej niektórym krytykom Saturna⁵¹.

Magdalena Żmudzińska-Nowak napisała o nim tak:

To harmonijna kompozycja doskonałych form i brył, takich jak kula, walec, okrąg, wielobok umiarkowy, dynamicznie wyrasta z naturalnego krajobrazu Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie. [...] Nie ma tu miejsca na ideologię lub dekoracyjność rozmywającą strukturę budynku⁵².

W środku umieszczono aparat Zeissa wyświetlający mapę nieba, a przed budynkiem ustawiono rzeźbę przedstawiającą Mikołaja Kopernika, wykonaną przez Jerzego Bandurę.

⁵¹ W. Lin, *op. cit.* Na temat Planetarium zob.: W. Bryzek, *Śląskie planetarium...*, s. 172–175; I. Kozina, *op. cit.*, s. 216–224, *Park wielu pokoleń...*, s. 31–37.

⁵² M. Żmudzińska-Nowak, *op. cit.*, s. 186–187.

4. Stadion Śląski z wieżą dyspozytorską

Stadion Śląski został zaprojektowany przez zespół pod kierunkiem Juliana Brzuchowskiego i powstał w latach 1952–1956⁵³. Jedną z inspiracji dla architekta był Stadion Olimpijski w Berlinie⁵⁴.

Był to największy budynek tego typu w Polsce – jego widownia mogła pomieścić 83800 widzów na miejscach siedzących⁵⁵. Stadion posiadał pełny program olimpijski dla lekkiej atletyki i piłki nożnej. Zlokalizowano go w zachodnim narożu Parku na powierzchni 24 ha. Należał do stadionów ziemnych o amfiteatralnym układzie widowni otaczającej płytę boiska z czterech stron.

Do środka prowadziły trzy tunele – południowy, wschodni i północny – usytuowane w połowie długości jego boków. Wschodni łączył boisko z pawilonem sportowym oraz dwoma boiskami treningowymi. Pawilon mieścił szatnie i sanitariaty dla zawodników, administrację oraz pokoje hotelowe. Jego dach pełnił funkcję tarasu widokowego połączonego z wałem widowni. Schody o promienistym układzie wykonano z granitu strzegomskiego. Stadion chorzowski, tak jak stadion uniwersytecki w Mexico City, posiadał asymetryczną formę siodłową. Z uwagi na zapewnienie komfortu oglądania widowisk zmniejszono liczbę miejsc na długiej osi boiska, w sektorach za bramkami, za to dodano rzędy po jego bokach.

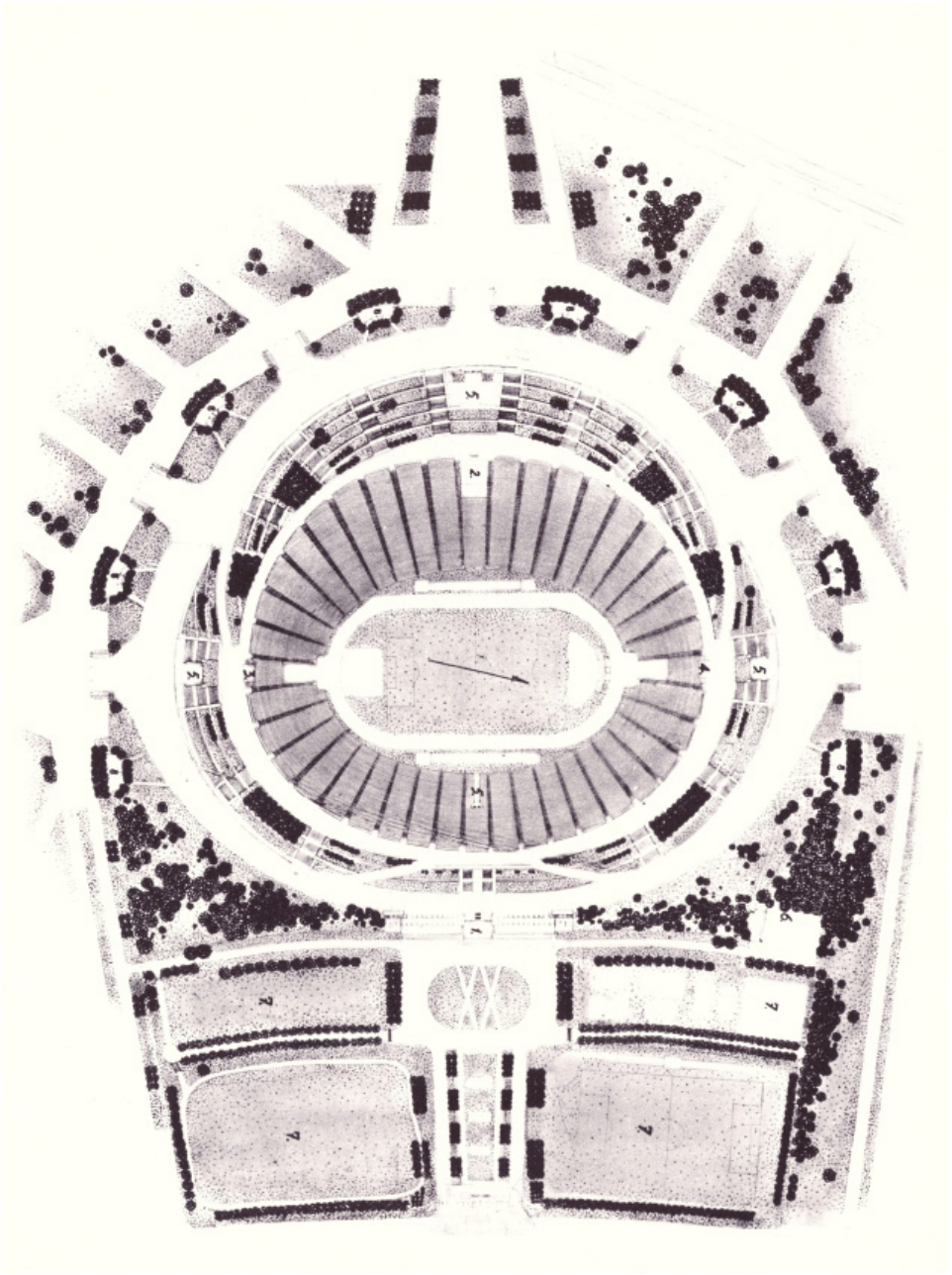
W późniejszym czasie na wniosek użytkowników nadbudowano dwukondygnacyjny pawilon sportowy, wbudowano u stóp łoży honorowej dodatkowy niski pawilon sprawozdawczy, podwyższono maszty oświetleniowe, przebudowano bieżnię lekkoatletyczną na tor żużlowy oraz doprowadzono kolejkę linową w pobliże stadionu.

Ukształtowanie stadionu na nasypie ziemnym, podobnie jak w przypadku Stadionu Dziesięciolecia w Warszawie, wynikało z deficytu materiałów budowlanych. W ówczesnej prasie podkreślano, że zarówno na stadionie chorzowskim jak i warszawskim nie zastosowano dachów z powodów demokratycznych, argumentując, że po pierwsze należy solidaryzować się z nieosłoniętymi zawodnikami, a po drugie – nakrycie części stadionu

⁵³ Architektura i urbanistyka – J. Brzuchowski, D. Bredy-Brzuchowska, współpraca – J. Andruszko, J. Kalinowski, M. Małczyk, T. Patej, A. Niewęglowski, W. Piziorski, konstrukcja – K. Kowal, współpraca – J. Kamiński, J. Lindeman, J. Brzuchowski; *Stadion Śląski*, „Przegląd Budowlany” 1979, nr 9. Na jego temat zob. również: I. Kozina, *op. cit.*, s. 227; *Park wielu pokoleń...*, s. 39–45.

⁵⁴ *Park wielu pokoleń...*, s. 39–40.

⁵⁵ W 1957 r. padł rekord – Wyścig Pokoju oglądało 130 tys. widzów. A. Jurkiewicz, *The Provincial Park of Culture and Recreation in Chorzów*, w: *Oaza pod rudym obłokiem. Śląski Park Kultury i Wypoczynku*, Katowice 1972, [b.p.].

Il. 28. Plan Stadionu Śląskiego. 1. Pawilon sportowy. 2. Wieża dyspozytorska. 3. Zegar. 4. Tablice wyników. 5. Tunele. 6. Budynek gospodarczy. 7. Boiska treningowe. 8. Szatnie. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 144.

Il. 29. Model Stadionu Śląskiego. BGPW, sygn. FT 002084.

wprowadziłoby zróżnicowanie widzów. Pisano: „dążymy do pełnej demokratyzacji urządzeń sportowych widowni, cenimy sobie jedność mas społecznych na widowni sportowej i to jest drugi powód, dla którego unikamy dachu”⁵⁶.

Jerzy Hryniewicz, autor artykułu o formach obiektów sportowych z 1956 r., podkreślał humanistyczny aspekt budowy urządzeń sportowych:

Architektura sportowa, zrodzona z pełnego zrozumienia doskonałych i najprostszych praw rządzących ruchami człowieka, dla najdoskonalszej harmonii znalazła najprostsze, a jednak ściśle matematyczne formy. [...] Gdzie jak nie w budownictwie sportowym musimy w maksymalnym stopniu zaspokoić ludzkie potrzeby zdrowia, światła i powietrza⁵⁷.

Stadion Śląski był doskonale wpisany w otaczający go krajobraz parkowy.

Projekt i budowa Stadionu przypadły na lata socrealizmu, dlatego też niektóre elementy, szczególnie detal czy dekoracje wykazywały cechy tego nurtu.

Wieża dyspozytorska w pierwotnych koncepcjach z lat pięćdziesiątych była rysowana w projekt jako historyzujący budynek przypominający swoją formą rekonstrukcję latarni morskiej na wyspie Faros. Jej realizacja

⁵⁶ J. Hryniewicz, *Formy stadionów*, „Projekt” 1956, nr 2.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 22.

Il. 30. Fotografia Stadionu Śląskiego, ok. 1959 r. APK, zesp. 2753, sygn. 385.

Il. 31. Stadion Śląski z wieżą dyspozytorską. BGPW, sygn. FT 002111.

Il. 32. Otwarcie Stadionu Śląskiego
w dniu 22 lipca 1956 r. APK,
zesp. 2753, sygn. 385.

Il. 33. Wieża dyspozytorska. IDABŚ, zbiory
J. Jareckiego.

przypadła jednak 6 lat po ogłoszeniu zakończenia socrealizmu, dlatego powstała w innej niż pierwotnie planowana, późnomodernistycznej formie⁵⁸.

Została ukończona w 1962 r., sześć lat po otwarciu obiektu. Tak duże opóźnienie było spowodowane dyskusją nad formą architektoniczną oraz sposobem użytkowania wieży. Autor projektu napisał o tym:

Projektowanie, rozpoczęte jeszcze w latach tzw. „socrealizmu”, przeszło ewolucję do obecnego stanu już w okresie realizacji. Cała trudność polegała na zgraniu elementów nowo wznoszonych z wcześniej oddaną łożą honorową z żelbetowym dachem wspornikowym o dużym wysięgu⁵⁹.

Została wpisana w sektor środkowej trybuny, tak aby nie naruszyła rytmu schodów widowni. Wznosiła się 40 m ponad najwyższe miejsce trybuny i 60 m ponad arenę. Mieściła stanowiska dyspozytorów i sprawozdawców, biura administracji Stadionu i organów porządkowych, restaurację i kawiarnię. Jej konstrukcję określono jako eksperymentalną. Na fundamencie posadowionym na skale wykonano szkielet z powiązanych ze sobą żelbetowych słupów o wysokości 17 m, sięgających do wysokości korony murów. Konstrukcję powyżej korony zrealizowano jako szkielet stalowy. Po raz pierwszy w Polsce zastosowano wiszące schody na rzucie koła, przebiegające przez dziewięć kondygnacji⁶⁰. Bryła wieży była smukłym prostopadłością o całkowicie przeszklonej przedniej i tylnej elewacji, wyrastającym z kamiennego cokołu. Boczne ściany wypełniono prefabrykatami obłożonymi ceramicznymi kolorowymi płytami. Zastosowano nowoczesne aluminiowe okna, które były częściowo podnoszone. Wejście chroniło odważne, żelbetowe zadaszenie (pozostałość po socrealistycznej trybunie honorowej). Całość sprawiała nowoczesne i jednocześnie eleganckie wrażenie⁶¹. Wieża została rozebrana w 2008 r., a sam Stadion w latach 2009–2017 przebudowano, całkowicie zmieniając jego pierwotny charakter architektoniczny⁶².

Na Stadionie Śląskim w Chorzowie po raz pierwszy w kraju wykonano sztuczne oświetlenie boiska. Koncepcję czterech masztów oświetleniowych opracowano w 1958 r. Zrealizowano je jako stalowe kratownice przestrzenne o trójkątnym planie, z krzyżulcami wykonanymi z rur, w których poprowadzono przewody elektryczne.

⁵⁸ (M), *Rośnie wieża*, „Dziennik Zachodni” 21 II 1961.

⁵⁹ J. Brzuchowski, *op. cit.*, s. 521.

⁶⁰ Nie zachowały się fotografie archiwalne schodów, trudno więc bardziej szczegółowo scharakteryzować tę konstrukcję.

⁶¹ W pobliżu Stadionu w 1967 r. budowano oświetlony tor saneczkowy o długości 250 m; J. Rakoczy, *op. cit.*, s. 8–9.

⁶² *Park wielu pokoleń...*, s. 41–42.

Il. 34. Maszt oświetleniowy,
fot. Bogdan Krasicki. *Śląski
Park Kultury...*, wyd. 2, s. 164.

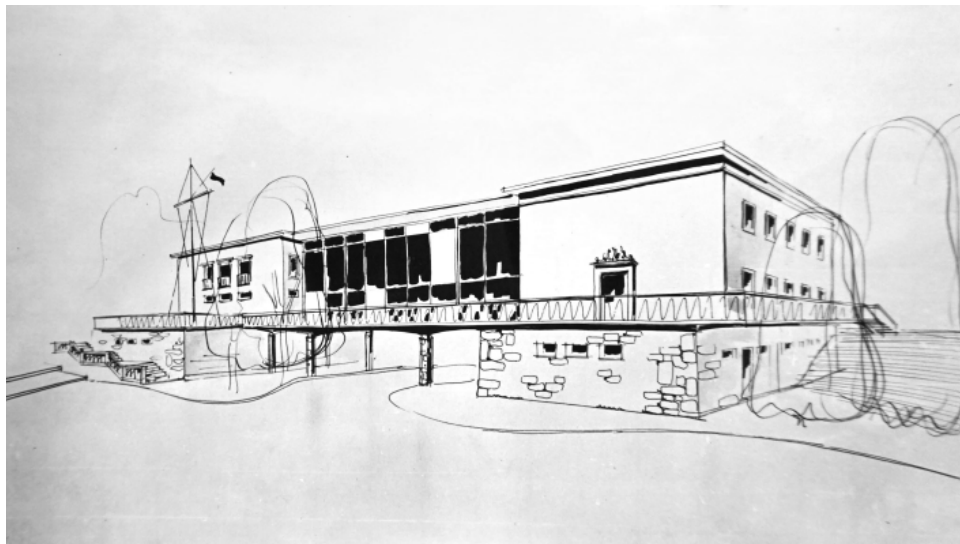
5. Ośrodek sportów wodnych z restauracją „Przystań”

Jednym z ważniejszych obiektów parkowych wzniesionych w latach pięćdziesiątych był budynek łączący funkcję ośrodka sportów wodnych i przystani, a na piętrze – eleganckiej restauracji nazwanej właśnie „Przystanią”. Został zaprojektowany w 1953 r. przez Stanisława Cynarskiego⁶³.

Wyróżniało go malownicze usytuowanie tuż nad wodą, a właściwie na wodzie. Dolna kondygnacja miała szeroki prześwit, umożliwiający przepływanie łodzi i kajaków.

Budynek składał się z dwóch jednakowych części bocznych połączonych na piętrze przeszkloną partią sali restauracji. Obiegał go duży taras. Prostą, prostopadłościenną bryłę ubrano w historyzujący kostium.

⁶³ Więcej na jej temat zob. *Park wielu pokoleń...*, s. 48–49. Stanisław Cynarski (1918–2000) był absolwentem Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, który ukończył w 1953 r. *Arch. Stanisław Cynarski*, www.inmemoriam.architektsarp.pl [dostęp: 26 VIII 2020].

Il. 35. Projekt Ośrodka sportów wodnych z restauracją i kawiarnią „Przystań”, 1953. BGPW, sygn. FT 002039.

Il. 36. Główna promenada z ośrodkiem sportów wodnych i restauracją „Przystań”, 1969, fot. Stanisław Jakubowski. BGPW, sygn. FT 001974.

Il. 37. Restauracja „Przystań” od strony stawu. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

Tradycjonalistycznymi elementami wystroju elewacji były obramienia okien i drzwi, mocno wysunięty profilowany gzyms oraz dekoracja architektoniczna. Przyziemie oblicowano okładziną z dzikiego kamienia.

Przystań została efektownie podświetlona – po zmroku przypominała Pałac na Wodzie w warszawskich Łazienkach. Ośrodek sportów wodnych dysponował kajakami, „pedaluksami”, tramwajami oraz rowerami wodnymi⁶⁴.

Restaurację „Przystań” określano jako luksusową. Jej wystrój odznaczał się wysoką jakością i użyciem szlachetnych materiałów. Szczególnie ciekawie prezentowały się ceramiczne okładziny kolumn z motywami morskimi, m.in. postacią Neptuna.

Razem z budynkiem przystani oddano do użytku Kanał I. Drugi kanał wodny – Kanał Regatowy z Wyspą pod Żaglami oddano do użytku w 1960 r.⁶⁵ Na Wyspie ulokowano kawiarnię, w której odbywały się dancingi.

W 1964 r. na stawie obok „Przystani” zainstalowano olbrzymią fontannę zaprojektowaną przez M. Millera.

Była darem Ministerstwa Górnictwa, wykonanym w czynie społecznym przez Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłu Węglowego. Wyrzucała wodę na wysokość 70–100 m, a dzięki specjalnym urządzeniom strumieniowi

⁶⁴ W. Lin, *op. cit.*

⁶⁵ *Park wielu pokoleń...*, s. 68.

Il. 38. Wnętrze restauracji „Przystań”. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

Il. 39. Kanał II z Wyspą pod Żaglami, 1969. BGPW, sygn. FT 001976.

Il. 40. Gigantyczna fontanna na stawie. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

można było nadawać różne kształty i barwy. Wydajność fontanny wynosiła 1000 litrów na minutę. Uruchamiano ją w niedziele i święta, a 10-minutowe pokazy odbywały się co godzinę⁶⁶.

W latach pięćdziesiątych na terenie Parku zrealizowano również liczne mniejsze pawilony, kioski i schroniska. Zgodnie z założeniami socrealizmu wszystkie były utrzymane w klasycyzujących lub wernakularnych formach. Przykładem pierwszej tendencji może być otwarty pawilon z czterema tokańskimi kolumnami dźwigającymi proste belkowanie i dach.

Wernakularyzm zastosowano w licznych budynkach, m.in. w sektorze młodzieżowym, pawilonie „Las i Ty”, ale również „schroniskach”, czyli pokrytych gontem zadaszeniach wspartych na kamiennym słupie.

W latach 1955–1957 urządzono Kolejkę Młodzieżową o kilkukilometrowej trasie, która połączyła dwa naprzeciwległe krańce parku – przy Ogrodzie Zoologicznym i Stadionie Śląskim. W celu zapewnienia właściwej obsługi podróżnych ok. 1954 r. wzniesiono budynki stacyjne⁶⁷.

⁶⁶ [wod], *Fontanna-gigant*, „Dziennik Zachodni” 27 VI 1964; [woź], *Fontanna „gigant”*, „Dziennik Zachodni” 24 I 1968.

⁶⁷ Projekt techn. roboczy małej architektury na wiatę przy Kolejce Młodzieżowej w W.P.K.i Wyp. w Stalinogrodzie, APK, nr zesp. 480, sygn. 136.

Il. 41. Altana. APK, zesp. 480, sygn. 2/17.

Il. 42. Kiosk spożywczy w budowie. APK, zesp. 480, sygn. 2/17.

Il. 43. Schronisko-poidelko, 2020, fot. Aneta Borowik.

Il. 44. Pawilon „Las i Ty”, fot. Karol Harędziński. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1, s. 113.

Il. 45. Jedna ze stacji Kolejki Młodzieżowej. APK, zesp. 480, sygn. 2/10.

Wiadomo, że projekty małej architektury przy niektórych stacjach wykonała Zofia Harasimowicz z Biura Projektów Budownictwa Komunalnego w Warszawie⁶⁸. Tak powstały: wiata, mur oporowy, drewniany mostek, kamienne schody oraz drogowskaz utrzymane w konwencji wernakularyzmu⁶⁹. Do ich budowy użyto tradycyjnych konstrukcji i materiałów – okorowanych drewnianych bali i „dzikiego” kamienia. W *Koreferacie* projektu znalazła się opinia, która dobrze go charakteryzuje: „Całość rozwiązana bez zarzutu, dobrze wkomponowana w teren, utrzymana w charakterze pewnego prymitywu dostosowanego do pojęcia kolejki młodzieżowej”⁷⁰.

Po odejściu od doktryny socrealizmu zmieniła się koncepcja programu Parku, co pociągnęło za sobą korektę kompozycji urbanistycznej i formy architektonicznej obiektów, które zamiast historyzującego otrzymały zdecydowanie nowoczesny charakter.

⁶⁸ Projekt techniczny „Kolejki Młodzieżowej” w Parku Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie, APK, nr zesp. 480, sygn. 136.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ L. Sosnowski, Koreferat do projektu małej architektury na wiatę kolejki Młodzieżowej w Woj. Parku Kultury w Stalinogrodzie, 1955, APK, nr zesp. 480, sygn. 136.

ROZDZIAŁ III

Po Odwilży

.....

W 1958 r. na zlecenie Komitetu Budowy Parku W. Niemirski, E. Jankowska i B. Kuszell z Biura Projektów Budownictwa Komunalnego w Warszawie opracowali Założenia projektu i program dla Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Katowicach⁷¹. Stanowiły one aktualizację obowiązujących założeń projektowych oraz programu i wytyczyły dalsze drogi jego rozbudowy na lata 1959–1965. Nie uzględniono w nich Ogrodu Zoologicznego, Ośrodka Harcerskiego oraz bazy gospodarczej. Jak podkreślali autorzy opracowania, zmiana była konieczna z uwagi na kilkuletnie doświadczenie w użytkowaniu Parku oraz zmianę poglądów na program parków kultury. Zmniejszono liczbę pierwotnie projektowanych rejonów, ograniczając je do następujących: parkowo-leśnego, spacerowo-rozrywkowego, dydaktycznego, kulturalno-oświatowego, kultury fizycznej, dziecięcego oraz usługowego. Powstałe w ten sposób rezerwy terenowe włączono do rejonu parkowo-leśnego i spacerowo-rozrywkowego.

Jak już wspomniano, rejon parkowo-leśny o powierzchni 183 ha zajmował obszar na wzgórzu i jego zboczach oraz niższe partie terenu na wschód, północ i północny zachód od wzgórza. Miał odznaczać się charakterem zbliżonym do lasu, z polanami przeznaczonymi do biwakowania oraz ciekawymi osiami widokowymi. Na jego terenie znajdowały się lub też były przewidziane do realizacji: Planetarium z obserwatorium astronomicznym, Kolejka Młodzieżowa, budynki usługowe (kawiarnia „Słoneczna”, „pijalnia wód i lody” urządzona w budynku dawnej kręgielni, bar turystyczny, kiosk z napojami i gazetami, bar samoobsługowy oraz dwa szalety), urządzenia terenowe (miasteczko namiotowe dla 100 osób, solaria, łąki do plażowania, tereny biwakowe, punkty czytelnicze) oraz rezerwa 20 ha dla skansenu.

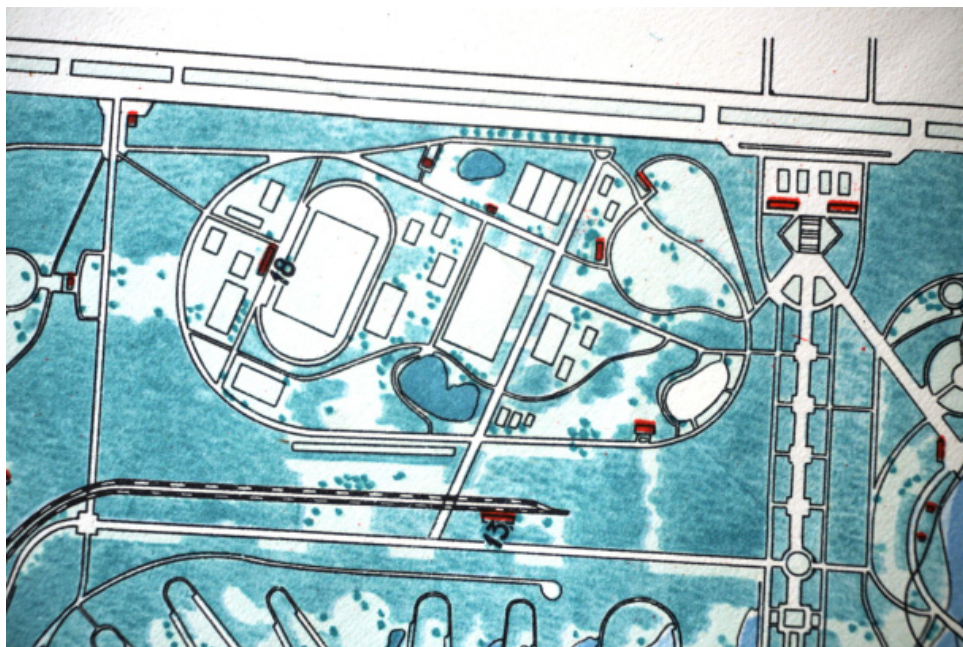
Rejon spacerowo-rozrywkowy o powierzchni 135 ha był zlokalizowany w najniższej położonej części Parku, w dolinie wzdłuż działu wodnego

⁷¹ *Ibidem*.

i obejmował m.in. omówiony wcześniej teren festynowy. Założenia programowe z 1958 r. przewidywały ciągi spacerowe ozdobione bogatą roślinnością i małą architekturę, estrady, kręgi taneczne, tarasy do leżakowania i kawiarnie. Na tym obszarze znajdowały się lub też były przewidziane do realizacji: teatr na otwartym powietrzu, estrada symfoniczna i kino, pawilon dla kanarków, centralna restauracja, bar samoobsługowy, schron od deszczu z bufetem i stolikami do gier, kioski z napojami i gazetami, przystań kajakowa, tarasy do leżakowania, pawilon informacji, boiska do siatkówki i koszykówki oraz skocznia.

Rejon dydaktyczny o powierzchni dziesięciu hektarów miał powstać na północ od Stadionu Śląskiego. Wiązał się z programem wychowania społeczeństwa i popularyzacji nauki. Przewidziano realizację centralnego placu zebrania dla 10 tys. osób, placów przeznaczonych do pokazów i wystaw, punktów czytelniczych, budynków usługowych takich jak kawiarnia i bar, schronu przeciwdeszczowego z salą wykładową i bufetem, kiosku z napojami i gazetami, szaleków i małej architektury.

Rejon kulturalno-oświatowy o powierzchni 16 ha był położony w dolinie wzdłuż ulicy Chorzowskiej. Miały się na nim odbywać wystawy, pokazy i kiermasze. Planowano budowę głównego pawilonu wystaw, centralnego pawilonu bibliotecznego, pawilonu zajęć popularno-naukowych, klubu racjonalizatorów, placów wystawowych, basenu dla modeli pływających,

Il. 46. Rejon sportowy przy Dębnie na planie z 1952 r. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1.

Il. 47. Amfiteatr w części młodzieżowej, 1965, fot. M. Karolak. BGPW, sygn. FT 001996.

Il. 48. Pawilon w części młodzieżowej, 1965, fot. M. Karolak. BGPW, sygn. FT 00200196.

baru samoobsługowego, kiosków z napojami, szaletu, kącików czytelniczych oraz małej architektury.

Rejon kultury fizycznej o powierzchni 32 ha składał się z trzech części – terenów sportowych przy Dębie – dzielnicy Katowic (13 ha), Chorzowie (9 ha) oraz Siemianowicach (10 ha).

Rejon dziecięcy o powierzchni 21 ha podzielono na pięć części zlokalizowanych przy Dębie (8 ha), Chorzowie (5 ha), Siemianowicach (4 ha), w rejonie parkowo-leśnym (2 ha) oraz na Górze Wyzwolenia (2 ha). Na tych terenach zaprojektowano m.in.: place zabaw, piaskownice, góry saneczkowe, amfiteatry, boiska, tory przeszkód, tereny łyżwiarskie, a nawet domek Baby Jagi. Część udało się zrealizować.

W rejonie usługowym o powierzchni sześciu hektarów zlokalizowano lub planowano realizację czterech wejść z budynkami kubaturowymi przy ulicach Złotej i Chorzowskiej oraz od strony Siemianowic i Chorzowa, które miały pomieścić biura informacyjne oraz pomieszczenia straży parkowej i milicji. W centralnym punkcie parku przewidziano budynek administracyjny dla zarządu i administracji Parku, z biurami dla straży parkowej i milicji oraz radiowęzłem, centralą telefoniczną i punktem sanitarnym. Planowano również urządzenie parkingów, punktów żywieniowych, schronów przeciwdeszczowych i szaleatów.

Niestety, większości budynków kubaturowych wymienionych w omówionym opracowaniu z 1958 r. nie zrealizowano. Dla niektórych obiektów przygotowano nawet projekty, które jednak nie weszły w stadium realizacji. Jako przykład można wskazać koncepcję pawilonu dziecięcego w centralnej części terenów dziecięcych, który miał powstać z przebudowy schronu przeciwdeszczowego zlokalizowanego w pobliżu dawnej kręgielni⁷². Jego projekt wykonały J. Rauszerowa i T. Michaławska z Pracowni Projektowej przy Komitecie Budowy Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie.

Jak już wcześniej wspomniano, w 1958 r. nastąpiła istotna zmiana w zakresie projektowania Parku. Zrezygnowano z trwającej od początku jego budowy współpracy z Biurem Projektów Budownictwa Komunalnego w Warszawie, a tym samym z Władysławem Niemirskim pełniącym funkcję głównego projektanta. Decyzję uzasadniano tym, że inwestor życzył sobie, aby projektanci byli na miejscu, w Katowicach. Dlatego też podjęto współpracę z Biurem Projektów Budownictwa Komunalnego w Katowicach, nie powołano jednak głównego projektanta. Powstała wówczas druga jednostka – Pracownia Projektowa przy Komitecie Budowy Wojewódzkiego

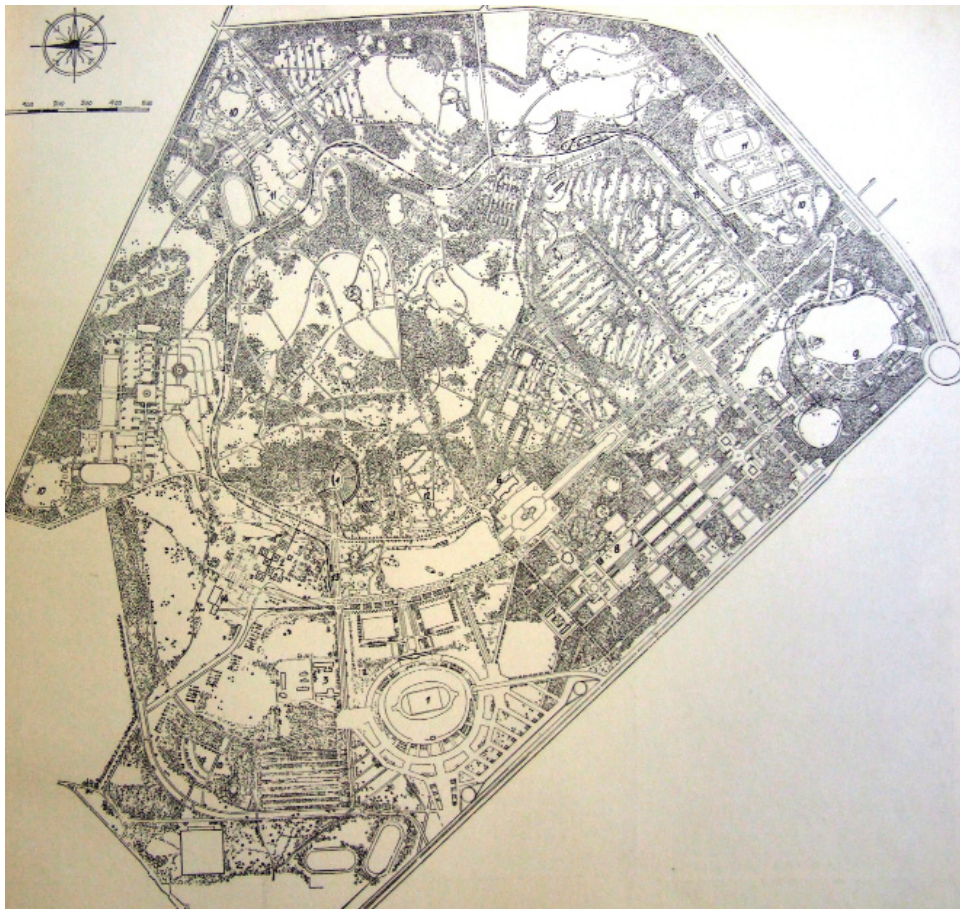
⁷² Weranda dziecięca w W.P.K. i W. w Chorzowie. Projekt techniczno-roboczy, 1959; APK, nr zesp. 480, sygn. 128. Dawna kręgielnia w 1959 r. pełniła funkcję pijalni wód.

Il. 49. Brodzik w części młodzieżowej, 1955, fot. Bartłomiej Jahn. BGPW, sygn. FT 00199.

Il. 50. Schronisko w części młodzieżowej, 1955, fot. Bartłomiej Jahn. BGPW, sygn. FT 001995.

Il. 51. Plan Parku z 1961 r. „Architektura” 1961, nr 7–8. 1. Stadion Śląski. 2. Ośrodek turystyczny PTTK. 3. Obóz harcerski. 4. Teatr na otwartym powietrzu. 5. Planetarium. 6. Centralna restauracja. 7. Ogród zoologiczny. 8. Tereny wystawowe. 9. Wesołe Miasteczko. 10. Tereny dziecięce. 11. Tereny sportów popularnych. 12. Teren festynowy. 13. Kolejka Młodzieżowa. 14. Kryty basen pływacki.

Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie⁷³. Nowi projektanci w założeniu powinni byli uzgadniać swoje koncepcje z autorami projektu wstępnego i Niemirskim, jednak nie zawsze tak się działo, co, jak podkreślano, często w negatywny sposób odbijało się na całości prac. Po 1958 r. projekty szczegółowe nie zawsze powstawały w zgodzie z projektem wstępnym. Przykładowo tereny sportu ogólnego przekazano klubowi sportowemu, co spowodowało ich wydzielenie i brak możliwości wykorzystania przez ogół społeczeństwa.

⁷³ W. Niemirski, *Park Kultury...*, s. 279.

Zrezygnowano również z budowy ogrodu botanicznego⁷⁴. Jednym słowem założenia projektu wstępnego nie zostały w pełni zrealizowane⁷⁵. Pojawiły się również inne trudności realizacyjne.

W 1961 r. podjęto decyzję, że inwestycje ulegną ograniczeniu, a zaoszczędzone środki zostaną przeznaczone na pokrycie kosztów eksploatacji oraz pielęgnację roślinności⁷⁶. Władysław Niemirski, były główny projektant Parku, zalecił wówczas, aby „Duży program architektoniczny ograniczać stosując minimalne kubatury i pamiętając, że w parku należy zwrócić uwagę przede wszystkim na zieleń”⁷⁷. Nowy projekt z 1962 r. opublikowano w drugim wydaniu książki pt. *Śląski Park Kultury*⁷⁸. Program Parku obejmował wówczas: Planetarium i obserwatorium astronomiczne, przystań kajakową, Wesołe Miasteczko, Międzynarodową Wystawę Ogrodniczą z pawilonami wystawowymi i halą wystaw, sektor imprez i rozrywek, Stadion Śląski, teatr na wolnym powietrzu, Ośrodek Harcerski, parkingi, Ośrodek Turystyczny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (hotel turystyczny), palmiarnię, szklarnię wystawową, rejon zabaw dziecięcych, rejon sportowy, obszary kempingowe i leśne, Ośrodek Postępu Technicznego, kąpielisko „Fala”, Ogród Zoologiczny, skansen oraz liczne pawilony i budynki gastronomiczne – restauracje, kawiarnie i bary.

1. Kolejka linowa „Elka”

W latach sześćdziesiątych XX w. zrealizowano niezwykłą atrakcję – kolejkę linową „Elkę”⁷⁹. Określenie to było skrótem pełnej nazwy „Linowych Kolei Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku”. Zapewniała ona odwiedzającym Park komunikację wewnętrzną, ponieważ naziemna Kolejka Młodzieżowa miała dość krótką trasę, ale przede wszystkim ograniczoną przepustowość⁸⁰.

⁷⁴ Mowa o boisku Górniczego Klubu Sportowego przy ulicy Bukowej. W 1974 r. na terenie Parku planowano również budowę muzeum górniczego, które miało powstać pomiędzy kręgami tanecznymi a restauracją „Łania”. Chciano je usytuować pod ziemią, tak aby imitowało sztolnie górnicze. [elt], *Muzeum górnicze w WPKiW*, „Dziennik Zachodni” 15 II 1974.

⁷⁵ W. Niemirski, *Park Kultury...*, s. 279.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 280.

⁷⁸ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2.

⁷⁹ Na jej temat zob. również: *Park wielu pokoleń...*, s. 113–117.

⁸⁰ Powołano nawet Komitet Czynu Społecznego Budowy Kolejki Linowej, złożony głównie z dyrektorów zakładów zaangażowanych w jej realizację, a Jerzy Ziętek, tak jak właściwie przy wszystkich obiektach Parku Śląskiego w Chorzowie, osobiście nadzorował jej

Il. 52. Kolejka linowa „Elka” oraz jedna z fontann w Parku z rzeźbą „Pelikany”. APK, zesp. 2753, sygn. 1/422.

Idea realizacji jedynej w Europie nizinnej kolejki linowej narodziła się w początkach lat sześćdziesiątych. Inicjatywa wyszła w 1961 r. od Jerzego Ziętka⁸¹. Jej projekt zlecono zakopiańskiemu oddziałowi Krakowskiego Biura Projektów Budownictwa Przemysłowego, a głównym projektantem był inżynier Andrzej Mieczkowski⁸². Konstrukcje stalowe wykonał Mostostal, krzeselka – Zjednoczenie Przemysłu Maszyn Górniczych „Polmag”, a roboty budowlane – Katowickie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego⁸³.

Budowę kolejki zrealizowano w latach 1966–1967. 6 września 1967 r. w obecności Edwarda Gierka i Jerzego Ziętka oddano ją do użytku, a pierwszymi pasażerami byli śląscy harcerze, którym przewodził komendant Katowickiej Chorągwi Związku Harcerstwa Polskiego harcmistrz Józef Haensel.

budowę interesując się najdrobniejszymi szczegółami, np. „dekoracyjnym oświetleniem” oraz interweniując w razie potrzeby.

⁸¹ Notatka z konferencji z udziałem Tow. Przewodniczącego – w dniu 9. 8. 1966 r., APK, zesp. 224 II, sygn. 120.

⁸² [mks], *Kolejce linowej na imię „Elka”*, „Dziennik Zachodni” 8 IX 1967.

⁸³ Większość materiału jako reglamentowana była trudno dostępna, jednak pomimo tego terminowo wywiązywano się z wyznaczonych zadań.

Il. 53. Stacja „Elki”, APK, zesp. 2753, sygn. 369.

Długość linii wynosiła ok. 5,5 km. Godzinną podróż odbywało się w 700 dwuosobowych krzesłkach na wysokości od 6 do 11 m nad ziemią⁸⁴. Trasa obejmowała trzy odcinki: Wesołe Miasteczko – Planetarium, Wesołe Miasteczko – Stadion Śląski oraz Stadion Śląski – Planetarium. Odcinek Wesołe Miasteczko – Planetarium przebiegał nad całym Ogrodem Zoologicznym i zalesioną częścią Parku; kolejny – Wesołe Miasteczko – Stadion Śląski – nad Wesołym Miasteczkiem, rosarium, terenami wystaw ogrodnich (ze szklarnią wieżową, kanałem regatowym, wyspą i kąpieliskiem), promenadą spacerową, aż do Stadionu Śląskiego. Odcinek Stadion Śląski – Planetarium przebiegał obok Ośrodka Turystycznego PTTK, nad alpinarium, restauracją „Łania” aż do Planetarium. Na trasie były trzy stacje. Na każdej z nich znajdowały się cztery perony – po dwa do wsiadania i wysiadania.

W 2007 r. kolejka przestała działać, a w 2013 r., po jej modernizacji, uruchomiono tylko jeden odcinek trasy od Wesołego Miasteczka do Stadionu Śląskiego. Oryginalne krzesłka można obejrzeć przy stacji „Wesołe Miasteczko”.

⁸⁴ W *Wojewódzkim Parku...*, „Dziennik Zachodni” 18 IX 1967. Przejazd jedną linią miał kosztować 5 zł, natomiast podróż na całej trasie – 15 zł; *Podróż nad ziemią*, „Dziennik Zachodni” 4 VIII 1967.

2. Ogród Zoologiczny

Jednym z większych przedsięwzięć budowlanych na terenie Parku był Ogród Zoologiczny. W 1953 r. został dodany do programu Parku razem z Wesołym Miasteczkiem ponieważ uznano, że obydwie obiekty odpowiadają na „zapotrzebowanie społeczne” mieszkańców regionu śląsko-dąbrowskiego. Obie instytucje miały charakter rozrywkowy, jednak ZOO, w odróżnieniu od „Wesołego”, pełniło również funkcje edukacyjne i ekologiczne.

Jego założyciel i pierwszy dyrektor Tadeusz Bandur wcześniej kierował restytuowanym po II wojnie światowej zwierzyńcem przy ulicy Bankowej w Katowicach. W 1972 r. w chorzowskim ZOO można było oglądać 1,5 tys. różnych gatunków zwierząt.

Ogród Zoologiczny zajął obszar 48 ha. Jego plan przypomina drzewo – z główną szeroką aleją od której odchodzą lekko meandrujące węższe alejki.

Wejście zaakcentowano historyzującą bramą przeniesioną z parku w Świerklańcu oraz dwoma socrealistycznymi pawilonami (jeden z nich pełnił funkcję kas). Koncepcję urbanistyki opracował główny projektant Parku Władysław Niemirski.

W latach pięćdziesiątych obiekty powstające na terenie ZOO starano się wpisać w otaczający je krajobraz, nadając im często wernakularną formę oraz stosując tradycyjne konstrukcje i naturalne materiały, np. drewno, kamień, słomę czy gont. Jako przykład takiego budynku można wskazać domek dla łabędzi, który przyjął postać kamiennego budynku krytego strzechą.

Głównym założeniem projektowym chorzowskiego ZOO było zapewnienie zwierzętom jak najbardziej zbliżonych do naturalnych warunków życia. W ten sposób stwarzano również iluzję obserwacji zwierząt w ich naturalnym środowisku. Dobrze oddają to słowa Aleksandra Baumgardtena z 1959 r.:

A w ogóle z tym ZOO w Parku to niesamowita historia. Oczko w głowie organizatorów i zwiedzających. [...]. W ZOO wybudowano już kilka wybiegów. Tak się technicznie nazywają „mieszkania” dla zwierzaków, w miarę możliwości „umeblowane” kamieniami, drzewami, błotem, czy wodą – po to, by ich mieszkańcy czuli się naprawdę swobodnie i jak w rodzinnych stronach. Zobaczcie wybieg dla niedźwiedzi. Przyjrzyjcie się dziwnym, niemal ludzkim figlom Florka, burego chuligana, a zadumacie się na niespodziewany temat: kto tu kogo podgląda?⁸⁵

Opisywany przez dziennikarza wybieg dla niedźwiedzi ukształtowano w formie panoramicznej doliny z kamienną scenografią, oddzieloną od platformy widokowej dla publiczności przy pomocy suchej fosy.

⁸⁵ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1, s. 9.

Il. 54. Aleja prowadząca do ZOO,
fot. Anna Chojnacka.
Oaza pod rudym...,
il. 105.

Il. 55. Rzeźba „Żyrafy” Leopolda
Pędziałka, Leszka Dutki i Jerzego
Tombińskiego u wlotu alei
prowadzącej do ZOO, 2010,
fot. Aneta Borowik.

Il. 56. Dyrektor Ogrodu Zoologicznego
Tadeusz Bandur, ok. 1954 r. APK,
zesp. 480, sygn. 2/11.

Il. 57 Pierwotny projekt
urbanistyczny Ogrodu
Zoologicznego z 1952 r. *Śląski
Park Kultury...*, wyd. 1.

Il. 58. Budowa domku dla łabędzi, 1954. APK, zesp. 480, sygn. 2/17.

Do 1958 r. zagospodarowano ok. 9 ha chorzowskiego ZOO. W latach sześćdziesiątych częściowo zmieniono koncepcję. W 1958 r. „na skutek zmiany poglądów” opracowano nowe założenia projektowe. Chciano rozbudować ZOO – naczelnym założeniem było to, aby stało się jednym z największych tego typu obiektów w Europie. Głównym projektantem został Mieczysław Paneth z katowickiego Biura Projektów Budownictwa Komunalnego, a konsultantem naukowym Tadeusz Bandur⁸⁶. W projektowaniu pawilonów i wybiegów oprócz Panetha brali udział Adam Huebner, Adrian Szyndzielorz i konstruktor Marian Kapołka⁸⁷. Przy budowie nowych obiektów – pawilonów dla słoni, żyraf, antylop czy woliery dla drapieżnych ptaków – zastosowano nowoczesne formy i materiały, jednak nadal brano pod uwagę otoczenie i starano się zharmonizować obiekty z krajobrazem⁸⁸.

⁸⁶ [K], *Nad rozbudową śląskiego ZOO radzili zoologzy z całego kraju*, „Trybuna Robotnicza” 24 I 1961.

⁸⁷ *Park wielu pokoleń...*, s. 159.

⁸⁸ W 1964 r. istniały wybiegi dla 1260 zwierząt w 180 gatunkach. Planowano urządzenie wybiegów dla kolejnych 400 zwierząt.

Il. 59. Wybieg dla niedźwiedzi, ok. 1954 r. APK, zesp. 480, sygn. 2/11.

Pawilon słoni

Pawilon słoni z wybiegiem zaprojektowali w 1961 r. M. Paneth oraz konstruktorzy Jerzy Fuchs, Bohdan Boczkaj i F. Guder z Biura Projektów Budownictwa Komunalnego w Katowicach. Został ukończony w 1965 r.⁸⁹ W pawilonie dostępnym dla publiczności znajdowały się wewnętrzne wybiegi dla pięciu słoni, basen oraz hol mogący pomieścić 300 osób⁹⁰. Arenę od holu dzieliła fosa.

Budynek był stosunkowo niską, rozłożystą rotundą wykonaną w konstrukcji żelbetowej. Jej horyzontalna bryła sprzyjała wpisaniu w parkowy pejzaż.

Rotunda składała się z dwóch pierścieni. Niższy posiadał większą średnicę. Jego pełne ściany przepruto bardzo swobodnie rozmieszczonymi, prostokątnymi oknami o różnych rozmiarach i układach. W ten sposób pojawił się charakterystyczny dla architektury lat sześćdziesiątych swobodny rytm, często

⁸⁹ [mit], *Gina jest zadowolona z nowego mieszkania*, „Dziennik Zachodni” 23 V 1965.

⁹⁰ Jeden z nich – młody słoń o wysokości 1,80 m został sprowadzony w 1961 r. przez przedsiębiorstwo z Holandii w zamian za polskie żubry, [jak], *W Parku Kultury i Wypoczynku*, „Trybuna Robotnicza” 18 VII 1961.

Il. 60. Pawilon słońi. APK, zesp. 2753, sygn. 1/422.

porównywany z zapisem nutowym kompozycji jazzowej. Wejście umieszczono w głębokim podcieniu. Tę część elewacji wieńczył mocno wysunięty gzyms, wywołujący, podobnie jak wspomniany podcień i okna, intensywną grę światła i cienia. Górny pierścień przeszklono, a całość nakryto płaskim dachem. Zewnętrzna forma budynku była nowoczesna, wręcz futurystyczna, bardzo ekspresyjna i rzeźbiarska. Podobne cechy uwidaczniały się we wnętrzu nakrytym żelbetową spłaszczoną kopułą z wyeksponowanymi belkami.

Nic więc dziwnego, że w ówczesnej prasie pojawiły się pochwały jego estetyki: „Na tle drzew i niepozornych, starych zabudowań odcina się okrągły, oszklony pawilon – to słoniarnia. Na uwagę zasługuje nie tylko ciekawa jej konstrukcja, ale przede wszystkim funkcjonalne i zarazem estetyczne rozwiązanie wnętrza”⁹¹.

Nowoczesności formy towarzyszyły innowacje w zakresie hodowli słońi – wprowadzono sterowanie ich ruchem przy pomocy różnych urządzeń mechanicznych. W środku znajdowała się ruchoma platforma, dzięki której zwierzęta można było kierować do trzech pomieszczeń. Pierwszą słońicą, która zamieszkała w pawilonie była Gina (1965 r.), a następnie, już w latach siedemdziesiątych obiekt zasiedliły słońie o wdzięcznych imionach – Jaś i Małgosia.

⁹¹ [mit], *Gina jest zadowolona...*

Il. 61. Wnętrze pawilonu słoni, 2019, fot. Aneta Borowik.

Zewnętrzne wybiegi o powierzchni 4622 m² rozwiązano panoramicznie na dwóch poziomach, tak aby zwierzęta można było oglądać niemal z każdego punktu⁹². Jako przegrody przewidziano kompozycje skalne.

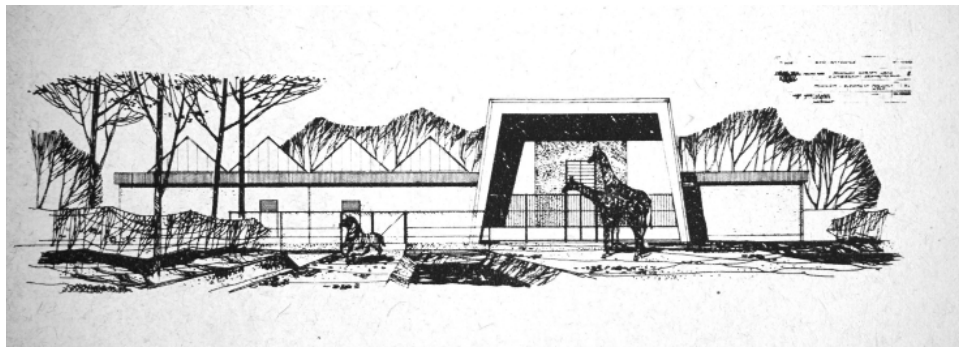
Pawilon żyraf

Kolejny nowoczesny pawilon razem z wybiegiem był przeznaczony dla żyraf. Zaprojektowali go w 1962 r. M. Paneth, Adam Huebner (Hübner) oraz konstruktor B. Boczkaj. Prace przy jego budowie bardzo się przeciągały – został ukończony dopiero w 1971 r. Zespół składał się z pawilonu oraz wybiegów dla żyraf, zebr, antylop, gazeli i okapi.

Oprócz żyraf – Kreski i Wielokropka, oraz ich dzieci – Przecinka i Średnika, miały w nim znaleźć schronienie gazy, krokodyle i aligatory, a także anakondy. Budynek miał konstrukcję półszkieletową, z obszernymi wybiegami wewnętrznymi oraz pasażami dla publiczności⁹³. Wieloczęłonowa i zróżnicowana wysokościowo bryła pawilonu mówiła o jego funkcji. Głównym akcentem była najwyższa część o przekroju trapezowym, w której

⁹² Te części planowano wykończyć w 1965 r. Dotychczasowy pawilon słoni miał zostać wyremontowany i przeznaczony dla żyrafy – Wielokropka.

⁹³ *Regionalny Przegląd Architektury*, Katowice 1962, red. J. Friedel, s. 32.

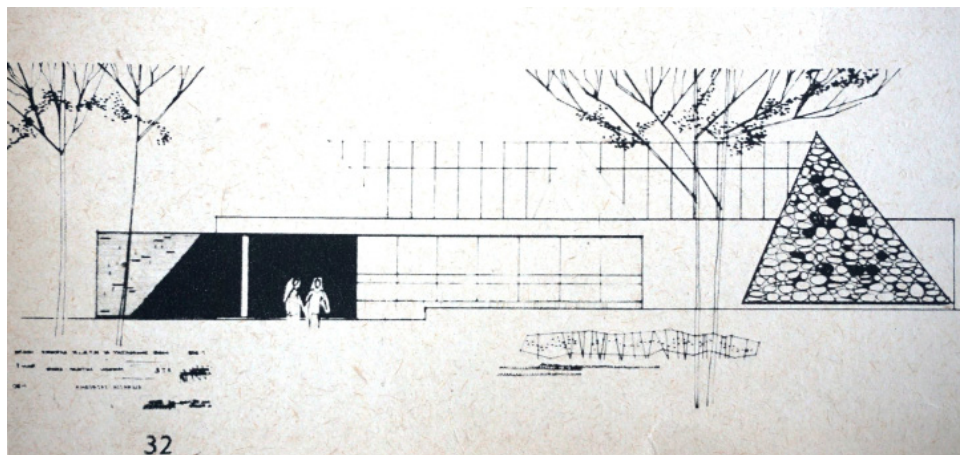
Il. 62. Projekt pawilonu żyraf. *Regionalny Przegląd Architektury*, Katowice 1962, red. J. Friedel, s. 32.

Il. 63. Pawilon żyraf, 2019, fot. Aneta Borowik.

zamieszkały żyrafy. Jej charakterystycznym elementem była żelbetowa rama tworząca obramienie i zadaszenie dla tych zwierząt. Wysokiej partii towarzyszyły dwie niższe – jedna o przeszklonej frontowej ścianie i druga, w formie wydłużonego prostopadłościanu, nakryta czterema świetlikami w kształcie piramid. Zarówno forma pawilonu, jak i znakomita funkcjonalność wnętrza uzasadniały powszechną opinię, że był to najnowocześniejszy obiekt tego typu w Polsce⁹⁴.

⁹⁴ [sim], *Żyrafy czują wiosnę*, „Dziennik Zachodni” 24 III 1971.

Il. 64. Projekt pawilonu antylop i strusi, 1962. *Regionalny Przegląd Architektury*, Katowice 1962, red. J. Friedel, s. 32.

Pawilon antylop i strusi

Pawilon antylop i strusi z wybiegami zaprojektowali w 1962 r. M. Paneth oraz konstruktor Adrian Szendzielorz. Autorką koncepcji zieleni była F. Sojka. Obiekt stanął w pobliżu pawilonu małp. W 1965 r. znajdował się w budowie, jednak dopiero w 1974 r. został oddany do użytku⁹⁵.

Zespół składał się z pawilonu oraz wybiegów o powierzchni jednego hektara, zabezpieczonych suchymi i wodnymi fosami. Budynek wykonano w żelbetowej konstrukcji szkieletowej. Jego bryła składa się z dwóch prostopadłościennych części: niższej, mieszczącej hol i ekspozycję mniejszych zwierząt oraz wyższej, w której zamieszkały antylopy i strusie. Wnętrza oświetlono światłem górnym (światliki). Znaczna część fasady została przeszklona. W jednym narożniku usytuowano obszerny podcień, a w drugim pojawiła się charakterystyczna trójkątna ściana. Obecnie dekoruje ją współczesne malowidło, jednak w projekcie przewidziano wykończenie kamienną okładziną.

Woliera dla drapieżnych ptaków

Woliera dla drapieżnych ptaków należy do najciekawszych i najbardziej charakterystycznych konstrukcji w całym Ogrodzie Zoologicznym. Została zaprojektowana w katowickim Biurze Budownictwa Komunalnego ok. 1966 r.⁹⁶

⁹⁵ [mg], *Pawilon dla antylop*, „Dziennik Zachodni” 8 VII 1966.

⁹⁶ Być może pewną inspiracją dla projektantów był projekt ptaszarni w Narodowym Parku Zoologicznym w Waszyngtonie opublikowany w „Przeglądzie Budowlanym” w 1966 r.,

Il. 65. Pawilon antylop i strusi, 2019, fot. Aneta Borowik.

Co ciekawe, gdy wykonanie dokumentacji przeciągało się, Jerzy Ziętek polecił albo skrócenie czasu jej sporządzenia, albo też ściągnięcie z zagranicy⁹⁷. Pomimo tych interwencji została ukończona dopiero w 1974 r.

Konstrukcję woliery tworzą dwa rozchylone żelbetowe łuki pokryte i jednocześnie stężone metalową siatką. Takie rozwiązanie stanowiło manifestację ówczesnych możliwości konstrukcyjnych, co odnotowano w prasie codziennej⁹⁸.

W wolierze zamieszkały ptaki drapieżne – orły, kondory, sępy, jastrzębie i orliki. Starano się stworzyć dla nich środowisko maksymalnie zbliżone do naturalnego, urządzając półki skalne i baseniki⁹⁹.

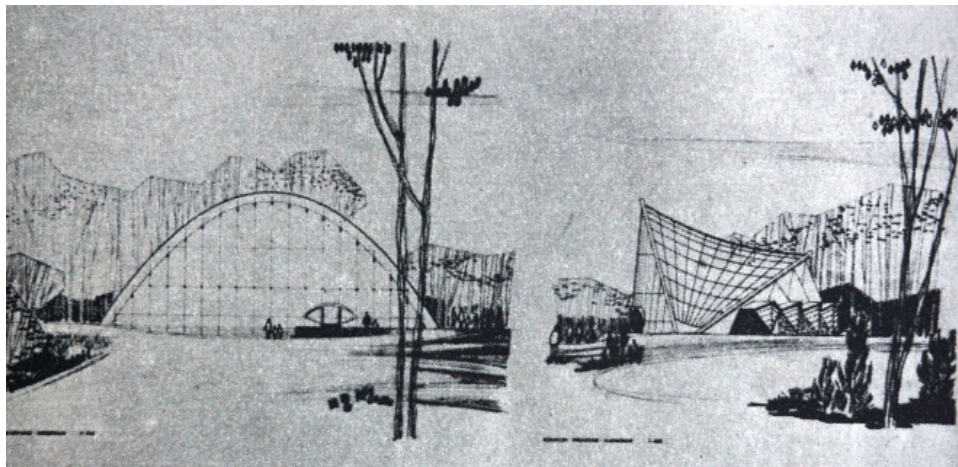
W 1967 r. liczba zwierząt przekroczyła tysiąc i nadal ich przybywało, dlatego już w latach siedemdziesiątych myślano o rozbudowie Ogrodu

w którym zastosowano paraboliczne łuki stalowe; K.T., *Interesująca konstrukcja ptaszarni*, „Przegląd Budowlany” 1966, nr 12.

⁹⁷ W dokumentacji pojawia się często formułowany zapis: „Towarzysz Przewodniczący nie przyjmuje do wiadomości terminu...” np. wykonania dokumentacji czy realizacji konkretnego zadania. Oznaczało to, że wykonawca musi zrobić wszystko, co w jego mocy, aby skrócić termin, Notatka z konferencji u Tow. Przewodniczącego J. Ziętka w dniu 22.8.1966 r., APK, zesp. 224 II, sygn. 120.

⁹⁸ [sb], *Voliera w śląskim ZOO*, „Dziennik Zachodni” 1 III 1974.

⁹⁹ W 1974 r. budowano w centrum ZOO budynek dla ptaków brodzących: czapli, pelikanów i flamingów oraz pawilon dla drobnych ssaków europejskich, które pozwalały na ekspozycję zwierząt również w sezonie zimowym, *ibidem*.

Il. 66. Projekt woliery dla drapieżnych ptaków. *Regionalny Przegląd Architektury*, Katowice 1962, red. J. Friedel, s. 32.

Il. 67. Woliera dla drapieżnych ptaków, 2017, fot. Aneta Borowik.

Zoologicznego o dalsze obiekty, m.in. o pawilon dla dużych drapieżników (lwów, tygrysów, pum i panter)¹⁰⁰. W 1971 r. napisano:

Śląski Ogród Zoologiczny posiada w chwili obecnej jedynie trzy pawilony dla zwierząt kopytnych, jeden pawilon zwierząt egzotycznych nie odpowiadający wymogom

¹⁰⁰ J. Rakoczy, *op. cit.*, s. 8–9.

hodowlanym i ekspozycyjnym, oraz szereg wybiegów otwartych z małymi schronami dla zwierząt i ptaków. W tym układzie ZOO jest obiektem nie mającym możliwości rozwinęcia ekspozycji i hodowli dużych drapieżników¹⁰¹.

W 1972 r. Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego wykonało projekt wstępny pawilonu dużych drapieżników¹⁰². Przypominał zrealizowany dużo wcześniej wybieg dla niedźwiedzi. Miał charakter panoramicznej doliny z platformą widokową dla publiczności, oddzieloną od niej przy pomocy suchej fosy. Kamienna scenografia sprzyjała wrażeniu, że widz obserwuje zwierzęta w ich naturalnym środowisku. Obiekt został zrealizowany jeszcze w latach siedemdziesiątych. Właśnie wtedy kończono kolejne duże inwestycje, m.in. wspomnianą wolierę dla drapieżnych ptaków, pawilon dla żyraf, a także wybieg dla wielbłądów, zlokalizowany w pobliżu głównego wejścia do ZOO¹⁰³.

Ogród Zoologiczny cieszył się ogromną popularnością. W 1964 r. odnotowano niedzielną i świąteczną frekwencję na poziomie 20 tys. zwiedzających.

Dolina Dinozaurów – muzeum gadów kopalnych na wolnym powietrzu¹⁰⁴

Powstanie Doliny Dinozaurów wiąże się polskimi wyprawami paleontologicznymi do Mongolii w latach 1963–1971, gdyż to właśnie skamieniałości przywiezione z pustyni Gobi, kilkaset kilometrów od Ułan Bator, posłużyły do wykonania rekonstrukcji kopalnych gadów przez pracowników Zakładu Paleozoologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie pod kierunkiem profesor Zofii Kielan-Jaworowskiej, współpracujących z Pracownią Stratygraficzną Instytutu Geologii Mongolskiej Akademii Nauk¹⁰⁵.

W 1972 r., z inicjatywy dyrektora chorzowskiego ZOO Juliana Koba oraz pracowników naukowych Zakładu Paleozoologii Instytutu Zoologicznego Polskiej Akademii Nauk w Warszawie podjęto działania na rzecz zorganizowania na terenie Parku ekspozycji gadów kopalnych. Plany obejmowały realizację dwóch części: pawilonowej z salą wystawową, prelekcyjną i kinową oraz stałej ekspozycji gadów zlokalizowanej w zagospodarowanej dolinie z rekonstrukcjami 16 dinozaurów naturalnej wielkości oraz 15 mniejszych zwierząt z okresu kredy.

¹⁰¹ Pismo Zarządu Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach z dnia 4 XII 1971 r.; APK, zesp. 224 II, sygn. 120.

¹⁰² W 1972 r. sporządzono założenia techniczno-ekonomiczne oraz projekt techniczny.

¹⁰³ [jot], *M-3 dla wielbłąda*, „Dziennik Zachodni” 1 VII 1972.

¹⁰⁴ Archiwalną fotografię opublikowano w: *Park chorzowski*, „Architektura” 1978, nr 5–6. Na temat Doliny zob. również: *Park wielu pokoleń...*, s. 145–147.

¹⁰⁵ *Dinozaury jak żywe*, „Dziennik Zachodni” 18 IX 1972.

Il. 68. Dolina dinozaurów. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

O inicjatywie napisano:

Całość ekspozycji zewnętrznej i wewnętrznej poparta periodycznie prowadzonymi prelekcjami i projekcjami filmowymi o powyższej tematyce stanowić będzie jedyny tego rodzaju obiekt ekspozycyjno-naukowy na skalę krajową i europejską o olbrzymich możliwościach dydaktycznych dla młodzieży szkolnej i dorosłych, jak również atrakcyjno-widowiskowych dla zwiedzających Ogród Zoologiczny w formie wypoczynku¹⁰⁶.

Władze wojewódzkie i partyjne przychyliły się do pomysłu. Nadzór merytoryczny powierzono profesor Zofii Kielan-Jaworowskiej, opracowanie scenariusza, założeń rekonstrukcyjnych i projektu szkicowego ekspozycji – doktor Teresie Mariańskiej oraz inżynierowi Maciejowi Kuczyńskiemu, opracowanie „scenariusza zieleni charakteryzującej odmienność środowiska w odróżnieniu od krajobrazu typowego” – doktor Marii Ziemińskiej-Tworzydło, a wykonanie modeli – asystentowi technicznemu Wojciechowi Skarżyńskiemu. W 1971 r. rozpoczęto realizację Doliny.

¹⁰⁶ Notatka służbowa Zygmunta Zielińskiego, kierownika Zakładu Paleozoologii Instytutu Zoologicznego Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, APK, zes. 224 II, sygn. 120.

Il. 69. Jeden ze zrekonstruowanych dinozaurów, 2017, fot. Aneta Borowik.

W warszawskim Zakładzie Paleozoologii Instytutu Zoologicznego Polskiej Akademii Nauk na podstawie zachowanych skamieniałości wykonano rekonstrukcje dinozaurów w postaci małych modeli oraz, w przypadku mniejszych osobników, makiet w skali 1:1 (m.in. dinozaura pancernego, ornitomimów czy tarbozaura)¹⁰⁷. Małe modele przywieziono na Śląsk, gdzie artyści z katowickich Pracowni Sztuk Plastycznych sporządzili z nich makiety naturalnej wielkości. Byli to: architekt wnętrz Jan Kosarz odpowiedzialny za całość projektu oraz rzeźbiarze Henryk Fudali, Waldemar Madej i Józef Sawicki¹⁰⁸. Największe dinozaury wykonywał Fudali¹⁰⁹. Przetransportowano je do Doliny Dinozaurów na ciężarówkach¹¹⁰. W „Trybunie Robotniczej” zachował się opis prac artystów:

Szkielet dinozaura jest zrobiony z żelaza. Miejsce kręgosłupa zajęła szeroka rura odpowiednio spawana, co pozwoliło na uzyskanie głębokości kadłuba. Owijają ją żelazne pierścienie, oczywiście również zróżnicowane w swej średnicy. Znacznie

¹⁰⁷ Zrekonstruowano dinozaury reprezentujące gatunki: Gallimimus, Tarbosaurus, Nemegtosaurus, Protoceratops, Prenocephale oraz Saurolophus. Ł. Respondek, *Jak prajaszczury z pustyni Gobi zamieszkały w chorzowskim ZOO*, „Gazeta Parkowa” 30 I 2014.

¹⁰⁸ Pięć modeli wykonano w pracowni Waldemara Madeja w Piekarach Śląskich.

¹⁰⁹ Ł. Respondek, *op. cit.*

¹¹⁰ [Ems], *Podróż prehistorycznych gadów*, „Dziennik Zachodni” 12–13 IV 1975.

cieńsze w szyi i partii ogonowej, całkiem potężne w torsie. Do spirali z dwóch stron przylegają siatki, gęstsze od strony wewnętrznej, rzadsze od zewnętrznej. W przestrzeni pomiędzy owymi siatkami wtryskano beton i jaszczur uzyskał swój orientacyjny kształt. Teraz przystąpił do pracy rzeźbiarz, narzucając łuskę, ręcznie modelując figurę, tak by była ona w zupełnej zgodzie z modelem¹¹¹.

Planowano pokrycie rzeźb żywicą poliestrową, co miało umożliwić ich pomalowanie.

Uroczyste otwarcie Doliny miało miejsce 24 lipca 1975 r. Niestety nie zrealizowano odrębnego pawilonu wystawowego.

3. Wesołe Miasteczko

Wesołe Miasteczko, podobnie jak Ogród Zoologiczny, zostało przewidziane w projekcie Parku z 1952 r.

Jego inwestorem centralnym było Ministerstwo Kultury i Sztuki, a wykonawczym – Komitet Budowy Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku. Projekt wstępny opracowano w 1955 r. w Biurze Projektów Budownictwa Komunalnego w Warszawie. Głównym projektantem był Władysław Niemirski, a autorem zagospodarowania terenu – Waław Chojnacki i Kazimierz Kotowski. Wstępną koncepcję budynków i małej architektury wykonali D. Biernat, T. Dobiszowska, M. Saska oraz M. Michalczuk¹¹².

Podobnie jak w przypadku samego Parku z powodu niedużego materiału porównawczego, a w niektórych aspektach jego braku, opracowanie koncepcji całości założenia, jak i poszczególnych atrakcji było bardzo trudne. Narzekali na to zarówno projektanci, jak i koreferenci projektu, m.in. Karol Hussar z „Bipropokup”:

Trudno było inżynierom budownictwa przestawić się na projekty takich właśnie, opartych na zgoła odmiennych zasadach konstrukcji, wydarzeń. Bo przecież co innego zaprojektować dom mieszkalny, a zupełnie co innego zaprojektować np. ślimak (tak się nazywa jedna z atrakcji). Prace początkowo szły opornie jeszcze z innego, niemniej ważnego powodu. Projektanci nie mieli wzorów. Liczne atrakcje w Wesołym Miasteczku są zupełnie nowe w pomyśle i konstrukcji. I nie spotykamy ich w żadnym parku w kraju. Niektóre z nich są oparte na wzorach impez w parku w Budapeszcie, wiedeńskiego Prateru i Luna Parku. Są przystosowane do terenu i nieco unowocześnione¹¹³.

¹¹¹ „Trybuna Robotnicza” 15–17 VIII 1975, cyt. za: Ł. Respondek, *op. cit.*

¹¹² „Wesołe Miasteczko” w *Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Katowicach*, 1955–1956, AAN, zesp. 331, sygn. 2003.

¹¹³ *Park wielu pokoleń...*, s. 71.

O samym założeniu pisano także: „Jest największą – co do przestrzeni – tego rodzaju imprezą ze znanych powszechnie w Europie”¹¹⁴. Ostatecznie objął 39 ha, podczas gdy powierzchnia lunaparków w Wiedniu, Kopenhadze czy Budapeszcie wynosiła 5–7 ha. Jedynym założeniem, które mogło stanowić ewentualny punkt odniesienia, był lunapark w londyńskim Battersea Park z 1951 r., zorganizowany z okazji Wystawy Brytyjskiej na terenie ok. 15 ha. Wesołe Miasteczko często porównywano do zagranicznych parków rozrywki, m.in. w Wiedniu i Kopenhadze, ale jednocześnie podkreślano jego unikatowość związaną z parkowym otoczeniem i dużym akwenem o powierzchni 9 ha¹¹⁵.

Wesołe Miasteczko zaprojektowano przy założeniu, że będzie z niego korzystać 42 300 osób dziennie na obszarze o powierzchni 32 ha pomiędzy ulicami Chorzowską, Żłotą, aleją prowadzącą do ZOO oraz główną aleją Parku¹¹⁶. Główne wejście znajdowało się przy ulicy Chorzowskiej.

Teren był pagórkowaty i tworzył owalną nieckę, której środkową część wypełniał duży staw, powstały w wyniku szkód górniczych. Wyspa na stawie miała zostać zagospodarowana na miejsce potańcówek dla 300 par.

Projekt zagospodarowania przestrzennego zakładał szereg wewnątrz przeznaczonych na poszczególne imprezy zaprojektowanych w nawiązaniu do istniejących alei i ulic. Wokół stawu przewidziano układ dróg obwodowych, umożliwiających łatwy dostęp do wewnątrz z imprezami.

Teren podzielono na strefy: dla dzieci do lat 14, młodzieży i dorosłych oraz usług. Głównym elementem założenia był wspomniany staw, a akcentem wysokościowym – „Koło-gigant”¹¹⁷. W pierwotnym projekcie założono wzniesienie następujących obiektów kubaturowych: budynku administracyjnego (pokoje biurowe, lekarz, MO, pokoje gościnne, radiowęzeł, garaż), przechowalni kajaków, dworca kolejki górskiej, kawiarni oraz baru samoobsługowego. Z uwagi na czas powstania zaprojektowano je w formule klasycyzującego historyzmu. Planowano również budowę dwóch kiosków bufetowych, kiosku-baru samoobsługowego, ośmiu kiosków z napojami i słodyczami oraz szaletów. Koncepcja małej architektury obejmującej kasy przy atrakcjach, budki telefoniczne, tarasy, murki, mostki, schody, fontannę itp.

¹¹⁴ Koreferat do projektu wstępnego „Wesołego Miasteczka” w Woj. Parku Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie, „Wesołe Miasteczko” w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Katowicach, 1955–1956, AAN, zesp. 331, sygn. 2003.

¹¹⁵ A. Jurkiewicz, *op. cit.*, [b.p.].

¹¹⁶ Pierwotnie Wesołe Miasteczko miało objąć 10 ha, jednak powiększono teren w kierunku zachodnim aż do alei prowadzącej do ZOO.

¹¹⁷ Główna Komisja Oceny Projektów Inwestycyjnych w Warszawie odniosła się do niego negatywnie, ale koreferent zalecał realizację, ponieważ jego brak mógł według niego odbić się negatywnie na kompozycji całości.

Il. 70. Model koncepcji zagospodarowania Wesołego Miasteczka z 1954 r., BGPW, sygn. FT 001972.

była podobna do przewidzianej dla reszty Parku. Podkreślano, że zaletą projektu była prostota formy oraz wkomponowanie w zieleni.

Atrakcje zaprojektowano dość blisko siebie, co było zabiegiem celowym. Koreferent chwalił taki sposób zagospodarowania przestrzeni:

Zasada przestrzenna W.M. jest – moim zdaniem – taka, że powinno tam być dość ciasno i nawet hałaśliwie. Imprezy nie powinny być zbyt odległe od siebie i nie przedzielone dużymi grupami zieleni. Odwiedzający i chcący się bawić ludzie nie powinni mieć zbyt dużo miejsca i czasu aby ochłonać od jednego wrażenia do drugiego, gdyż wówczas ginie cały urok tych dość prymitywnie działających rozrywek¹¹⁸.

W programie wstępnym zakładano realizację 35 imprez, w tym urządzeń, które w większości wypadków miały prototypowy charakter. Były to m.in.: gwiazda mała dla dzieci, trzy strzelnice (łukowa, karabinkowa i pistoletowa), karuzele dla dzieci: łańcuchowa, motocyklowa i konikowa, karuzele: „Kolejka”, „Fala”, „Grzyb”, „Krynolina”, „Pająk”, „Samoloty”, „Na wodzie”, „Bicz”, „Rower”, duża karuzela łańcuchowa, huśtawki dla dzieci i dorosłych, „Skoter”, rakieta, siłomierz-młot i siłomierz-rakieta, młot (hooping), cylinder śmiechu (zwany później beczką – AB), fotoplastikon, „Ślimak”, ześlizg-

¹¹⁸ „Wesołe Miasteczko”...

Il. 71. Wesołe Miasteczko, ok. 1959 r., fot. Karol Harędziński *Śląski Park Kultury...*, wyd. 1, s. 104.

-wagoniki, kolejka górska, koło-gigant, tor samochodowy, zaczarowany zamek, pociąg-burza, przystań dla kajaków oraz wędrowny cyrk.

W pierwszym etapie przewidzianym na lata 1956–1958 miały powstać: gwiazda, huśtawki, rakieta, „Skoter”, karuzela, „Grzyb”, kolejka-labirynt, tor samochodowy, karuzele „Pająk” i „Samoloty” oraz ześlizg do wody. W 1955 r. istniały projekty techniczno-robocze lub wstępne dziewięciu imprez: „Skotera”, dużej karuzeli, „Grzyba”, rakiety, gwiazdy dla dzieci, huśtawki dla dorosłych, karuzel „Pajaka” i „Samolotów” oraz ześlizgu do wody.

Projekty urządzeń imprezowych miały na ogół charakter konstrukcyjny, co nie wywołało entuzjazmu koreferenta oceniającego projekt. Apelowal, aby niektóre zaprojektować z większą starannością o architekturę czy wyraz plastyczny:

Są jednak i powinny być urządzenia imprezowe o stosunkowo znacznej tzw. „obudowie”, jak również przy imprezach konstrukcyjnych, są fragmenty, które wymagają ukształtowania architektonicznego i plastycznego pod względem formy, barwy, materiału. To ukształtowanie nada właściwy wyraz architektoniczny całości W.M.¹¹⁹

¹¹⁹ Koreferat do projektu wstępnego...

Il. 72. Wesołe Miasteczko, fot. Teodor Hermańczyk. BGPW, sygn. FT 002016.

Komisja Oceny Projektów Inwestycyjnych Ministerstwa Kultury i Sztuki skrytykowała jednostronny charakter rozrywek polegających na szybkim ruchu, zalecając wprowadzenie imprez o charakterze rozweselającym i rozrywkowo-zabawowym. Zaleciła również, aby zwrócić szczególną uwagę na projekty atrakcji, pisząc: „imprezy wymagają właściwego opracowania architektoniczno-plastycznego, ponieważ one głównie wpływać będą na obraz architektoniczny całości «Wesołego Miasteczka»”¹²⁰.

Planowano etapowanie realizacji, z uwagi na możliwość znacznych odkształceń terenu spowodowanych uszkodzeniami górnictwem. Prace miały rozpocząć się w latach 1956–1957, kiedy to przewidziano wykonanie prac ziemnych i obsadzeń, dróg żuźlowych, dziewięciu atrakcji oraz budynków na terenie usabilizowanym górnictwem. W etapie drugim, czyli okresie 1958–1960 chciano wykonać dalszą część dróg, małą architekturę na całym terenie, dalsze obsadzenia oraz kolejne 25 atrakcji. Po 1960 r. miały powstać trwałe drogi oraz dodatkowe atrakcje na terenie rezerwowym. Realizację kolejki górskiej przesunięto na okres po 1960 r., ponieważ przewidywano odkształcenia terenu spowodowane eksploatacją górnictwem, która miała być prowadzona do 1958 r. metodą „na zawal”.

Budowę Wesołego Miasteczka rozpoczęto w 1956 r. i stopniowo realizowano kolejne atrakcje. W 1959 r. zakończono pierwszy etap prac, w którym zrealizowano 63 atrakcje, a kolejny zakończono sześć lat później¹²¹. Bardzo widowiskowym obiektem i jednocześnie emocjonującą rozrywką były „Samoloty”. Karuzela całkiem udanie realizowała marzenie dzieci

¹²⁰ „Wesołe Miasteczko”...

¹²¹ *Park wielu pokoleń...*, s. 71–72.

Il. 73. Karuzela „Pajak”. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

i dorosłych o podniebnych lotach. Jej trzon konstrukcyjny stanowiła stalowa wieża o wysokości 45 metrów, której boki stężono kratownicami. Na jej wierzchołku znajdowała się sześcioboczna masywna rama, do której przymocowano stalowe liny z samolotami, początkowo niedużymi, po 1969 r. sześciuosobowymi miniaturowymi prawdziwych samolotów produkcji Bielskich Zakładów Lotniczych¹²². Maszyny poruszały się z prędkością 90 km/h. O atrakcyjności karuzeli może świadczyć to, że służy do dzisiaj, ciesząc się niesłabnącym zainteresowaniem zarówno dzieci, jak i dorosłych. Dopiero w 1985 r. zbudowano atrakcję, która mogła z nią konkurować – Gwiazdę Dużą o wysokości 40 m¹²³.

Nowoczesnym i jednocześnie tematycznym akcentem miała być „Rakietka”¹²⁴ – atrakcja w kształcie rakiety kosmicznej. Miała stanąć w sektorze dziecięcym. Jej projekt wykonali w 1960 r. inżynier (–) Leżoch oraz konstruktor Andrzej Krawczyk z chorzowskiego Biura Projektów i Realizacji Inwestycji Kopalnictwa Surowców Chemicznych. W 1961 r. dokonano odbioru jej fundamentu, jednak w dzisiejszym stanie badań trudno ustalić, czy została wykonana.

¹²² [aj], *Nowe atrakcje Wesołego Miasteczka*, „Dziennik Zachodni” 28 III 1969.

¹²³ *Park wielu pokoleń...*, s. 73.

¹²⁴ APK, zesp. 480, sygn. 141.

Il. 74. Karuzela „Samoloty”.
Archiwum Parku Śląskiego
w Katowicach.

W tym czasie niektóre projekty obudów urządzeń imprezowych powstawały w Pracowni Projektowej przy Komitecie Budowy WPKiW w Chorzowie. Na jej czele stał architekt Zdzisław Pokorny. Właśnie on w 1960 r. wykonał część architektoniczną karuzeli łańcuskowej¹²⁵, a także koncepcję operatorni atrakcji określonej jako „Grzyb”, która miała zostać zrealizowana w drugim etapie budowy Wesołego Miasteczka. We wspomnianej Pracowni powstawały również projekty zagospodarowania terenu lub otoczenia obiektów oraz małej architektury (przykładowo *Projekt zagospodarowania otoczenia pawilonu gier zręcznościowych* D. Zaworskiej z 1960 r., *Projekt zagospodarowania imprezy „Fala duża”* Romana Dudka z 1961 r.).

Konstrukcyjny charakter większości urządzeń imprezowych uchronił je przed historyzującą stylistyką socrealizmu. Były to obiekty interesujące nie tylko pod względem konstrukcyjnym, ale również architektonicznym. Należy podkreślić, że ich projektantami niejednokrotnie byli właśnie architekci. Oprócz wcześniej wymienionych znamy tylko niektórych, m.in. Zygmunta

¹²⁵ APK, zesp. 480, sygn. 139.

Winnickiego z katowickiego „Miastoprojektu” oraz pracowników katowickiego Biura Projektów Budownictwa Komunalnego.

W momencie oddania Wesołego Miasteczka do użytku w 1959 r. szacowano, że było ono ukończone w 25%¹²⁶. Prace kontynuowano, jednak z powodu oficjalnego odejścia od socrealizmu w 1956 r. zmieniła się forma architektury z historyzującej na modernistyczną.

Jej prawdziwą manifestacją stała się efektowna architektoniczna oprawa głównego wejścia z zapleczem kasowym przy ulicy Chorzowskiej, zaprojektowana przez Jana Kozubę z katowickiego Biura Projektowania Budownictwa Komunalnego¹²⁷. Z uwagi na olbrzymią frekwencję wykonano ją jako bardzo szeroką dwuprzelotową bramę. Jej skrajne części zajmowały kioski z kasami. Na trzech podporach bramy oparto kratownicowe zadaszenie o zygzakowatej linii. Powyżej umieszczono duży, znakomity typograficznie neon z nazwą „Wesołe Miasteczko” oraz trzy asymetrycznie rozmieszczone gwiazdy, stanowiące uproszczony zarys „Diabelskiego młyna” – jednego z symboli „Wesołego”. Oprawa wejścia stanowiła znakomity przykład rzeźbiarskości i ekspresji powojennego modernizmu. Nie oparła się próbie czasu i w 2017 r. została wyburzona przy modernizacji obiektu.

Projekt przedpola wejścia głównego, z zielenią i małą architekturą, został wykonany w 1959 r. przez Kazimierza Kotowskiego z warszawskiego Biura Projektów Budownictwa Komunalnego. Architekt zaproponował rozwiązanie placu jako zielonego wnętrza urbanistycznego z trawnikiem i akcentem plastycznym pośrodku. Drugą koncepcję zagospodarowania placu przed bramą wejściową opracował w 1960 r. Zdzisław Pokorny z Pracowni Projektowej przy Komitecie Budowy W.P.K. i W. w Chorzowie¹²⁸. Zaproponował nawierzchnię wykonaną z różnorodnych materiałów: asfaltu czarnego, barwionego, szlichty cementowej zwykłej i barwionej, lastrico oraz klinkieru. Również promieniste ścieżki prowadzące do bramy wejściowej zostały wyróżnione fakturą i kolorem. Prostokąty z kolorowego asfaltu rozbijały prostokreślność ścieżek tworząc niezwykle interesującą, abstrakcyjną kompozycję „podłogi wnętrza urbanistycznego” (określenie Kazimierza Wejcherta)¹²⁹.

Na lata 1960–1965 przypadł drugi etap budowy Wesołego Miasteczka. Zachował się *Plan kompozycyjny rozbudowy*, na którym naniesiono nazwy imprez przewidzianych do realizacji. Prasa donosiła, że wśród nich będą:

¹²⁶ *Rozbudowa Wesołego Miasteczka trwa*, „Dziennik Zachodni” 14 II 1960.

¹²⁷ Archiwum Stowarzyszenia Architektów Polskich [dalej: SARP], Akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

¹²⁸ APK, nr zesp. 480, sygn. 138.

¹²⁹ *Ibidem*.

Il. 75. Brama wejściowa do Wesołego Miasteczka. Archiwum Stowarzyszenia Architektów Polskich w Warszawie, akta *Statusu twórcy*, teczk: Jan Kozub.

kolejka linowa kursująca przez staw, duży krąg tańca, kawiarnia na środku stawu określona jako „tańczący kielich”, labirynt luster, beczka śmiechu, pawilon gier, fotostudio, fotoplastykon oraz karuzele: „Fala”, „Bicz”, „Gwiazda” i „Krynolina”. Planowano również ukończenie ześlizgu do wody, którego budowę rozpoczęto przed 1960 r.¹³⁰

W 1961 r. udało się ukończyć urządzenie imprezowe o nazwie „Fala”. Pisano o nim: „Dwuosobowy pojazd w kształcie rzymskiego rydwanu poruszać się będzie po ukształtowanej w formy wzniesień bieżni stalowej”¹³¹.

Masywne, ale jednocześnie ażurowe tory stężone kratownicami ukształtowano w fale. Urządzenie miało nowoczesny i ekspresyjny charakter, wywierając na korzystających z atrakcji oraz obserwatorach piorunujące wrażenie¹³².

¹³⁰ *Rozbudowa Wesołego Miasteczka trwa*, „Dziennik Zachodni” 14 II 1960. W 1973 r. podano informację, że nową atrakcją będzie osiemnastometrowy ześlizg do wody dziesięcioosobową łodzią. Konstrukcję wykonywano pod okiem fachowców z Politechniki Gdańskiej. W dzisiejszym stanie badań trudno powiedzieć, czy jej „nowość” polegała na wykonaniu zupełnie nowej konstrukcji, czy też zmodernizowaniu starego urządzenia. Faktem jest, że ześlizg cieszył odwiedzających „Wesołe” do pierwszej dekady XXI w. pomimo długich kolejek i ślimaczego tempa windowania łodzi.

¹³¹ (j), *W Wesołym Miasteczku atrakcje dla dzieci*, „Dziennik Zachodni” 14 VIII 1961.

¹³² Urządzenie działało do pierwszej dekady XXI wieku!

Il. 76. Ześlizg do wody, proj. ok. 1955 r. APK, zesp. 480, sygn. 2/2.

Il. 77. „Fala”, po 1961 r. APK, zesp. 480, sygn. 2/2.

W 1960 r. uruchomiono niezwyklej obiekt – pływającą po stawie na pontonach kawiarnię-dancing „Arizona”. Miała kształt spłaszczonego dysku, a jej konstrukcję wykonano ze stali. Nowoczesna, futurystyczna forma wpisywała ją w nurt budowlany inspirowanych stylistyką statków kosmicznych¹³³. W prasie okrzyknięto ją jedyną taką kawiarnią na świecie¹³⁴.

Oprócz „Arizony” po stawie pływały statki – „Danusia”, „Hutnik”, „Górnik”, „Chorzów” i „Karolinka”. Niektóre były całkiem spore – jeden z nich zbudowany w 1966 r. przez Rzeczną Stocznnię „Warszawa” miał 18 m długości, 3 m szerokości i dwa pokłady na 36 osób. Od 1967 r. powstawała sztuczna wyspa-tratwa budowana przez port w Koźlu, z elegancką kawiarnią z cocktail-barem i dansingiem dla 250 osób. Uruchomiono ją rok później¹³⁵. Oprócz pomieszczenia bufetowego miały na niej stanąć stoliki z różnokolorowymi parasolkami dla 200 osób. Do tańca w każdą niedzielę przygrywała orkiestra: damski sekstet jazzowy, również traktowany jako atrakcja.

W 1963 r. udało się zrealizować i uruchomić ważny akcent urbanistyczny Wesołego Miasteczka – dwunastogondolowe koło młyńskie, które dało asumpt do ochrzczenia Wesołego „naszym śląskim Tivoli”¹³⁶. Oddano również do użytku krąg taneczny mogący pomieścić 500 par.

W tym samym roku uruchomiono czternastometrową zjeżdżalnię przy stawie, nazywaną „Ślimakiem”. Budziła uzasadnione emocje. By wejść na górę, goście musieli pokonać nietypowe przeszkody. Pierwszą z nich była ruchoma taśma wyrzucająca wszystkich w górę na trzy płyty obracające się każda w innym kierunku, drugą – ruchoma podłoga złożona z trzech kawałków poruszających się poziomo w różne strony – podmuchy „wiatru”. Po dostaniu się na górę poszukujący atrakcji siadali w fotelu i ślimakowatym ruchem zsuwali się wprost na miękką matę¹³⁷.

¹³³ *Pływający dansing*, „Trybuna Robotnicza” 29 IV 1960. „Arizone” zakupiła osoba prywatna. Po remoncie służyła jako pływająca kawiarnia na akwenie Pogoria w Dąbrowie Górniczej. Obecnie cumuje w pobliżu, niestety znajduje się w złym stanie technicznym.

¹³⁴ [we], *Nasz mały Disneyland*, „Dziennik Zachodni” 24 III 1966.

¹³⁵ [hk], *Na pływającej tratwie*, „Dziennik Zachodni” 16 VI 1967; [in], *Kawiarnia na tratwie*, „Dziennik Zachodni” 14 III 1968.

¹³⁶ [kd], *Zakręci się karuzela. Jutro otwarcie śląskiego „Tivoli”*, „Dziennik Zachodni” 27 IV 1963.

¹³⁷ [jl], *Nowe przeboje Wesołego Miasteczka. Tivoli wysiada*, „Dziennik Zachodni” 19 VII 1963. Z innych nowych atrakcji można wymienić: pawilon gier zręcznościowych oferujący łapanie fruwających piłek pingpongowych, plastikowych i metalowych ryb, rzucanie żetonów lub kółek na przedmioty umieszczane na wirującym stoliku, łowienie na wędkę paczek np. z butelkami szampana, rzucanie piłek w drzewa z otworami zamiast owoców, nową raketnicę o prędkości lotu dochodzącej do 50 km na godzinę (wrażenie lotu potęgowała obracająca się odwrotnie do kierunku jazdy kolorowa czasza). W muszli koncertowej zamontowano nową szafę grającą.

Il. 78. Pływająca kawiarnia „Arizona”. APK, zesp. 480, sygn. 2/2.

W 1965 r. zrealizowano ciekawą karuzelę „Wirujące filiżanki”, która stała się jedną z wizytówek Wesołego Miasteczka. Jej koncepcję opracowali projektanci z chorzowskiego „Biprokopu”. Na trzech poziomach zamontowano olbrzymie, bajecznie kolorowe filiżanki. Mogły pomieścić kilka osób, a atrakcja polegała na obracaniu się z zawrotną prędkością¹³⁸.

W 1966 r. Wesołe Miasteczko zajmowało już 50 ha, a na jego terenie znajdowało się 50 urządzeń, z których połowę przeznaczono dla dzieci, drugą dla dorosłych. Szacowano, że w sezonie korzystał z niego milion mieszkańców.

W 1967 r. oddano do użytku spory budynek teatru iluzji, mogący pomieścić 250 widzów – jedyny stały teatr iluzji w Polsce. Miał również służyć do występów typu *variété*. Na jego piętrze urządzono gabinet krzywych luster. Występowali w nim najznamienitsi iluzjoniści w Polsce, m.in. Z. Kozak czy słynny Lemano-Lemanik, czyli Roman Lemanik, często angażowany do występów w „Wesołym”¹³⁹. Artysta ten prowadził nawet Gabinet złudzeń kosmicznych, występując w mrozących krew w żyłach numerach z mówiącą głową i znikającym człowiekiem.

¹³⁸ [woź], *Podróż w filiżance*, „Dziennik Zachodni” 9 VII 1965.

¹³⁹ [mg], *Teatrzyk iluzji w Wesołym Miasteczku*, „Dziennik Zachodni” 9 VI 1966.

Il. 79 Wirujące filiżanki. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

Z 1965 r. pochodzi kilka ciekawych koncepcji urządzeń imprezowych autorstwa Tadeusza Mycka z Biura Projektów Budownictwa Komunalnego – projekty: strzelnicy na 16 stanowisk, kina na wolnym powietrzu oraz „Skoterni” na wolnym powietrzu z 20 samochodzikami. Trudno powiedzieć, czy zostały wykonane, jednak warto je w tym miejscu zaprezentować jako przykłady koncepcji nie tylko śmiałych architektonicznie i konstrukcyjnie, ale również ciekawych pod względem plastycznym.

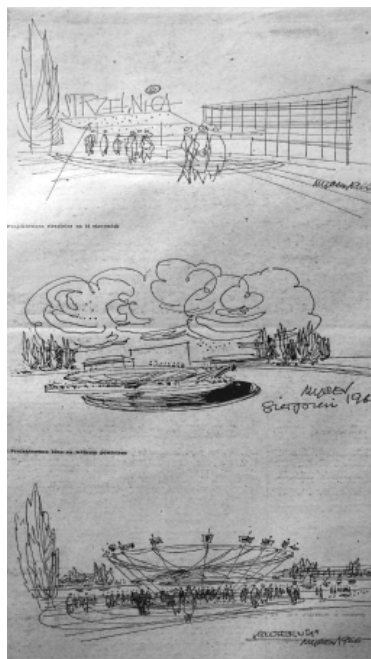
Dzięki polityce otwarcia na świat Edwarda Gierka od początku lat siedemdziesiątych zaczęto importować atrakcyjne urządzenia imprezowe. W ten sposób w Wesołym Miasteczku znalazły się: sprowadzone z NRD Pałac Strachów (1970), nowa karuzela konikowa dla dzieci (1971), tor motorowy (1971), strzelnica optyczna (1973), loteria fantowa (1973) i wodne tramwaje (1973). W Czechosłowacji zakupiono 40 dwuosobowych samochodzików elektrycznych („skuterów”) z pantografami, które przez wiele lat cieszyły się niesłabnącym powodzeniem. Tak więc lata siedemdziesiąte przyniosły kres polskich projektów urządzeń imprezowych, nowe zagraniczne na ogół nie odznaczały się wysokimi walorami architektonicznymi, konstrukcyjnymi i plastycznymi.

Jak już wspomniano, w 1970 r. po raz pierwszy sprowadzono do Wesołego Miasteczka budzący emocje Pałac Strachów.

Cieszył się niezwykle popularnością¹⁴⁰. Początkowo wracał do „Wesołego” przez kilka kolejnych lat, aż w końcu został zakupiony i został w nim na stałe. Otrzymano go w ramach wymiany między Zjednoczonym Przedsiębiorstwem Rozrywkowym a Agencją Artystyczną z NRD, gdzie były tylko trzy takie urządzenia nazywane „kolejkami duchów”. Został skonstruowany w 1966 r. w formie labiryntu z 168-metrowym torem, po którym poruszały się elektryczne wózki. W środku zainstalowano specjalne czerwone oświetlenie, a straszące amatorów mocnych wrażeń maski i zjawy wykonali specjaliści z Wytwórni Filmów „DEFA”. W pokazie brali również udział ludzie przebrani w fantastyczne kostiumy. Funkcjonowanie tej atrakcji oraz emocje z nią związane dobrze oddaje fragment artykułu z 1970 r.:

Mały wagonik pędzi z dużą szybkością wprost na gładką ścianę. Już, już się rozbije. Nie – skręcił w ostatniej chwili, przemknął obok jakiejś niesamowitej postaci. W błysku dziwnego światła mignęła trupia czaszka. I znowu ostry zakręt tuż przed czarną ścianą, białe skrzydła zjawy rozpostarte w tunelu, huk i wycie potwora o czerwonych oczach¹⁴¹.

Zarządzający Wesołym Miasteczkiem dużą wagę przykładali do kolorystyki urządzeń imprezowych. Z uwagi na intensywność i długi okres użytkowania co jakiś czas musiano ją zmieniać, jednak dbano o to, aby projektowali ją wykształceni plastycy. I tak w 1963 r. Wesołe Miasteczko w nowym sezonie otrzymało tonację biało-niebieską, a w 1974 r. zespół plastyków zaprojektował kolorystykę podczas odnawiania karuzel: „Pająka”, „Fali” czy „Filiżanek”¹⁴². Starano się eliminować urządzenia „w złym guście”, które „raziły swoim jarmarcznym charakterem” – przykładowo w 1973 r.

Il. 80. Projekt urządzeń imprezowych, Tadeusz Mycek, 1965. „Fundamenty” 1965.

¹⁴⁰ W 1970 r. w ciągu miesiąca skorzystało z niego 50 tys. osób.

¹⁴¹ [hra], *Oko w oko z upiorem*, „Dziennik Zachodni” 2 VI 1970.

¹⁴² [kd], *Zakręci się karuzela...*; [sk], *Wesołe Miasteczko w nowej szacie*, „Dziennik Zachodni” 14 IV 1973.

Il. 81. Pałac Strachów. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

zlikwidowano kilka atrakcji, m.in. grę Monte Carlo¹⁴³. W projektowaniu niektórych atrakcji brali udział śląscy plastycy – właśnie oni stworzyli w 1973 r. poruszające się lalki z *Czerwonego Kapturka*, występujące w „żywych bajkach” dla dzieci¹⁴⁴.

Na terenie „Wesołego” zrealizowano kilka ciekawych budynków kubaturowych. Do największych należał bar samoobsługowy „Sam-bar” typu szwedzkiego, otwarty w 1961 r. W ciągu ośmiu godzin mógł wydać 10 tys. posiłków dziennie. Powstał we wschodniej części Wesołego Miasteczka, w sąsiedztwie drogi biegnącej wokół stawu, z wejściem od ulicy Złotej, jako że miał również pełnić funkcję punktu gastronomicznego dla mieszkańców pobliskiej dzielnicy – Dębu. Przed budynkiem urządzono kawiarenkę i krąg taneczny, czyli miejsce dancingowe „pod chmurką” dla 100–150 osób. Architektura budynku była kombinacją tradycji i nowoczesności. Prostopadłościenną, dwukondygnacyjną bryłę nakrywał ukośny dach, tworzący nad główną elewacją mocno wysunięty okap. Bardzo ekspresyjnym elementem były

¹⁴³ [sk], *Wesołe Miasteczko w nowej szacie...*

¹⁴⁴ [mm], „Żywa bajka”, *„Dziennik Zachodni”* 2 III 1974. W 1975 r. ożywiono kolejną bajkę – *Królową Śnieżkę*; [Az], *Śląski Disneyland*, *„Dziennik Zachodni”* 23 VII 1975.

Il. 82. Budynek baru samoobsługowego „Sam-bar”. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

żelbetowe wsporniki, pełniące jednocześnie funkcję podziałów atakulacyjnych pierwszego piętra. Ściany między nimi niemal całkowicie przeszklono. Nieco inny charakter miał parter, który podcięto, aby pomieścić stoliki do spożywania potraw na stojąco i oblicowano dużymi ciosami „dzikiego” kamienia.

Projekt zagospodarowania przestrzennego oraz małej architektury otoczenia „Sam-baru” wykonał Zdzisław Pokorny¹⁴⁵. Bardzo wysoko oceniano wnętrze budynku. Napisano o nim: „Prezentuje się na wskroś nowoczesnie i zadowala najwybredniejszy gust estetyczny. To chyba najpiękniejszy lokal gastronomiczny w województwie”¹⁴⁶.

W 1961 r. Pokorny oraz Roman Dudek z Pracowni Projektowej przy W.P.K.i W. wykonali projekt dyspozytorni i radiowęzła Wesołego Miasteczka, zlokalizowanych obok karuzeli „Pająk”. Był to parterowy budynek o szkieletowej konstrukcji, która umożliwiła zastosowanie wolnego planu oraz dużych przeszkleń ścian zewnętrznych, sprzyjających obserwacji. Skromna budowla odznaczała się nowoczesną, modernistyczną formą.

Ta sama pracownia wykonywała również projekty niektórych atrakcji – tak techniczne, jak i architektoniczne, m.in. toru „go-cartowego” [pisownia oryginalna] w sektorze dziecięcym, pomiędzy karuzelami „Na wodzie”

¹⁴⁵ APK, nr zesp. 480, sygn. 140.

¹⁴⁶ Bar – jak ta lala, „Trybuna Robotnicza” 27 VII 1961.

a „Samolotami” [1961, Z. Pokorny], „Leżakowni” w północnej części Wesołego Miasteczka, pomiędzy drogą biegnącą wokół stawu a stawem [Z. Pokorny] oraz „Pawilonu gier małych” [Z. Pokorny]¹⁴⁷.

Jednym z najciekawszych, niestety niedatowanych i najprawdopodobniej niezrealizowanych projektów była koncepcja kina reklamowego na wolnym powietrzu autorstwa Stanisława Kwaśniewicza i Juranda Jareckiego, konstruktora Franciszka Klimka z katowickiego „Miastoprojektu”, oraz artysty plastyka Jana Kosarza z katowickiego oddziału Pracowni Sztuk Plastycznych¹⁴⁸. Inwestorem była Centrala Wynajmu Filmów w Katowicach. Kino letnie miało powstać pomiędzy główną drogą a brzegiem stawu, w pobliżu imprezy „Huśtawki” i kręgu tanecznego. Front ekranu zwrócono w kierunku głównego wejścia. Kino letnie miało służyć wyświetlaniu krótkich filmów do celów reklamowych, dlatego nie przewidziano miejsc siedzących.

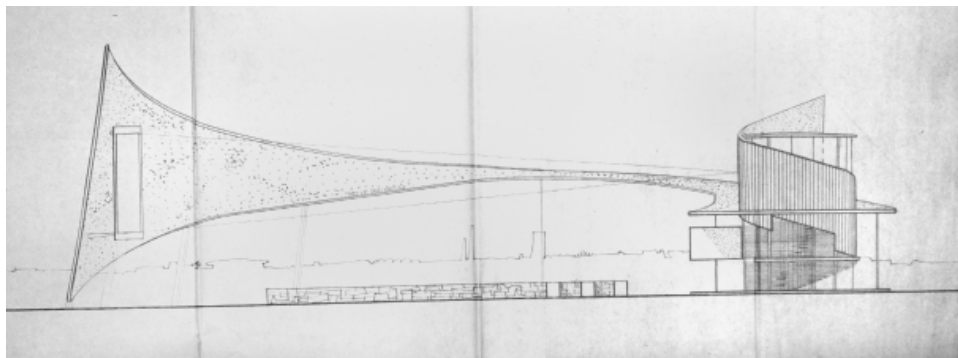
Projekt zakładał stworzenie placu z niewielkim budynkiem operatorni z jednej strony i ekranem z drugiej. Architekci przyjęli jako zasadę kompozycyjną połączenie w całość budynku dyspozytorni oraz ekranu, dlatego zaprojektowali łukowate przestrzenne skrzydło, stanowiące z jednej strony tło dla ekranu, a z drugiej – zadaszenie dla operatorni. Skrzydło miało ograniczać przestrzeń związaną z kinem i wychodzić nad wodę, tworząc efekt odbicia. Po jego obwiedni zaprojektowano neonową rurkę, podkreślającą formę.

Koncepcja dyspozytorni była swoistym fenomenem architektonicznym, nie tylko ze względu na ukształtowanie, ale również rzadkie w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w Polsce usymbolicznienie, zaprojektowano ją bowiem w formie zwiniętej taśmy filmowej stworzonej ze spiralnie zwijającej się, żelbetowej ścianki. W środku znajdowały się stalowe schody prowadzące do wnętrza.

Do 1958 r. dokumentacja projektowa Wesołego Miasteczka powstawała w warszawskim Biurze Projektowania Budownictwa Komunalnego kierowanym przez Władysława Niemirskiego. Architekci z tej pracowni, przede wszystkim Kazimierz Kotowski, do końca lat pięćdziesiątych projektowali urbanistykę, architekturę oraz zieleń. Po 1958 r. na życzenie inwestora obowiązki przejęły lokalne pracownie – katowickie Biuro Projektów

¹⁴⁷ Plan zagospodarowania leżakowni wykonała D. Zaworska, projekt przebieralni – Z. Pokorny, a brodzików – K. Wolak. Leżakownia miała się składać z tarwiastej i piaskowej plaży, placu zabaw dla dzieci, brodzików i przebieralni. Domki campingowe chciano wykorzystywać jako kosze plażowe [sic!] oraz ławki. W dzisiejszym stanie badań trudno określić, czy doszło do jej realizacji.

¹⁴⁸ APK, zesp. 480, sygn. 129.

Il. 83. Projekt kina. APK, zesp. 480, sygn. 129.

Budownictwa Komunalnego oraz Pracownia Projektowa przy Komitecie Budowy Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie. Wydaje się, że pierwsze z nich wykonywało większe i bardziej znaczące projekty architektoniczne, takie jak brama wejściowa (Jan Kozub), niektóre imprezy (Tadeusz Mycek), być może również budynek „Sam-Baru”. Biuro zatrudniało uzdolnionych architektów, takich jak wspomniany Jan Kozub współtwórca chorzowskiego kąpieliska „Fala” czy Mieczysław Paneth, projektant wielu obiektów chorzowskiego ZOO¹⁴⁹.

W niektórych przypadkach zatrudniano architektów z innych lokalnych biur projektowych, przede wszystkim z będącego „pod ręką” katowickiego „Miastoprojektu”, np. Zygmunta Winnickiego¹⁵⁰, Stanisława Kwaśniewicza¹⁵¹ czy Juranda Jareckiego¹⁵².

Pracownia Projektowa przy Komitecie Budowy Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie opracowywała projekty mniej spektakularne pod względem urbanistyki czy architektury, ale równie ważne dla kompleksowego odbioru Wesołego Miasteczka. Były to: fragmentaryczne plany zagospodarowania, w tym otoczenia nowych imprez, czasami ich oprawy architektoniczne, projekty mniejszych obiektów kubaturowych, małej architektury i zieleni oraz projekty techniczne. Wiodącą postacią był kierownik Pracowni – architekt Zdzisław Pokorny, a wśród jej pracowników można wymienić Romana Dudka, Danutę Zaworską i K. Wolak.

¹⁴⁹ A. Borowik, *Nowe Katowice. Forma i ideologia polskiej architektury powojennej na przykładzie Katowic (1945–1980)*, Warszawa 2019, s. 447–448.

¹⁵⁰ Zygmunt Winnicki otrzymał Wyróżnienie Honorowe Stowarzyszenia Architektów Polskich za projekt obiektów rozrywkowych w Wesołym Miasteczku na Regionalnym Przeglądzie Architektury w 1962 r.

¹⁵¹ A. Borowik, *Nowe Katowice...*, s. 476–477.

¹⁵² *Ibidem*, s. 471–472.

W obliczu dzisiejszego stanu badań największą niewiadomą pozostaje to, kto tworzył śmiało i ekspresyjne konstrukcje inżynierskie takie jak Koło młyńskie czy wieża „Samolotów”. Znamy nieliczne pracownie i twórców – „Bipropokop” – Biuro Projektów i Realizacji Inwestycji Kopalnictwa Surowców Chemicznych, zatrudniające inżyniera Leżocha oraz konstruktora Andrzeja Krawczyka („Rakieta”, „Wirujące filiżanki”), Bielskie Zakłady Lotnicze czy Port w Koźlu. Można się jednak domyślać, że korzystano z wysoko wyspecjalizowanych i sprawdzonych śląskich przedsiębiorstw oraz ich projektantów, np. chorzowskiego „Konstalu” czy zabrskiego „Mostostalu”.

Wesołe Miasteczko w Chorzowie było jedynym tego typu stałym obiektem w Polsce, największym w krajach demokracji ludowej. W latach siedemdziesiątych frekwencja sięgała 2 mln odwiedzających rocznie, a w niektóre niedziele obiekt odwiedzało ok. 70 tys. osób.

Jego projekt urbanistyczny powstał w okresie socrealizmu, podobnie jak koncepcje kilku atrakcji. Te ostatnie oparły się wpływowi obowiązującego wówczas socrealizmu z uwagi na ich konstrukcyjny charakter. Jako przykład niech posłużą „Samoloty”, zaprojektowane przed 1955 r. Najważniejsze obiekty kubaturowe oraz kolejne interesujące atrakcje powstały już po 1956 r. i były projektowane w nowoczesnej, modernistycznej stylistyce. Niektóre z nich wyróżniały się ekspresją, ponieważ ich forma miała zapadać w pamięć jako znak – symbol miejsca służącego popularnej rozrywce. Większość z nich reprezentowała wysoki poziom architektoniczny i konstrukcyjny.

4. Kąpielisko „Fala”

Kąpielisko „Fala” było odpowiedzią na ciągłe problemy z przestarzałą infrastrukturą basenów na terenie aglomeracji śląsko-zagłębiowskiej¹⁵³. Zaprojektowali je Alojzy Wróblewski, Jan Kozub, Ryszard Koczy przy współpracy Mieczysława Panetha oraz konstruktor Bohdan Boczkaj z Biura Projektów Budownictwa Komunalnego w Katowicach. Urządzenia mechaniczne opracował inżynier Zdzisław Silka. Projekt wstępny powstał w 1962 r., a projekty wykonawcze w latach 1962–1964. Realizacja miała miejsce od 1964 do 1966 r. Architekci inspiracji szukali na Węgrzech, w Budapeszcie¹⁵⁴.

¹⁵³ Na ten temat zob. m.in. alarmujące artykuły: [r], *Kąpieliska w niebezpieczeństwie. Katowickie baseny „wysiadają”*, „Trybuna Robotnicza” 11 V 1960. W prasie tego okresu pojawiały się apele o budowę nowych basenów. O Katowicach napisano: „trudno przecież, żeby mieszkańcy ponad ćwierćmilionowego miasta skazani zostali w przyszłości wyłącznie na korzystanie z «dzikich» kąpielisk”, *ibidem*. Na temat „Fali” zob. również: *Park wielu pokoleń...*, s. 107–111.

¹⁵⁴ *Park wielu pokoleń...*, s. 107.

Kąpielisko powstało na obszarze 13,8 ha, na terenie obszernego stoku o południowo-zachodnim nasłonecznieniu. Takie położenie powodowało, że miało eksponowany charakter. Budowano je na gruntach zaklasyfikowanych do III i IV kategorii szkód górniczych.

Duży teren podzielono na sektory: wejściowy, sportowy, rozrywkowy, dziecięcy i wypoczynkowy. Baseny z zabudową towarzyszącą oraz utwardzony grunt zajęły ok. 2/3 działki – jej północno-zachodnią, zachodnią, południową i południowo-wschodnią część. Tereny wodne obejmowały ok. 3500 m². W ich skład wchodziło pięć basenów: Olimpijski, mały przeznaczony do skoków, ze sztuczną falą, dla początkujących pływaków oraz dla nieumiejących pływać, a także trzy duże brodziki dla dzieci. Pozostały obszar zagospodarowano jako teren zielony z wkomponowanymi boiskami dla popularnych sportów – w 1966 r. było ich cztery – do siatkówki, koszykówki oraz piłki ręcznej. Szczególną atrakcję stanowił basen ze sztuczną falą, natomiast w jednym z mniejszych zbiorników w jesienne i wiosenne dni można było się wykąpać w podgrzewanej wodzie¹⁵⁵.

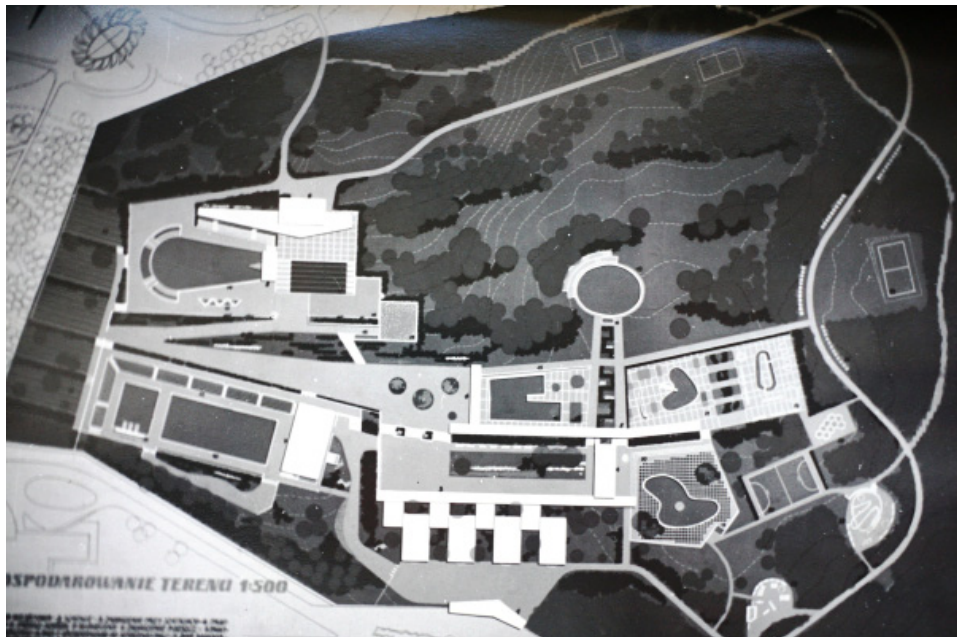
Sektor wejściowy zlokalizowano w południowo-zachodniej części kąpieliska. Składał z okazałej bramy z kasami, za którą usytuowano szeroki plac wejściowy. Za nim znajdował się rozbudowany kompleks szatni złożony z czterech dużych i czterech małych pawilonów. Za nimi usytuowano obszerny, częściowo zazieleniony plac rozprowadzający, obramiony z jednej strony pawilonem dziecięcym, z drugiej – trejażem. Przy szatniach, wzdłuż dłuższego boku placu, urządzono na całej długości podcienia.

Główne wejście na teren kąpieliska zaakcentowano ciekawą pod względem architektonicznym konstrukcją, przełamaną w połowie swojej długości. Tworzyły ją ciemne słupy, na których oparto jasne, ażurowe zadaszenie wykonane z prostopadłych betonowych belek. Lekkie podpory kontrastowały ze znaczącym występem zadaszenia. Z prawej strony ustawiono kiosk z kasami.

Szatnie zaprojektowano jako kompleks czterech równoległych do siebie pawilonów o przepustowości 7600 osób dziennie.

Każdy z nich mieścił 40 kabin, jedną przebieralnię zbiorową oraz część sanitarną. Przestrzenie pomiędzy nimi od strony placu wejściowego ukształtowano jako zielone dziedzińce. Z tyłu pomiędzy wspomniane pawilony z przebieralniami wkomponowano mniejsze, z których można było wyjść na plac rozprowadzający. Niemal całkowicie przeszkłono boczne ściany pawilonów, a ich frontowe elewacje częściowo pokryto szlachetnym tynkiem. Budynki doświetlono od góry okazałymi świetlikami.

¹⁵⁵ J. Rakoczy, *op. cit.*, s. 8–9.

Il. 84. Projekt zagospodarowania terenu. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

Il. 85. Plac za szatniami. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

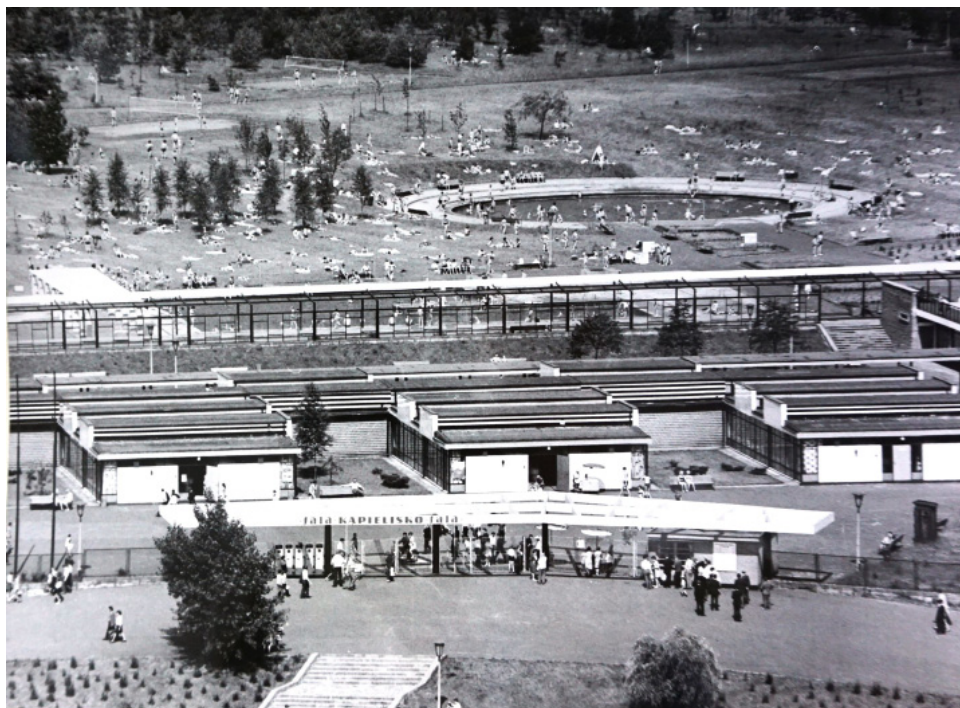
Il. 86. Wejście na teren kąpieliska i kasy. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

Sektor sportowy zajmował zachodnią i północno-zachodnią część kąpieliska. Składał się z kompleksu dwóch basenów: sportowego o wymiarach olimpijskich z widownią (50x21 m) oraz mniejszego o pięciometrowej głębokości, przeznaczonego do skoków, ze skocznią, a także budynku administracyjno-sportowego z przyległą obszerną halą filtrów. Baseny z trzech stron otaczały amfiteatralne tribuny dla 2 tys. widzów. Interesującą konstrukcją architektoniczno-inżynierską była dziesięciometrowa wieża do skoków w formie wysokiego żelbetowego łuku o podniesionej strzałce.

Na grzbiecie łuku przymocowano metalowe drabinki, po których można się było wspiąć na trzy platformy do skakania umieszczone na wysokości 5, 7,5 i 10 m oraz na dwie trampoliny odpowiednio na 1 i 3 m. Wieża do skoków stanowiła charakterystyczny akcent urbanistyczny założenia.

Po południowej stronie sektora sportowego zbudowano jeden z najbardziej interesujących budynków kąpieliska. Łączył w sobie cztery funkcje: siedziby administracji, obsługi sportowej, hali filtrów i kawiarni. Mieścił m.in. przebieralnię oraz urządzenia sanitarne dla zawodników, pomieszczenia klubowe, a także pokoje dla sędziów i ratowników. Pomimo tego zróżnicowania funkcjonalnego i architektonicznego udało się stworzyć spójną całość mocno osadzoną w tradycji przed- i powojennego modernizmu.

Elewacja od strony basenów była niemal całkowicie przeszklona. Budynek najbardziej efektownie prezentował się w ujęciu narożnym eksponowanym dla wchodzących na teren kąpieliska. Elewację tworzyły dwa poziome białe pasy różnej szerokości owijające się zgeometryzowaną spiralą wokół czarnego pionu zewnętrznej klatki schodowej. Przeciągnięcie dolnego pasa w kierunku wschodnim wynikało z tego, że w tej partii zlokalizowano obszerny taras kawiarni. Budynek poprzez zastosowane kontrasty czerni i bieli oraz przełamanie głównych akcentów elewacji sprawiał niezwykle ekspresyjne i jednocześnie eleganckie wrażenie. Na obszernym tarasie kawiarni usta-

Il. 87. Szatnie. BGPW, sygn. FT 002021.

wiono masywną pergolę wykonaną z trzech kamiennych filarów dźwigających białe, żelbetowe belki.

W kolejnym sektorze – rozrywkowym znajdowała się największa atrakcja kąpieliska – basen ze sztucznymi falami o wymiarach 51x21 m i głębokości od 0,7 do 3,5 m.

Jego przednia część z brodzikiem i łagodnym zejściem do wody była przeznaczona dla nieumiejących pływać. Wzdłuż dłuższego boku zbiornika zbudowano tarasy do leżakowania z podcieniami i barem samoobsługowym dla 300 osób. W południowo-wschodniej części sektora urządzono piaskową plażę oraz kolejne tarasy do leżakowania. Co 45 minut włączano urządzenie, które piętrzyło wodę do wysokości 1,5 m na podobieństwo fal morskich. Generatory sztucznych fal oraz filtry znajdowały się w prostopadłościennym budynku przyległym do jednego z krótszych boków basenu. Jego elewacje zostały ciekawie wykończone – ścianę od strony wnętrza basenu pokryto poziomymi, biało-czarnymi pasami, a całą elewację boczną – luksferami.

Interesującą i nowoczesną formę otrzymał budynek usytuowany wzdłuż dłuższego boku basenu, mieszczący na dole bar samoobsługowy, a na górze – kawiarnię.

Il. 88 Sektor sportowy: basen Olimpijski i skocznia. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

Il. 89. Budynek w sektorze sportowym z kawiarnią. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

Il. 90. Basen ze sztuczną falą, SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

Obydwa lokale miały duże tarasy, z których wyższy służył jako miejsce do tańczenia i punkt widokowy. Okazały budynek przyjął formę prostopadłościanu nakrytego ekspresyjnym, mocno wysuniętym dachem o przełamanej linii. Wokół dolnej, niemal całkowicie przeszklonej kondygnacji urządzono słupowe podcienia, dźwigające obszerny taras. Jego linia, podobnie jak dach, została przełamana. Horyzontalizm kompozycji umiejętnie podkreślono kolorystyką – murowana balustrada tarasu była biała, podcienia, ściany i podniebie okapu dachu pomalowano na ciemny kolor. W ten sposób podkreślono rzeźbiarskość obiektu oraz najważniejsze elementy jego kompozycji. Całości dopełniała mała architektura: murki boczne i oporowe tarasów, schody oraz nawierzchnię placów wykonano z dzikiego kamienia, co dobrze współgrało z czystością linii obiektów architektonicznych. W pobliżu omówionego budynku urządzono muszlę koncertową i krąg taneczny.

Południową część kąpieliska zajmowały dwa sektory – dziecięcy oraz wypoczynkowy usytuowany tuż przy rozległych terenach zielonych. Sektor dziecięcy składał się z pawilonu dziecięcego do gier i zabaw, trzech dużych brodzików oraz dużego placu zabaw z urządzeniami zraszającymi i natryskującymi w różnych kierunkach¹⁵⁶. Nie zabrakło również boisk

¹⁵⁶ [bp], *Super-zespół kąpieliskowy w chorzowskim parku*, „Dziennik Zachodni” 19 VI 1966.

Il. 91. Widok na budynek generatora sztucznych fal. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

Il. 92. Budynek z barem i kawiarnią oraz tarasy do opalania przy basenie ze sztuczną falą. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

do uprawiania sportów. Pawilon dziecięcy był parterowym prostopadłościennym budynkiem przylegającym do placu za szatniami oraz placu przy basenie.

Najdalej od wejścia, w północno-zachodniej części zlokalizowano siedmiohektarowy sektor wypoczynkowy. Został pomyślany jako zadrzewiony teren zielony przeznaczony do rekreacji, z dwoma basenami – do nauki pływania i dla nieumiejących pływać. Jeden z nich miał charakterystyczny owalny kształt, dlatego bardzo szybko przylgnęło do niego określenie „Jajo”.

Kąpielisko „Fala” było jednym z największych obiektów tego typu w Polsce. Obliczano, że baseny mogły jednocześnie pomieścić ok. 4 tys., a cały „kombinat” – 25 tys. osób¹⁵⁷. Miejsce cieszyło się olbrzymią popularnością. Były takie dni, że jednorazowo korzystało z niego ok. 25–30 tys. amatorów wody¹⁵⁸. „Fala” zyskała uznanie fachowców i dziennikarzy, którzy często nazywali ją jednym z najpiękniejszych obiektów tego typu w Europie¹⁵⁹. W „Dzienniku Zachodnim” z 1966 r. napisano: „Barwnie i architektonicznie dobrze wkomponowany w zielen parku zespół kąpielisk może zaspokoić najwyższe wymagania”¹⁶⁰. Informacje o obiekcie pojawiły się w wiodących publikacjach o architekturze tego okresu. W jednym z numerów branżowego i prestiżowego czasopisma poświęconego problematyce architektonicznej pt. „Architektura” ukazał się artykuł na jego temat¹⁶¹. W 1967 r. projektanci obiektu zostali wyróżnieni nagrodą I stopnia Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych¹⁶². W uzasadnieniu jej przyznania napisano, że zespół zyskał uznanie światowej opinii fachowej – uczestników seminarium Międzynarodowej Unii Architektów (UIA) „stanowiąc znakomity przykład organizacji przestrzeni w harmonii z otoczeniem, w sposób wzbogacający krajobraz”¹⁶³. Joseph Watterson chwalił obiekt, pisząc, że nie ma takiego drugiego na świecie¹⁶⁴.

Kim byli twórcy architektury omówionego kompleksu? Jeden z nich – Jan Kozub w 1957 r. ukończył studia architektoniczne na Politechnice

¹⁵⁷ *Kąpielisko jak marzenie...*, „Dziennik Zachodni” 23 VIII 1966.

¹⁵⁸ [mg], *Największy polski park w ciągłej rozbudowie*, „Dziennik Zachodni” 16 VIII 1966; [bn], *Ucichły fale na „Fali”*, „Dziennik Zachodni” 1 X 1966.

¹⁵⁹ *Kąpielisko jak marzenie...*

¹⁶⁰ [bp], *Super-zespół kąpieliskowy...*

¹⁶¹ W.Z., *Kąpielisko „Fala”...*, s. 217–219.

¹⁶² *Laury dla projektantów*, „Dziennik Zachodni” 25 VII 1967. W skład zwycięskiego zespołu wchodził: Jan Kozub, Alojzy Wróblewski, Ryszard Koczy, Mieczysław Paneth, Bohdan Boczkaj, Waldemar Nawrocki, Henryk Gajewski i Zdzisław Silka.

¹⁶³ Informacja o dorocznych nagrodach Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych przyznanych w dniu 22 lipca 67 r. z lipca 1967 r.

¹⁶⁴ M. Żmudzińska-Nowak, *op. cit.*, s. 190.

Il. 93. Jeden z brodzików w sektorze dziecięcym. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

Il. 94. Basen do nauki pływania tzw. „Jajo”. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Jan Kozub.

Krakowskiej. W latach 1957–1965 pracował na pół etatu w Biurze Projektów Budownictwa Komunalnego w Katowicach, jednocześnie od 1958 do 1962 r. był zatrudniony w Chrzanowie jako urbanista powiatowy, a pomiędzy rokiem 1962 i 1975 jako architekt powiatowy. Od 1975 do 1983 r. pracował w charakterze kierownika pracowni Biura Planowania Przestrzennego w Katowicach, a w okresie 1976–1983 był starszym asystentem na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. W 1983 r. otrzymał status twórcy architekta. Był laureatem wielu nagród, w tym projektów konkursowych, m.in. w 1979 r. otrzymał Medal Jubileuszowy 100-lecia Organizacji Polskich Architektów. Wśród jego innych projektów i realizacji związanych z województwem katowickim można wymienić: Ośrodek Harcerski w Parku Śląskim w Chorzowie, bramę wejściową do Wesołego Miasteczka w Katowicach oraz plan zagospodarowania przestrzennego południowo-wschodniego rejonu GOP¹⁶⁵.

5. Ośrodek Turystyczny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego [Hotel turystyczny]

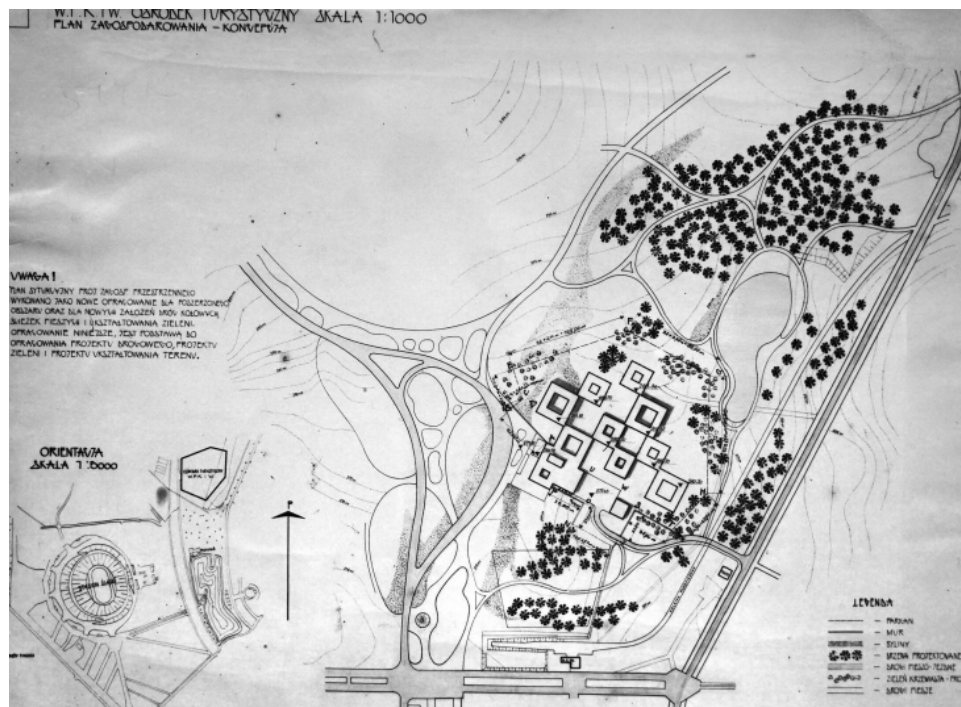
Ośrodek Turystyczny PTTK (Hotel turystyczny) został zaprojektowany przez Henryka Buszkę, Aleksandra Frantę oraz konstruktora Konrada Korpysa w 1959 r. Jego budowa miała miejsce w latach 1960–1973, a uroczyste otwarcie w 1962 r.¹⁶⁶

Obiekt powstał z inicjatywy Komitetu do Spraw Turystyki i PTTK na terenie WPKiW. Była to pożądana lokalizacja z uwagi na dobre położenie oraz fakt, że niemal każda wycieczka odwiedzająca Śląsk przyjeżdżała właśnie tutaj, aby poznać jego inne oblicze oraz jedną z największych inwestycji w tym regionie. Współcześnie może nieco dziwić masowa turystyka do takich miast jak Katowice czy Chorzów, jednak wówczas zakłady przemysłowe otwierały się na turystów, szczególnie na grupy młodzieżowe. Było to spowodowane propagandą sukcesu, a także koniecznością pozyskiwania młodych ludzi do pracy na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim.

Ośrodek wzniesiono na obszarze czterech hektarów, przy głównej promenadzie Parku, za przystanią kajakową, na północ od końcowej stacji kolejki „Przystań”, a na północny-wschód od Stadionu Śląskiego. Z uwagi na czwartą kategorię szkód górniczych zastosowano konstrukcję szkieletową z wypełnieniem ścianami osłonowymi. Pierwotny projekt zakładał wykorzystanie jako okładziny metalowych płyt powlekanych kolorową

¹⁶⁵ SARP, akta *Status twórcy*, teczką: Jan Kozub.

¹⁶⁶ Na jego temat zob. również: *Park wielu pokoleń...*, s. 85–87.

Il. 95. Plan zagospodarowania przestrzennego Ośrodka Turystycznego PTTK. *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego w Katowicach*, Katowice 1961.

emalią¹⁶⁷. Podkreślano również, że parkowa lokalizacja spowodowała konieczność zaprojektowania gazowej instalacji grzewczej¹⁶⁸. Program użytkowy obiektu obejmował hotel na 326 miejsc (z możliwością rozbudowy do 600), hotel dzienny (w którym turyści mogli odpocząć i odświeżyć się), kawiarnię, restaurację oraz bar samoobsługowy. Pokoje wykonano jako dwu-, trzy- i wieloosobowe z umywalniami.

Początkowo Komisja Oceny Projektów Inwestycyjnych nie zezwoliła na budowę restauracji z uwagi na jej zakładaną nieopłacalność. Argumentowano, że jadalnie w schroniskach PTTK wymagają dużego dofinansowania, pomimo tego włączono ją do programu użytkowego. Część gastronomiczna była przeznaczona nie tylko dla mieszkańców Ośrodka, lecz także dla korzystających z wypoczynku w Parku. Pierwotnie zaprojektowano również salę kinową z myślą o wyświetlaniu filmów o tematyce turystycznej.

¹⁶⁷ W Polsce taki sposób wykończenia ścian był nowością. Stosowali go Francuzi, dlatego w polskiej prasie przyjęło się określenie „francuska okładzina”. Błaznane, glazurowane płytki w 1960 r. produkowała huta „Silesia” w Rybniku.

¹⁶⁸ Kotłownię gazową wykonał Juliusz Bartnik z Mikołowa.

Obiekt doskonale wpisywał się w krajobraz. Składał się z pięciu swobodnie rozmieszczonych jedno- lub dwukondygnacyjnych pawilonów. Cztery z nich pełniły funkcję hotelową, a piąty gastronomiczną – mieścił bar, restaurację i kawiarnię. Ich forma była prostopadłościenna i bardzo nowoczesna, jednak złagodzono ją, stosując w niektórych miejscach jako okładzinę kamień naturalny.

W ówczesnej prasie bardzo wysoko oceniono tę realizację, pisząc:

Za bardzo udane należy uznać także rozwiązanie urbanistyczne i architektoniczne obiektu. [...] Przede wszystkim zespół został świetnie wkomponowany w teren. Zielone otoczenie parkowe nie pozwalało absolutnie na zabudowę w zwartej bryle. Całość więc zaplanowanych obiektów została „pokawałkowana” na małe pawilony, o lekkiej i wdzięcznej formie. Walory te wydobyte przez architekturę i konstrukcję mocniej jeszcze podkreśla kolorystyka. Barwy – czarna, srebrna, żółta i zielona harmonizują ze sobą i z otoczeniem¹⁶⁹.

Szczególny zachwyt wzbudzała część gastronomiczna:

Jeszcze okazalej prezentuje się część gastronomiczna urządzona ze smakiem i wyśmienicie zagospodarowana. Ta część ośrodka może każdemu zaimponować. Poszczególne sale są przestronne, dużo w nich światła i dyskretnych akcentów dekoracyjnych (widać rękę plastyków m.in. Mariana Maliny, Stefana Subrelaka), które urzekają przybysza. [...] Kuchnia jak cacko, całkowicie zautomatyzowana, wyposażona w lodówki, ludy chłodnicze i bufety¹⁷⁰.

Współpracownikami architektów byli najwybitniejsi plastycy tego okresu: Teresa Michałowska-Rauszer, Stefan Suberlak (malarstwo w holu), Marian Malina, (–) Swadźba (malarstwo w barze), Andrzej Urbanowicz i Urszula Broll-Urbanowicz oraz Bogusław i Anna Górecki (tkaniny).

W 1962 r. projekt architektoniczny Ośrodka otrzymał prestiżową nagrodę Komitetu Budownictwa, Urbanistyki i Architektury II stopnia. Współcześnie nazwano go „Misterem” ośrodków turystycznych, a jego standard określano jako europejski.

Ośrodek Turystyczny PTTK w WPKiW był jedynym obiektem tego typu w województwie katowickim, jednak nie w Polsce – w 1964 r. podobny budynek powstał w Sopocie według projektu Stanisława Sowińskiego i konstruktora Józefa Sowińskiego¹⁷¹. Chorzowski ośrodek został wyburzony w 2004 r.

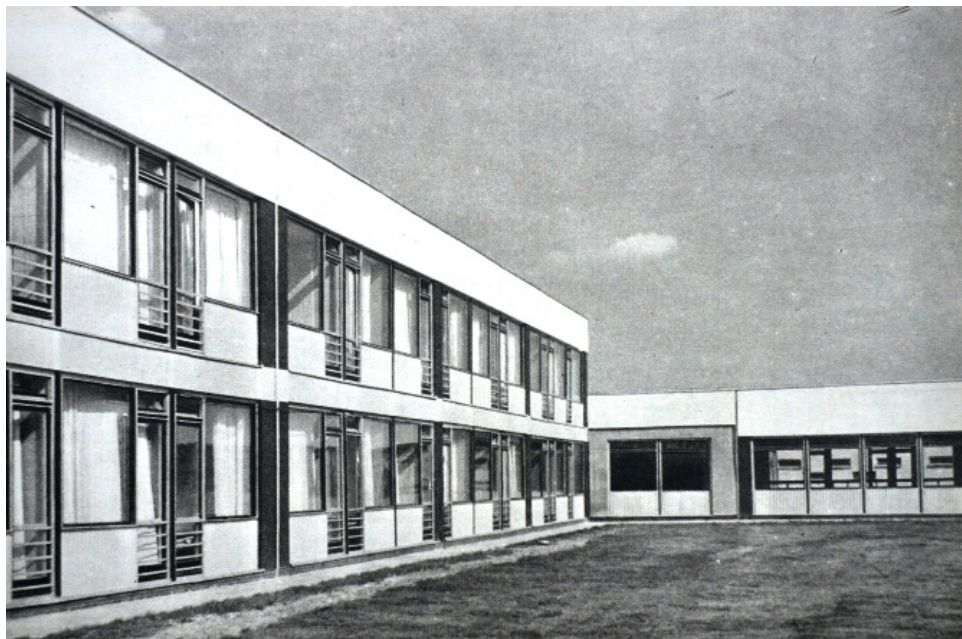
¹⁶⁹ [A. Jur.], *Dla turystów odwiedzających Śląsk*, IDAHB, teczka Wycinki z gazet 1950–2010.

¹⁷⁰ (br), „Mister” ośrodków turystycznych w Woj. Parku Kultury przyjmuje gości „Trybuna Robotnicza” 13 XII 1962.

¹⁷¹ *Budownictwo i architektura w Polsce 1945–1966*, red. J. Zachwatowicz, Warszawa 1966.

Il. 96. Ośrodek Turystyczny PTTK w Chorzowie, strefa wejścia. BGPW, sygn. FT 2173.

Il. 97. Jeden z dziedzińców Ośrodka Turystycznego PTTK. *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego w Katowicach 1963–1964*, Katowice 1964.

Il. 98. Hol recepcyjny Ośrodka Turystycznego PTTK. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

Il. 99. Płaskorzeźba autorstwa Andrzeja Urbanowicza i Urszuli Broll-Urbanowicz. *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego*, Katowice 1965.

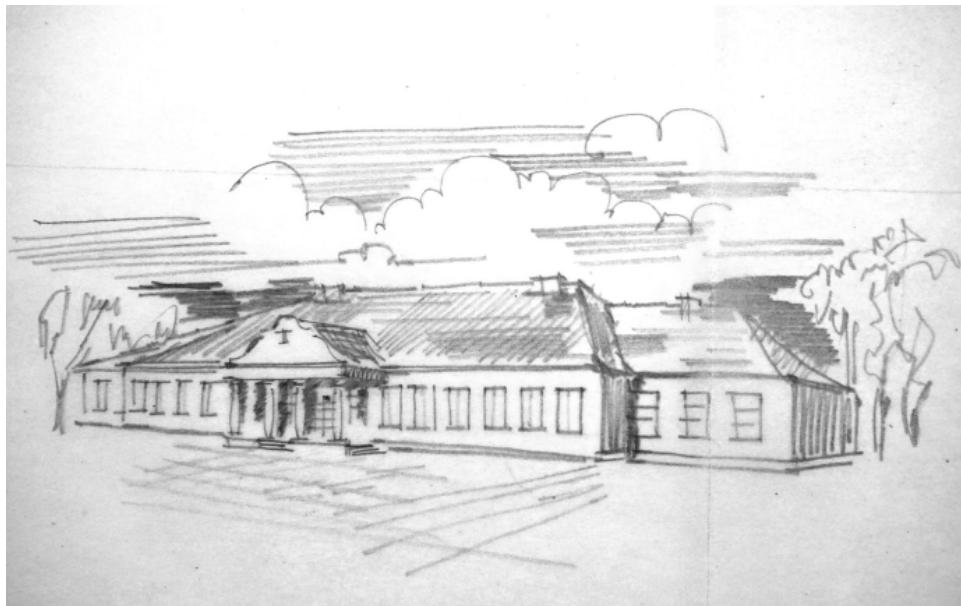
Il. 100. Wnętrze kawiarni Ośrodka Turystycznego PTTK. *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego w Katowicach 1963–1964*, Katowice 1964.

6. Ośrodek Harcerski

Plany budowy Ośrodka Harcerskiego sięgają pierwszej połowy lat pięćdziesiątych i być może wiążą się z organizowanym od 1952 r. Międzynarodowym obozem dzieci i młodzieży.

Zgodnie z zatwierdzonym programem Parku wykonano wówczas koncepcję Harcerskiego ośrodka szkoleniowego utrzymanego w konwencji socrealizmu. Miał się składać z trzech dość dużych budynków: zuchowego i harcerskiego ośrodka szkoleniowego oraz internatu (schroniska harcerskiego), otoczonych przez tereny parkowe, sportowe i biwakowe. Projektowane obiekty stanowiły niemal kopie jedno- i dwupiętrowych pałaców i dworów wznoszonych w Polsce w okresie baroku i klasycyzmu.

W 1957 r. podjęto decyzję o jego lokalizacji na południe od szosy siemianowickiej na obszarze przeznaczonym pierwotnie pod budowę ośrodka młodzieżowo-sportowego oraz częściowo w rejonie zdrowia, zlokalizowanym pomiędzy drogą dojazdową do Planetarium od ulicy Bytkowskiej i drogą dojazdową do osiedla „Agnieszka”, a od południa – terenem przemysłowym szybu „Agnieszka”. Jednak okazało się, że ostatni fragment tylko częściowo

Il. 101. Projekt Harcerskiego ośrodka szkoleniowego, ok. 1953, APK, zesp. 480, sygn. 127.

nadaje się pod trwałą zabudowę. Analiza geologiczna i górnicza z 1958 r. wykazała, że z uwagi na eksploatację węgla przez kopalnię „Prezydent” będzie go można zagospodarować dopiero po 1970 lub 1975 r.

W 1958 r. inżynier Władysław Perkowski opracował *Studium programowo-organizacyjne Śląskiego Ośrodka Harcerskiego Związku Harcerstwa Polskiego*¹⁷². Zgodnie z założeniami Śląski Ośrodek Harcerski miał podlegać Związkowi Harcerstwa Polskiego i być bazą zajęć dla drużyn ZHP województwa katowickiego, wzorcowym ośrodkiem szkolenia kadr instruktorskich oraz bazą turystyczno-wycieczkową dla dzieci i młodzieży z całego kraju. W *Studium* pojawił się zapis o konieczności zastosowania luźnej zabudowy, zlokalizowanej na rozległym terenie rzadko zalesionym lub parkowym. Określono w nim również, jakie budynki powinny powstać. Były to: pawilon zuchów, pawilon techniki (dla realizacji zakładanej „politechnizacji wychowania”), pawilon zdrowia (z pomieszczeniami metodycznymi i gabinetami lekarskimi) oraz schronisko turystyczne. Obiektom miały towarzyszyć tereny sportowe (boiska, bieżnie itp.) oraz kempingowe.

W tym samym roku sporządzono Projekt miasteczka harcerskiego położonego na terenie Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku, w którym przewidziano realizację następujących budynków: schroniska turystycznego

¹⁷² W. Perkowski, *Studium programowo-organizacyjne. Śląski Ośrodek Harcerski*, 1958; APK, zesp. 480, sygn. 127.

dla 150 osób, jadłodajni dla 550 osób, Domu techniki, Domu przyrody, Domu rzemiosła, Domu higieny i zdrowia, Domu łączności, Domu zucha, Domu książki i prasy, letniego ośrodka campingowego dla dzieci ze wsi dla 300 osób oraz małego amfiteatru, w którym można byłoby m.in. urządzać ogniska¹⁷³. Tak rozbudowany program nie znalazł pełnej akceptacji władz wojewódzkich i został skorygowany wedle realnych możliwości wykorzystania ośrodka. Jeden z koreferentów zaproponował ograniczenie obszaru z 25 do 12–15 ha oraz programu do pawilonów: zuchowego, zdrowia, szkoły instruktorów, budynków gospodarczych, szatni i umywalni, portierni i ewentualnie małego schroniska. Zalecał również przyjęcie jako zasady zabudowy jednokondygnacyjnej (w wyjątkowych sytuacjach – dwukondygnacyjnej) „o charakterze obozowo-pawilonowym” z uwagi na kontekst parkowy i warunki górnicze¹⁷⁴. Zgodnie z zaleceniami znacząco ograniczono program użytkowy Ośrodka. Powstało wówczas opracowanie Andrzeja Otremskiego pt. *Założenia projektowe budowy Ośrodka Harcerskiego Chorągwi Katowickiej*, które zostało wykorzystane przy ostatecznym ustalaniu programu użytkowego obiektu. Miały powstać pawilony: zuchowy, techniki, zdrowia, kulturalno-artystyczny, schronisko turystyczne, szkoła instruktorska, dwa budynki gospodarcze, portiernia, a także tereny sportowe z szatniami i umywalniami oraz tereny kempingowe.

Jak wynika z powyższego, program użytkowy założenia był szeroko dyskutowany i często ulegał modyfikacjom. Nie przeszkodziło to Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w podjęciu uchwały o jego budowie, co nastąpiło 13 sierpnia 1958 r. Ostatecznie Ośrodek Harcerski zrealizowano w latach sześćdziesiątych XX w. w części parku przeznaczonej pierwotnie na Ogród Botaniczny, pomiędzy Ośrodkiem Turystycznym PTTK a Stadionem Śląskim. Projekt wykonali ok. 1960 r. Adam Huebner (Hübner), Ryszard Koczy, Jan Kozub i Mieczysław Paneth oraz konstruktor Bohdan Boczkaj z Biura Projektów Budownictwa Komunalnego w Katowicach¹⁷⁵.

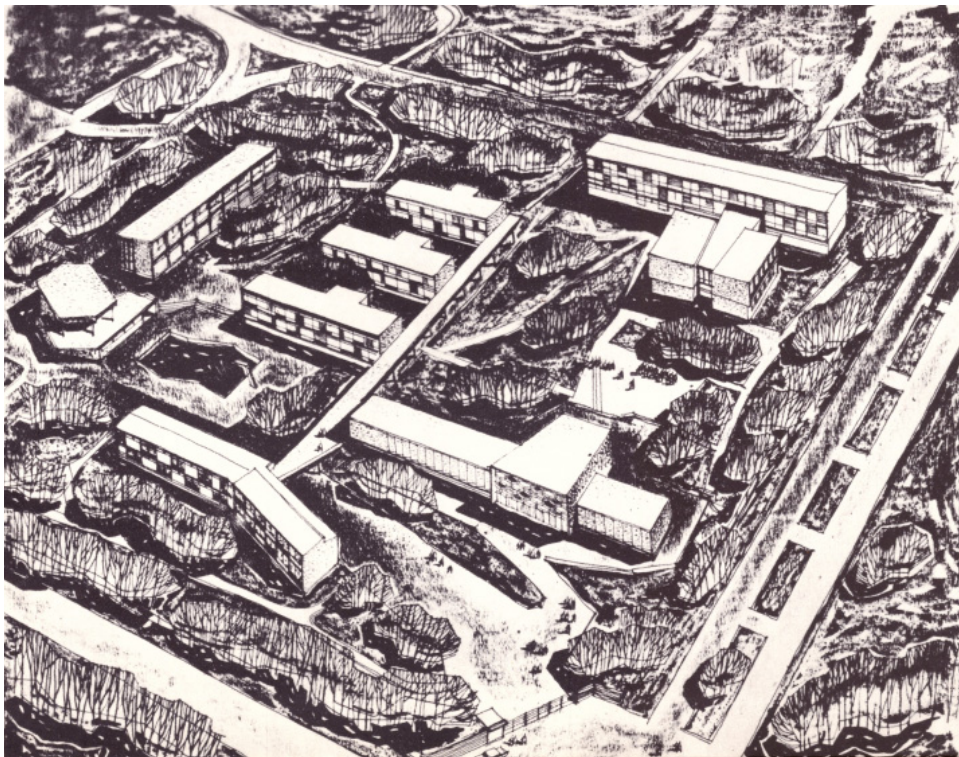
Zapadła decyzja o etapowaniu szeroko zakrojonej inwestycji. W 1964 r. zakończono pierwszy etap. Na obszarze 15 ha stanął zespół czterech pawilonów z 210 pomieszczeniami.

Mieściły szkołę instruktorską na 70 miejsc, stanicę turystyczną na 200 miejsc, która była miejscem noclegowym dla turystów zwiedzających województwo i bazą wypadową na Jurę Krakowsko-Częstochowską oraz

¹⁷³ Projekt miasteczka harcerskiego położonego na terenie Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku, APK, zesp. 480, sygn. 127.

¹⁷⁴ W. Niemiec, Opinia o studium programowo-organizacyjnym Śląskiego Ośrodka Harcerskiego (S.O.H.) w WPKiW w Katowicach, 1958, APK, zesp. 480, sygn. 127.

¹⁷⁵ Na temat Ośrodka zob. również: *Park wielu pokoleń...*, s. 95–97

Il. 102. Projekt Ośrodka Harcerskiego, ok. 1960. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 199.

Il. 103. Ośrodek Harcerski. Archiwum Ośrodka Harcerskiego w Chorzowie.

w Beskidy, pawilon techniki oraz pawilon administracyjno-gospodarczy. Pawilon techniki został wyposażony w sprzęt do majsterkowania. W Ośrodku działały pracownie: obróbki metalu i drewna, elektrotechniczna, fotofil-mowa, a także świetlica, czytelnia oraz klub przyjaźni polsko-radzieckiej¹⁷⁶. W pobliżu zrealizowano amfiteatr.

W kolejnych latach trwała rozbudowa Ośrodka, której przebieg w dzisiejszym stanie badań trudno precyzyjnie odtworzyć¹⁷⁷. Około 1966 r.

¹⁷⁶ [ks], *Harcerski Ośrodek Chorzów Katowickiej*, „Dziennik Zachodni” 22–23 III 1964.

¹⁷⁷ [ct], *Harcerski „pałac”*, „Dziennik Zachodni” 23 X 1963.

Il. 104 Pawilony Ośrodka Harcerskiego w Chorzowie, fot. Jerzy W. Brzoza. *Oaza pod rudym...*, il. 95.

zrealizowano stołówkę. W 1963 r. planowano wykonanie basenu kąpielowego, dwóch boisk do siatkówki, placu gimnastycznego, placu do obozów kempingowych, a w 1966 r. – nowych pawilonów gier¹⁷⁸. W 1967 r. pojawiły się plany rozbudowy i modernizacji – miał powstać pawilon warsztatowo-gospodarczy i duża sala rekreacyjno-widowiskowa, chciano również przebudować stołówkę na bar szybkiej obsługi typu szwedzkiego¹⁷⁹. Zespół był dostępny nie tylko dla harcerzy, ale także dla każdej organizacji młodzieżowej. W prasie porównywano go nawet do katowickiego Pałacu Młodzieży¹⁸⁰.

W pobliżu Ośrodka zrealizowano Młodzieżowe Centrum Nauki Ruchu Drogowego „Zebra”, powszechnie znane jako Miasteczko ruchu drogowego „Zebra”. Zostało otwarte w 1969 r., a w uroczystości wzięli udział Jerzy Ziętek oraz Edward Gierek. Powstało z inicjatywy Ziętka, który w 1968 r. powołał Społeczny Komitet Budowy Centrum. Część prac wykonano w ramach prac społecznych zakładów przemysłowych przy częściowej dotacji finansowej Państwowego Zakładu Ubezpieczeń.

Głównym celem jego powstania było zmniejszenie liczby wypadków na drodze z udziałem dzieci poprzez edukację drogową w warunkach jak

¹⁷⁸ [mg], *Największy polski park...*

¹⁷⁹ [mks], *Rozbudowa harcerskiego ośrodka*, „Dziennik Zachodni” 14 II 1967.

¹⁸⁰ [ct], *Harcerski „pałac”...*

Il. 105. Jeden z pawilonów Ośrodka Harcerskiego w Chorzowie. Archiwum Ośrodka Harcerskiego w Chorzowie.

Il. 106. Miasteczko ruchu drogowego „Zebra”, fot. Jerzy W. Brzoza. *Oaza pod rudym...*, il. 96.

najbardziej zbliżonych do rzeczywiście. Miały się w nim odbywać zajęcia z zakresu ruchu drogowego oraz kursy uprawniające do otrzymania karty rowerowej. Prowadzono również akcję „Stop – dziecko na drodze”. Miasteczko drogowe powstało na obszarze 2,2 ha i było miniaturową kopią katowickiego Rynku, Ronda oraz przyległych ulic z 140 punktami kolizyjnymi. Znajdowały się w nim miniaturowe tramwaje, samochód ciężarowy, rowery i hulajnogi, które można było wypożyczyć¹⁸¹.

7. Tereny Ogólnopolskiej Wystawy Ogrodniczej (OWO) oraz towarzyszące jej obiekty

Pomimo tego, że architektura krajobrazu nie jest tematem tej pracy, należy również zwrócić uwagę na tereny zielone, w które nierzadko wkomponowywano mniejsze i większe budynki, głównie pawilony, ale także małą architekturę i rzeźby.

Początkowo planowano założenie ogrodu botanicznego, jednak do jego realizacji nigdy nie doszło. W pierwotnych planach, pochodzących z lat pięćdziesiątych, projektowany był z rozmachem i miał zajmować ok. 15 ha w centrum Parku. Zwlekano z jego budową, m.in. dlatego, że w województwie katowickim brakowało instytucji, która mogłaby się nim opiekować i go rozwijać¹⁸². Z uwagi na duże koszty budowy i eksploatacji w 1958 r. postanowiono powrócić do koncepcji zaproponowanej przez profesora Romana Kobendza w jego wytycznych do projektu ogrodu, czyli realizacji czterohektarowego ośrodka hodowlanego oraz „aneksów”, zlokalizowanych w różnych częściach Parku. „Zastępczym” ogrodem botanicznym miała się stać stała 20-hektarowa wystawa ogrodnictwa¹⁸³.

Szczególnie starannie i z dużym rozmachem zaprojektowano teren Ogólnopolskiej Wystawy Ogrodniczej, często określanej skrótem OWO. Pierwsza ekspozycja roślin odbyła się w 1959 r., kiedy to na Wystawie z okazji 15-lecia niepodległości Polski oddano do dyspozycji ogrodników

¹⁸¹ [mg], *Mini-śródmieście*, „Dziennik Zachodni” 3 VI 1969; [f], *Pierwsze kroki na „Zebrze”*, „Dziennik Zachodni” 16 IX 1969; [sz], *„Zebra” dla młodzieży*, „Dziennik Zachodni” 9 IX 1969.

¹⁸² W. Niemirski, *Park Kultury...*, s. 279.

¹⁸³ W 1972 r. powrócono do idei ogrodu, prasa doniosła nawet o podjęciu przy nim prac. Odbyła się wówczas narada, w której wzięli udział wybitni specjaliści z zakresu arboretów i ogrodów botanicznych z Warszawy, Wrocławia i Poznania oraz naukowcy z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, jednak ostatecznie ogród nie został zrealizowany. [soj], *Powstanie Śląski Ogród Botaniczny*, „Dziennik Zachodni” 24 II 1972.

niezagospodarowane części Parku¹⁸⁴. Druga wystawa miała miejsce dwa lata później.

Dopiero trzecia, z 1964 r., została zorganizowana z większym rozmachem. Jej założenie zaprojektował Władysław Niemirski, a urządzenie terenów zielonych powierzono zarządom zieleni miejskiej¹⁸⁵. Była zlokalizowana na terenach w pobliżu wejścia głównego, na powierzchni ok. 20 ha. Po prawej stronie głównej alei znajdowała się pierwsza część ekspozycji – na tarasowo ułożonych polach posadzono mozaikę z miliona kwiatów 240 gatunków. Następnie, za dużym trawnikiem, zlokalizowano część „szklarniową” – z trzema szklarniami, w których można było oglądać kwiaty cięte i doniczkowe. Zaplanowano wyeksponowanie pewnej partii roślin w trójnawowej szklarni o powierzchni 720 m², zbudowanej przez Wielkopolską Spółdzielnię Ogrodniczą. Palmiarnie z Gliwic i Poznania pokazały rośliny egzotyczne.

Na terenie Wystawy stanęło 14 lekkich, niemal całkowicie przeszklonych pawilonów, służących do ekspozycji plansz i zdjęć ukazujących rozwój ogrodnictwa w Polsce. Osobny pawilon wzniesiono dla Stołecznego Miejskiego Przedsiębiorstwa Robót Ogrodniczych¹⁸⁶. Teren wystawy ozdobiono pięcioma wyłożonymi mozaiką basenami o powierzchni od 40 do 50 m², „ścianką wodną” o długości 250 m (rura z dziurkami, z których tryskała woda) oraz ogródkami japońskimi. Wieczorem miało ją oświetlać 25 lamp¹⁸⁷

Wystawa cieszyła się ogromną popularnością i rokrocznie przyciągała setki tysięcy zwiedzających – w 1964 r. aż 170 tys. osób¹⁸⁸.

W 1965 r. na terenie wystawowym powstały kolejne pawilony projektowane głównie przez Henryka Buszkę i Aleksandra Frantę z Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego w Katowicach, wśród nich letni pawilon ekspozycyjny oraz pawilon informacji i kas. Były to nowoczesne i lekkie, niemal całkowicie przeszklone, prostopadłościenne budynki o zdecydowanie horyzontalnej kompozycji.

Efekt ten wzmacniały masywne dachy mocno wysunięte poza obrys bryły, tworzące podcienia, które w pierwszym z wymienionych pawilonów mogły służyć do celów ekspozycyjnych, w drugim – dla ochrony zwiedzających. Jednocześnie horyzontalizm, transparentność i lekkość brył budynków umożliwiły ich dobre wpisanie w parkowy krajobraz. W pawilonie

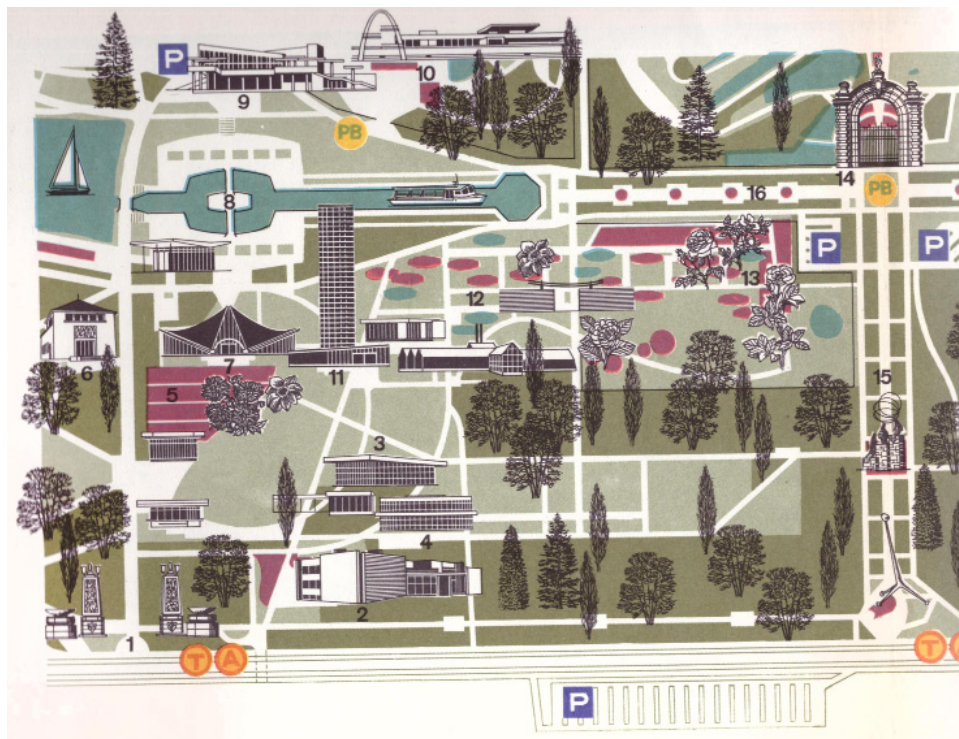
¹⁸⁴ *Ogólnopolska Wystawa Ogrodnicza 6–27 września 1959*, Chorzów 1959, s. 5–6. Oprawę plastyczną wystawy zaprojektowali plastycy Leopold Pędziałek i Leszek Dutka, a jej scenariusz – inż. Bolesław Burski.

¹⁸⁵ Kak.sggw.pl [dostęp: 28 IX 2020]. Na temat wystaw zob. również: *Park wielu pokoleń...*, s. 125–129.

¹⁸⁶ *Króluje róża*, „Dziennik Zachodni” 12 VIII 1964.

¹⁸⁷ [war], *Od basenów z mozaikami po japońskie ogródki*, „Dziennik Zachodni” 11 VIII 1964.

¹⁸⁸ [woź], *Dziś wystawa jutro ogród botaniczny*, „Dziennik Zachodni” 16 IX 1964.

Il. 107. Plan terenów Wystawy Ogrodniczej, *Oaza pod rudym obłokiem...*, bez paginacji.

informacji i kas ceglany cokół skonstrastowano z otynkowanym, białym okapem i czernią stolarki. Jego forma została podporządkowana funkcji, równocześnie odznaczał się lekkością, elegancją i wysoką jakością użytych materiałów.

Architektura obydwu budynków wpisywała się w nurt stylu międzynarodowego i przypominała niektóre realizacje Ludwiga Miesa van der Rohe – jednego z czołowych reprezentantów tego kierunku.

W 1968 r. zmieniono charakter wystawy z ogólnopolskiego na międzynarodowy. Przygotowania do przedsięwzięcia określonego jako „OWO-68” rozpoczęto już w 1966 r.¹⁸⁹ Plan zagospodarowania przestrzennego wykonali Władysław Niemirski (kierownik zespołu) oraz Edward Bartman ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie¹⁹⁰.

Tereny wystawowe zajmowały powierzchnię 40 ha, z czego na siedmiu w latach 1965–1966 urządzono rosarium z 360 odmianami róż zaprojektowane przez Niemirskiego przy współpracy Bartmana i Stanisława

¹⁸⁹ [mg], *Największy polski park...*

¹⁹⁰ *Regionalny przegląd projektów...*, s. 13.

Il. 108. Szklarnie na terenie wystawy ogrodniczej. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

Rutkowskiego¹⁹¹. Na specjalnie urządzonych kwietnikach wyeksponowano 30 tys. róż, z których trzecią część ofiarowało Polskie Towarzystwo Miłośników Róż. Ze względu na odpowiedni mikroklimat wykonano baseny o łącznej powierzchni 3000 m² ¹⁹².

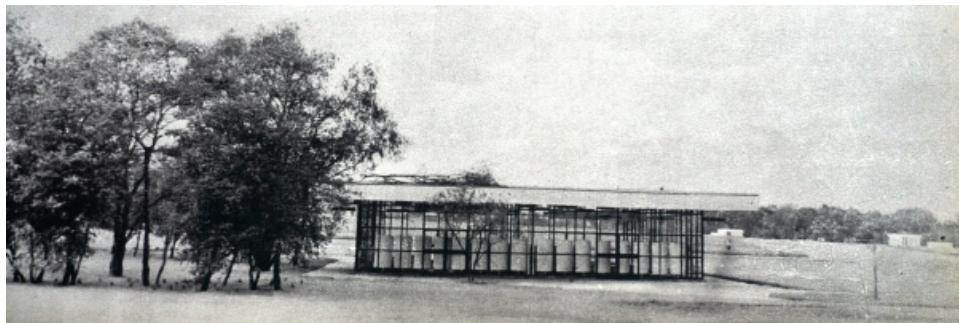
Otwarcie Międzynarodowej Wystawy Ogrodniczej „OWO-68” odbyło się 23 czerwca 1968 r. Miała potrwać cztery miesiące – do 17 października. W jej trakcie planowano siedem pokazów, m.in. wiosenny (23–25 czerwca), Międzynarodową Wystawę Róż¹⁹³, kwiatów letnich i jesiennych, chryzantem (20–27 października) oraz prezentacje warzywnictwa i sadownictwa. Ekspozycja odbyła się w dziesięciolecie utworzenia Polskiego Towarzystwa Miłośników Róż. Jak pisano, jej głównym celem było pokazanie społeczeństwu dorobku polskiego ogrodnictwa i pokrewnych dziedzin, ich wysokiego poziomu i możliwości eksportowych, a także wymiana doświadczeń¹⁹⁴. Wystawiały na niej 24 Zarządy Zieleni Miejskiej, wystawcy zagraniczni, Państwowe Gospodarstwa Rolne, spółdzielnie ogrodnicze oraz instytuty naukowe. We wszystkich pokazach wzięło udział 336 wystawców zbiorowych i indywidualnych. Wystawa stała się olbrzymim sukcesem również

¹⁹¹ *Park wielu pokoleń...*, s. 65.

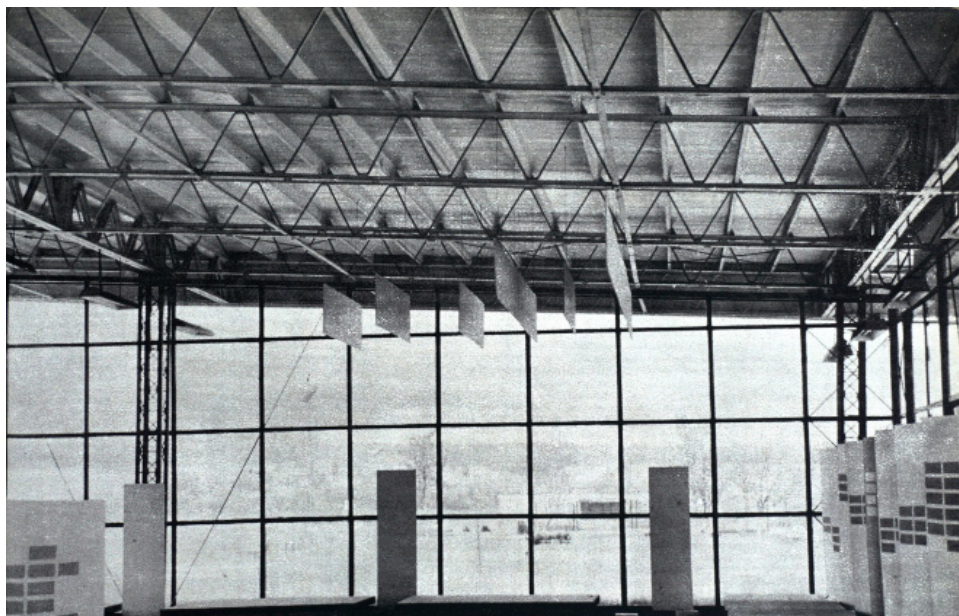
¹⁹² [zp], *Powstaje wielkie rosarium*, „Dziennik Zachodni” 27 V 1967.

¹⁹³ Od 1 do 15 lipca była czynna Międzynarodowa Wystawa Róż w gruncie, a od 6 do 9 lipca – wystawa róż ciętych.

¹⁹⁴ [zp], „OWO-68” *zakwitnie tysiącami kwiatów...*, „Dziennik Zachodni” 21 VI 1968.

Il. 109. Letni pawilon ekspozycyjny, 1965. *Biuletyn Pracownia Projektów Budownictwa Ogólnego*, Katowice 1965.

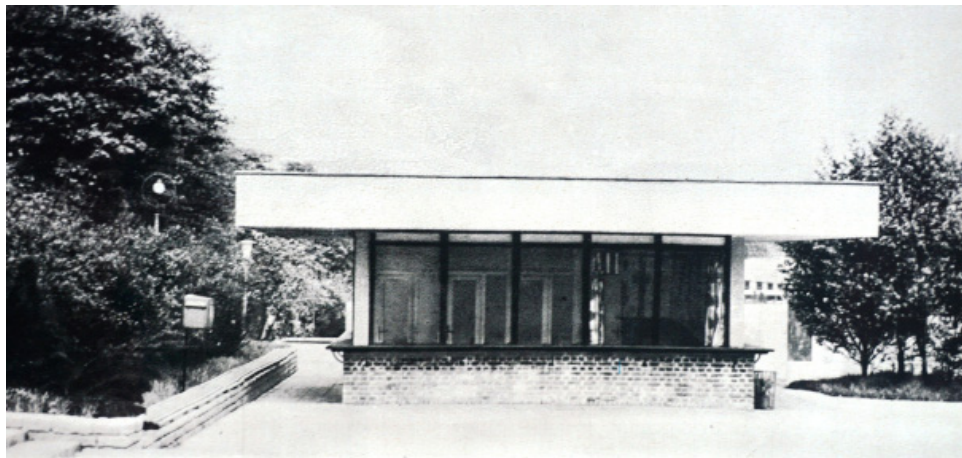
Il. 110. Letni pawilon ekspozycyjny – wnętrze, 1965. *Biuletyn Pracownia Projektów Budownictwa Ogólnego*, Katowice 1965.

ze względu na liczbę zwiedzających – doliczono się kilku milionów osób, w tym wielu z zagranicy¹⁹⁵.

W związku z „OWO-68” wzniesiono kilka obiektów kubaturowych, m.in. szklarnię wieżową i Halę Kwiatów. Niektóre z nich miały charakter tymczasowy i nie przetrwały do naszych czasów¹⁹⁶.

¹⁹⁵ [mks], „OWO-68” na wielki medal!, „Dziennik Zachodni” 27–28 X 1968.

¹⁹⁶ Przykładowo, w związku z wiosennym pokazem kwiatów odbywającym się od 23 do 25 czerwca 1968 r. wzniesiono specjalny, tymczasowy pawilon.

Il. 111. Pawilon informacji i kas Wystawy Ogrodowej, 1965. *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego*, Katowice 1965.

Il. 112. Widok ogólny Międzynarodowej Wystawy Ogrodniczej „OWO-68” z rosarium, fot. Anna Chojnacka, *Oaza pod rudym...*, il. 51.

Il. 113. Teren dawnej Wystawy Ogrodniczej z kompozycjami rzeźbiarskimi, 2020, fot. Aneta Borowik.

Il. 114. Tereny Wystawy „OWO-68”. Archiwum Parku Śląskiego w Chorzowie.

Szkłarnia wieżowa

Najbardziej spektakularnym obiektem wzniesionym w związku z omawianą wystawą była szklarnia w formie cylindrycznej przeźroczystej wieży o wysokości 54 m i średnicy 11 m¹⁹⁷.

Stanowiła jedyną tego typu realizację w Polsce. Jerzy Ziętek miał podjąć decyzję o budowie po tym, jak zobaczył podobny obiekt na Wystawie Ogrodnictwa w Wiedniu¹⁹⁸. Jej wznoszenie rozpoczęto w 1966 r. według projektu wiedeńskiej firmy Ruthnera, a wykonawcą był chorzowski „Konstal”¹⁹⁹. Szklarnię ukończono w 1968 r. Konstrukcję tej nowoczesnej budowli wykonano z metalu, a powłokę z falistego polistyrenu. Przyjęła formę transparentnego wysokiego walca wyrastającego z prostopadłościennnej, przeszklonej podbudowy, który autorzy książki pt. *Park wielu pokoleń* określili jako „silny symbol przestrzenny”²⁰⁰.

Prowadzono w niej eksperymentalną uprawę roślin tzw. metodą hydroponiczną, poprzez specjalne automaty regulujące podlewanie, zraszanie, naświetlanie i nawożenie. Rośliny uprawiano na 285 półkach będących w ruchu, poruszanych przez pionowy układ transportowy. Nawożenie roślin roztworami soli mineralnych odbywało się przez ich zanurzenie w wannie. Była to w pełni zautomatyzowana uprawa, niewymagająca ziemi. Zwracano również uwagę na ekonomikę inwestycji – poprzez automatyzację minimalizowano koszty obsługi, do hodowli wykorzystywano odpadowe ciepło przemysłowe, a forma wieży pozwalała na zaoszczędzenie zużycia terenu²⁰¹. W 1983 r. została rozebrana²⁰².

Kolejnym obiektem projektowanym z myślą o „OWO-68” była Hala imprez. Pierwotne plany Parku z lat pięćdziesiątych przewidywały wzniesienie hali ludowej, której jednak nie zrealizowano. Dziesięć lat później podjęto myśl o budowie wielofunkcyjnej hali imprezowej²⁰³. Miała powstać w północnej części terenów wystawy ogrodniczej, wzdłuż kanału. W 1963 r. jej projekt wykonali Henryk Buszko, Aleksander Franta i konstruktor Konrad Korpys²⁰⁴.

¹⁹⁷ Na jej temat zob.: I. Kozina, *op. cit.*, s. 228–229, M. Żmudzińska-Nowak, *op. cit.*, s. 190, *Park wielu pokoleń...*, s. 131–133.

¹⁹⁸ *Park wielu pokoleń...*, s. 131.

¹⁹⁹ Szklarnia wieżowa bywa określana w dokumentach archiwalnych jako „wieża Ruthnera”.

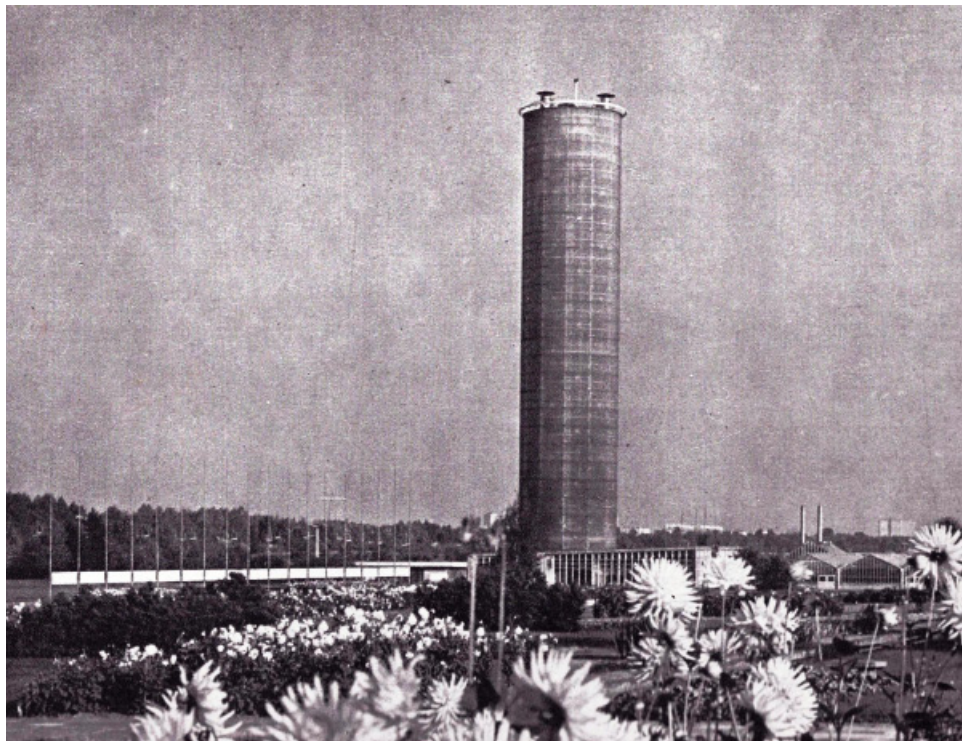
²⁰⁰ *Park wielu pokoleń...*, s. 132.

²⁰¹ [kof], *Szklarnia w wieży*, „Dziennik Zachodni” 23 I 1969.

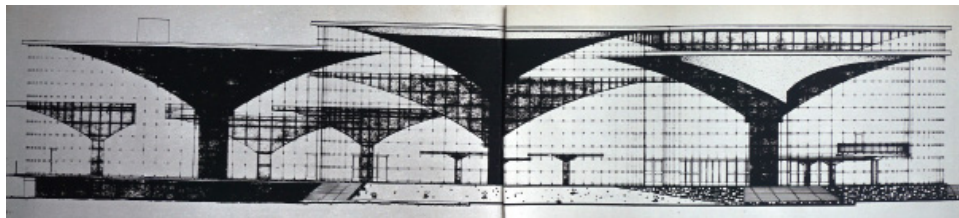
²⁰² *Park wielu pokoleń...*, s. 132.

²⁰³ *Ostatnie projekty i realizacje...*, s. 245–247.

²⁰⁴ *Regionalny przegląd projektów...*, s. 13. Tadeusz Barucki podaje informacje o dwóch wersjach projektu i datuje je na 1960. T. Barucki, *Zielone konie. Henryk Buszko, Aleksander Franta, Jerzy Gottfried*, Warszawa 2015, s. 40.

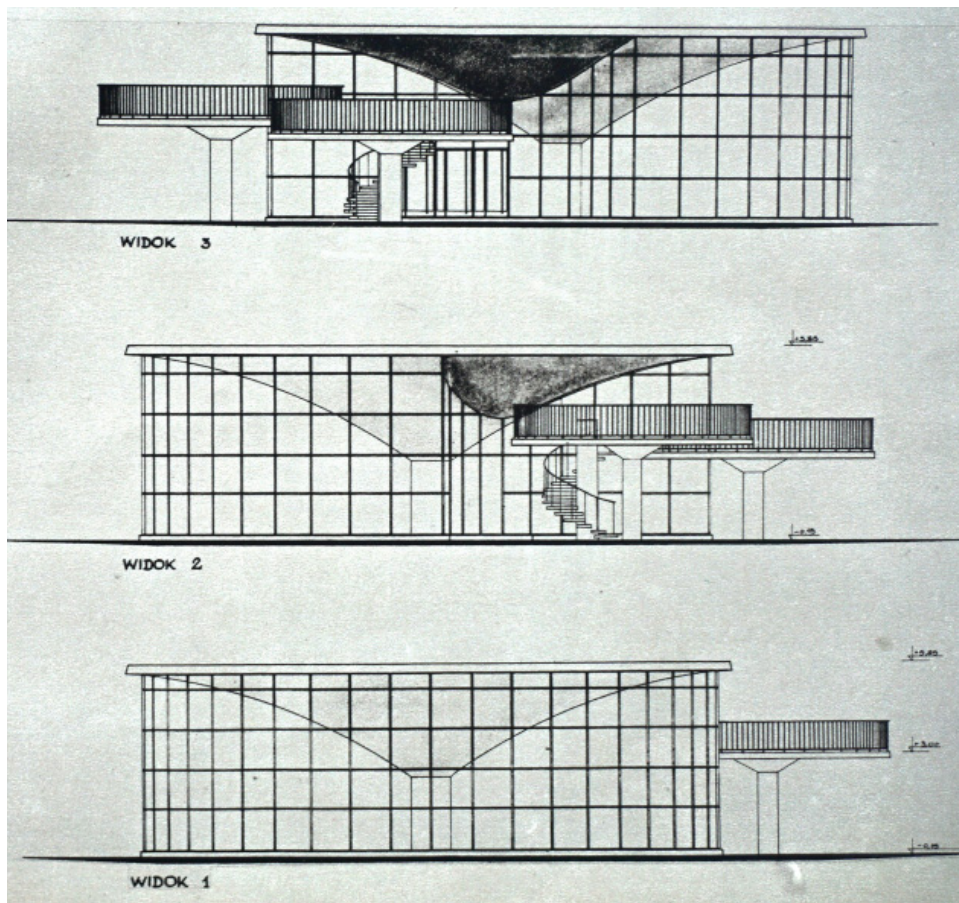
Il. 115. Szklarnia wieżowa, fot. Anna Chojnacka. *Oaza pod rudym...*, il. 62.

Il. 116. Projekt Hali imprez, przekroje. „Architektura” 1967, nr 5–6.

Hala miała być przeznaczona do ekspozycji wystaw, przede wszystkim kwiatowych, oraz do organizacji różnego rodzaju imprez, m.in. widowisk baletowych i teatralnych. Jej trzonem była przestrzeń wystawiennicza, ale planowano również stworzenie amfiteatru z widownią do 2 tys. miejsc oraz nowoczesnego kina. W tym celu zaprojektowano kabiny projekcyjne oraz panoramiczny ekran. Pozostałe części budowli przeznaczono na palmiarnię i przestrzenie wystawiennicze²⁰⁵. Na dolnym poziomie miały się znaleźć

²⁰⁵ B.Ch., *Hala imprez...*, s. 310–311.

Il. 117. Projekt zespołu pawilonów Międzynarodowej Wystawy Ogrodniczej. *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego. Przedsiębiorstwo Wojewódzkie*, Katowice 1965.

pomieszczenia gospodarcze oraz zaplecze. Odrębne klatki schodowe przewidziano dla widzów, artystów oraz personelu.

Hala imprez miała powstać jako konstrukcja stalowa albo prefabrykowana żelbetowa. Jej zrąb tworzyły przenikające się grzyby-parasole o różnej wielkości i wysokości: typ A o średnicy 7,20 m, B – o średnicy 18 m oraz C o średnicy 36 m. Forma miała nawiązywać do drzew²⁰⁶.

Ich konstrukcja mogła przywoływać na myśl nieco wcześniejszą koncepcję dworca kolejowego w Katowicach. Autorzy projektu w następujący sposób o niej napisali: „Założony wielokrąg konsekwentnie wprowadza zmienność klimatu kolejnych wnętrz otwartych, tak charakterystycznych dla

²⁰⁶ A. Franta, *Tak było. Architektura i zielen*, w: *Park wielu pokoleń...*, s. 69.

wystawiennictwa, nie tracąc jednocześnie poczucia jedności przestrzeni”²⁰⁷. W prasie chwalono również niezwykle ekspresyjny wyraz budowl²⁰⁸.

W pobliżu Hali imprez miał powstać zespół mniejszych pawilonów Międzynarodowej Wystawy Ogrodniczej. Ich koncepcję opracowali ok. 1965 r. Henryk Buszko i Aleksander Franta. Konstrukcja i forma była analogiczna do projektu Hali imprez²⁰⁹. W dzisiejszym stanie badań trudno odpowiedzieć na pytanie, dlaczego nie doszło do realizacji tych budynków; można wysunąć hipotezę, że przyczyną były zbyt wysokie koszty.

Hala Kwiatów, czyli „Kapelusz”

Zadanie opracowania koncepcji zrealizowanej hali wystawowej, potocznie określanej jako Hala Kwiatów lub „Kapelusz”²¹⁰, powierzono Jerzemu Gottfriedowi oraz konstruktorowi Włodzimierzowi Feiferkowi z katowickiego „Miastoprojektu”²¹¹.

Wzniesiono ją w latach 1966–1968 z myślą o organizacji różnych ekspozycji, przede wszystkim cieszącej się popularnością corocznej wystawy kwiatów, ale również innych wydarzeń kulturalnych i komercyjnych. Tutaj w 1968 r., na powierzchni 2100 m², odbywała się wspomniana międzynarodowa wystawa, podczas której prezentowano 50 tys. róż²¹².

Konstrukcja stanowi rozwiązanie unikatowe w skali Polski. Głównym elementem nośnym jest stalowy „koziół”, złożony z dwóch łuków parabolicznych o odważnej rozpiętości 54 m i znacznej wysokości – 17 m w strzałce. Łuki są symetrycznie rozchylone i stężone kratowaniem.

Drugi ważny element konstrukcji stanowią mocno wychylone łuki obrzeżne połączone z „kozłem” przy pomocy cięgien. Na nich spoczywa wiszący dach o ciekawym, wygiętym kształcie, nazwanym przez twórców projektu „wiszącym samosprężonym”. Przyjął formę zbliżoną do koła o znacznej średnicy wynoszącej 54 m. Pierwotnie jako jego pokrycie zastosowano laminowane płyty pilśniowe przymocowane do konstrukcji ciągnowej. Ściany hali w oryginalnym projekcie były całkowicie przeszklone.

²⁰⁷ „Architektura” 1967, nr 6–7, s. 245–247.

²⁰⁸ *Hala imprez...*

²⁰⁹ Rzuty i przekroje dwóch pawilonów – nr 6 (mechanizacji i postępu ogrodnictwa) i nr 7 (kwiatów) zamieszczono w *Biuletynie Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego* z 1965 r.

²¹⁰ Obecnie nazywa się ją potocznie „Kapeluszem”, ale swego czasu nosiła dumne miano „kapelusza Napoleona”. [Ems], *Oryginalna szklarnia i „kapelusz Napoleona”*, „Dziennik Zachodni” 24 IV 1975.

²¹¹ *Hala kwiatów...* Na temat Hali zob. również: A. Syska, *op. cit.*, s. 221–226; I. Kozina, *op. cit.*, s. 232–236, *Park wielu pokoleń...*, s. 119–123.

²¹² [zp], *50 tysięcy najpiękniejszych kwiatów*, „Dziennik Zachodni” 7–8 VII 1968.

Il. 118. Hala Kwiatów. IDABŚ, zbiory J. Gottfrieda, bez sygn.

Jedną z przyczyn, dla których wybrano taką konstrukcję, było dwupunktowe podparcie, które umożliwiało wzniesienie hali na gruntach zakwalifikowanych do IV kategorii szkód górniczych. Jej innymi zaletami były: oszczędność materiału, swoboda kształtowania funkcji oraz atrakcyjny wygląd architektoniczny obiektu²¹³. Konstrukcja miała prototypowy charakter i została opatentowana przez jej autorów. Oni sami podkreślali szczególną satysfakcję z projektowania i wykonywania obiektu²¹⁴.

Wysokie i przestronne, jednoprzestrzenne wnętrze było doskonale oświetlone dzięki świetlikowi przebiegającemu w szczelinie kozła oraz całkowitemu przeszkleniu ścian bocznych. Forma, skala oraz oświetlenie przyczyniały się do wrażenia niezwyklej siły i ekspresji.

Sami autorzy projektu podkreślali niskie koszty jej budowy pisząc: „Poszukujemy przede wszystkim rozwiązań tanich, stosunkowo łatwych w realizacji nawet przez niezbyt zasobnych inwestorów”²¹⁵. Chorzowska hala kosztowała 10 mln zł. Podkreślano, że był to niski koszt w stosunku do kubatury i osiągniętego efektu plastycznego.

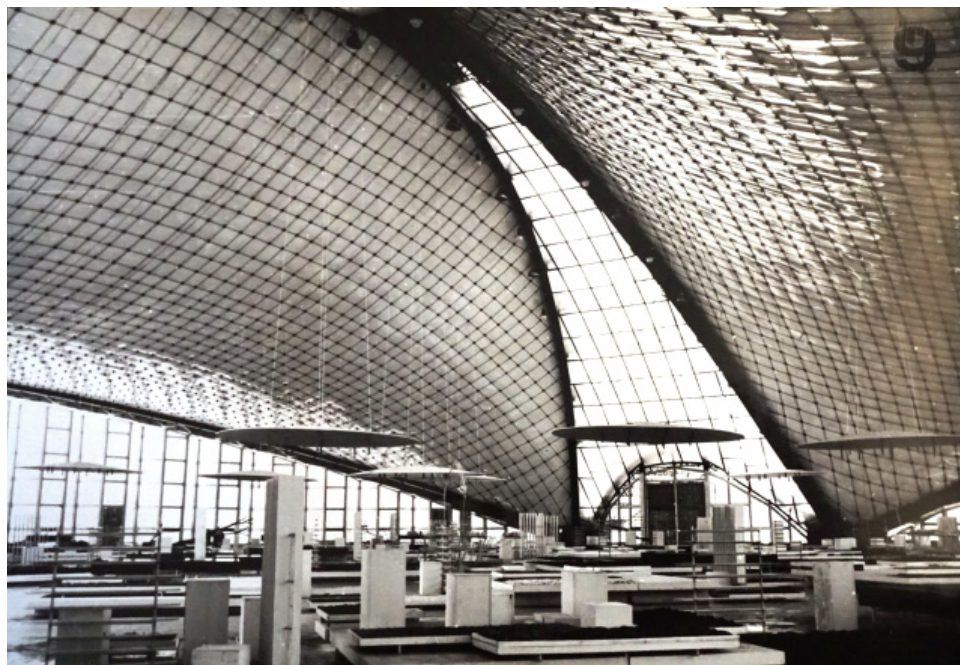
²¹³ *Hala Kwiatów w Wojewódzkim Parku...*

²¹⁴ S, *Hale dla wszystkich*, „Fundamenty” 1969, nr 48.

²¹⁵ *Ibidem*.

Il. 119. Konstrukcja Hali Kwiatów. IDABŚ, zbiory J. Gottfrieda, bez sygn.

Il. 120. Wnętrze Hali Kwiatów. IDABŚ, zbiory J. Gottfrieda, bez sygn.

Po tym, jak budynek uległ pożarowi w 1982 r. podczas odbudowy zmieniono jego formę. Zabudowano ściany oraz świetlik pomiędzy łukami „kozła”, zastępując go półkolistymi lukarnami. Należy jednak podkreślić, że konstrukcja praktycznie nie uległa zmianie, a budynek pomimo wprowadzonych modyfikacji nadal pozostawał i pozostaje do dnia dzisiejszego znaczącym i wartościowym przykładem architektury współczesnej.

Hala Kwiatów wpisuje się w nurt architektury organicznej inspirowanej światem natury. Dzięki wygiętym połączeniom dachu i konchowej osłonie wejść w pierwszej wersji przypominała płaszczkę, po likwidacji przeszkleń i zmianie kształtu świetlików – pancernika.

Odnaczała się niezwykle, rzeźbiarskim kształtem, wpisując się w ekspresyjny nurt socmodernizmu²¹⁶. Zgodnie z rozróżnieniem dokonany przez Bohdana Lisowskiego można ją zaliczyć do awangardy sekundarnej, wskazując jednocześnie jej pierwowzór należący do awangardy prymarnej – arenę w Raleigh w Północnej Karolinie (M. Nowicki, 1950–1953)²¹⁷. Bliskimi analogiami są również: hala widowiskowo-sportowa na wyspie Vannes koło Saint-Quen (ukoń. 1971 r.) oraz berlińska Sala Kongresowa.

Przywołując raz jeszcze określenie Lisowskiego, chorzowska hala stanowiła ukształtowanie rzeźbiarskie, ale projektowane z pozycji racjonalizmu. Zgodnie z rozróżnieniem przeprowadzonym przez Diane Ghirardo, jej forma była wynikiem symbiozy determinizmu biotechnicznego oraz akcentowania intuicji i geniusza projektantów jako „dawców formy”²¹⁸. Ich połączenie zaowocowało obiektem o znaczeniu międzynarodowym.

Chorzowska hala stała się swoistym prototypem – rozwiniętym i powtarzanym w wielu odsłonach przez znakomity duet Gottfrieda i Feifera, m.in. w Sosnowcu i Jastrzębiu. Stanowiła również niezwykle udany przykład współpracy konstruktora i architekta. Jerzy Gottfried zapytany przez dziennikarza: „Jak układa się panom współpraca?” odpowiedział: „Znakomicie. Przez paręnaście lat wspólnego rozwiązywania problemów projektowych doszliśmy do takiego punktu, w którym ja jako architekt myślę kategoriami konstruktora, a inż. Feiferek, z wykształcenia konstruktor, myśli kategoriami architekta”²¹⁹.

²¹⁶ M. Omilanowska, „Kwiaty PRL-u”. *Ekspresyjny nurt awangardy socmodernizmu w polskiej architekturze początku sześćdziesiątych XX wieku*, w: eadem, *Kreacja, konstrukcja, rekonstrukcja. Studia z architektury XIX–XXI wieku*, Warszawa 2016, s. 53–61.

²¹⁷ B. Lisowski, *Rozwój nowatorskiej myśli architektonicznej w Polsce w latach 1918–1978* w: *Architektura i urbanistyka w Polsce w latach 1918–1978*, Warszawa 1989, s. 83–91. Oczywiście zasada konstrukcyjna obu budowli jest odmienna, paralelę można dostrzec w charakterze ich bryły.

²¹⁸ D. Ghirardo, *Architektura po modernizmie*, Toruń 1999.

²¹⁹ S, *Hale dla wszystkich...*

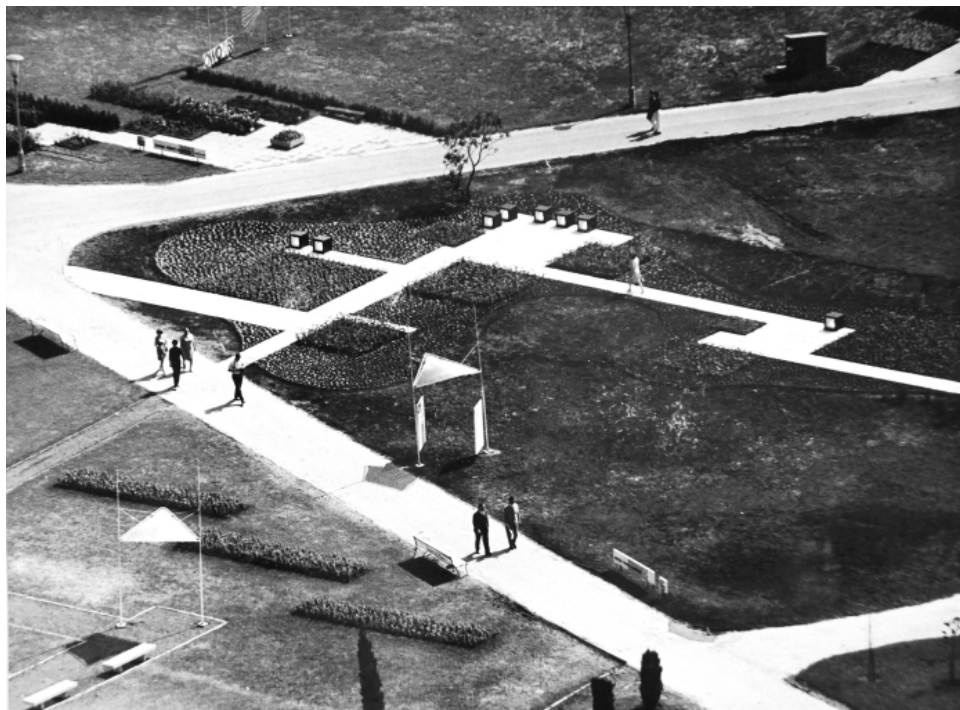
Il. 121. Hala Kwiatów po przebudowie. IDABŚ, zbiory J. Gottfrieda, bez sygn.

Hale projektu Gottfrieda i Faiferka budziły zainteresowanie w momencie powstawania, również obecnie najznamienitsi badacze podkreślają ich wartość. W 1969 r. projekt „Kapelusza” otrzymał nagrodę III stopnia Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych. W 1970 r. w najważniejszym polskim periodyku branżowym „Architekturze” ukazał się artykuł pt. *Hala Kwiatów w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie*. Współcześnie obiekt został wymieniony w syntezie *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku* pod redakcją Ewy Chojeckiej. Halę uwzględniono w liście najwybitniejszych dzieł architektury współczesnej sporządzonej w Śląskim Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach, a w 2016 r. wpisano ją do rejestru zabytków.

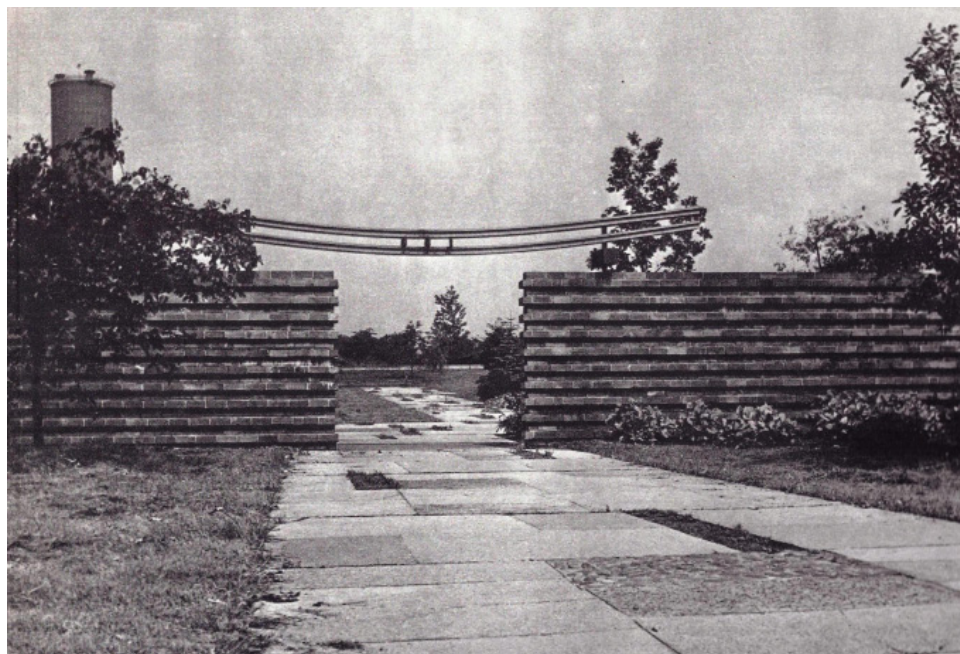
W 1975 r. na terenie Wystawy Ogrodniczej zrealizowano kolejne wartościowe założenie – ogród japoński zaprojektowany przez doktora Edwarda Bartmana z Instytutu Kształtowania Terenów Zieleni przy Akademii Rolniczej w Warszawie.

1,5-hektarowy teren otoczono kamiennym murkiem i zasadzono niskie krzewy oraz drzewa o oryginalnych kształtach. Ustawiono również rzeźbę z kamiennych bloków, małe latarnie typu „oribe” oraz wykonano specjalne baseniki z nenufarami. Ścieżki wysypano czerwonym żwirem²²⁰.

²²⁰ [jj], *Ogród japoński*, „Dziennik Zachodni” 7 VII 1975.

Il. 122. Tereny wystawowe, 1967. BGPW, sygn. FT 001978.

Il. 123. Ogród japoński, fot. Jerzy W. Brzoza. *Oaza pod rudym...*, il. 106.

Il. 124. Pawilon Kultury Ogrodniczej proj. Ewy i Henryka Piątków z 1984–1985 r., rozebrany w 2014 r. na terenie Wystawy Ogrodniczej, fot. Aneta Borowik.

8. Pojedyncze obiekty zaprojektowane lub zrealizowane na terenie Parku Śląskiego w Chorzowie w latach 1956–1989

Budynek administracyjno-recepcyjny Parku Śląskiego w Chorzowie

Budynek administracyjno-recepcyjny WPKiW (tzw. budynek Dyrekcji) mieścił biura administracji oraz siedzibę Zarządu Parku. Został zaprojektowany w 1964 r. przez Henryka Buszko, Aleksandra Frantę i konstruktora Konrada Korpysa, a oddano go do użytku w 1967 r.²²¹

Jednym z głównych założeń projektowych było stworzenie dogodnych warunków dla pełnej realizacji różnorodnego programu funkcjonalnego, w taki sposób, aby działał możliwie sprawnie i bezkolizyjnie. Drugą przesłanką projektową było harmonijne wpisanie budynku w krajobraz, co okazało

²²¹ Ostatnie projekty i realizacje..., s. 202; *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego 1963–1964. Przedsiębiorstwo Wojewódzkie*, Katowice 1964. Na temat budynku zob. również: *Park wszystkich pokoleń...*, s. 135–136.

Il. 125. Budynek administracyjno-recepcyjny. BGPW, sygn. FT 2153.

się dość trudnym zadaniem z uwagi na jego eksponowaną lokalizację w pobliżu wejścia głównego i głównej alei parkowej. Dlatego też architekci zaprojektowali rozczłonkowaną i zróżnicowaną wysokościowo bryłę dostosowaną do konfiguracji terenu. Podczas budowy zastosowano tradycyjną konstrukcję ceglana. Aby jeszcze bardziej zharmonizować budynek z otaczającym go krajobrazem, do wykończenia ścian użyto naturalnych materiałów – klinkieru drogowego i kamienia pińczowskiego.

W niektórych partiach przepruto ściany odważnymi przeszkleniami, co miało stwarzać wrażenie „przenikania zielonego otoczenia z wnętrzem”²²². Sami twórcy napisali o swoim dziele: „Architektura skromna, rozczłonkowana, łączy się harmonijnie z otaczającym krajobrazem”²²³.

W centrum budynku na parterze zaprojektowano reprezentacyjny hol, z którego wchodziło się do części zachodniej, mieszczącej salę konferencyjną i gabinet dyrektora. W części wschodniej zlokalizowano pokoje biurowe.

Wnętrza robiły duże wrażenie. Poprzez zastosowanie tradycyjnych materiałów, głównie kamienia i drewna, starano się ocieplić ich atmosferę i połączyć je z naturą otaczającą budynek. Zostały wręcz prześwietlone starannie wyreżyserowanym światłem.

²²² *Regionalny przegląd architektury. Katalog projektów eksponowanych na Regionalnym pokazie architektury – Katowice 1972*, red. M. Glanc et.al., Katowice 1972, s. 26.

²²³ *Ibidem*.

Il. 126. Zdjęcia holu. IDABŚ, zbiory H. Buszki, sygn. 1/72.

Il. 127. Sala konferencyjna. IDABŚ, zbiory H. Buszki, sygn. 1/72.

Poprzez swoją formę (swobodna bryła, użycie naturalnych materiałów), ale przede wszystkim z uwagi na główną ideę związania architektury i natury, budynek zbliża się do założeń i realizacji przed- i powojennego skandynawskiego modernizmu, w tym dzieł jego czołowego reprezentanta Alvara Aalto.

Obiekt zyskał uznanie współczesnych. W 1969 r. projektanci otrzymali za niego prestiżową Nagrodę Ministra Budownictwa III stopnia. Na jego temat ukazały się również publikacje w czasopismach branżowych i ważnych pozycjach poświęconych architekturze, m.in. w „Architekturze” oraz książce Przemysława Szafera²²⁴.

Restauracja „Parkowa”

Naprzeciwko „Kapelusza” po drugiej stronie kanału stanęła restauracja, zaprojektowana w 1962 r. jako „Centralna” przez Zbigniewa Rzepeckiego i konstruktora Włodzimierza Feiferka. Oddano ją do użytku dwa lata później – w 1964 r. Rozwiązanie konstrukcyjne i architektoniczne zostało podyktowane bardzo trudnymi warunkami górniczymi. Budynek podzielono dylatacjami, a o jego wyrazie w znacznym stopniu decydowały tarasy, podcienia i zewnętrzne schody²²⁵. Obiekt był dwukondygnacyjny. Jego górna

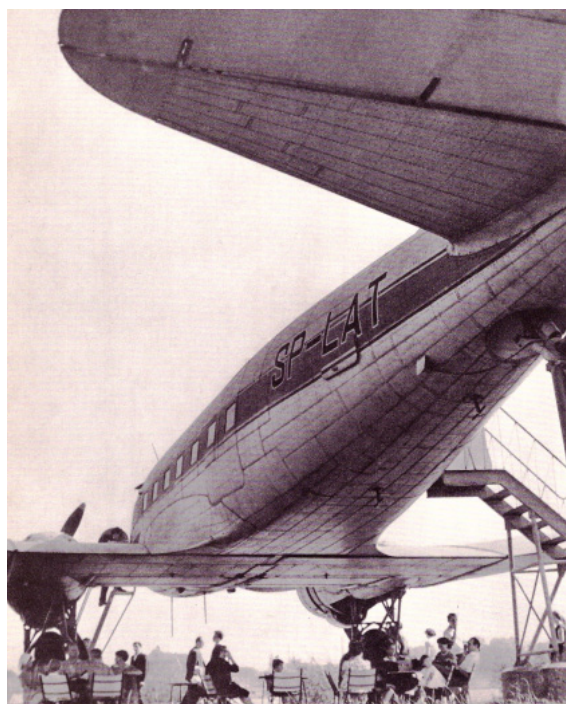
Il. 128. Restauracja „Parkowa”, fot. Piotr Janik. *Oaza pod rudym...*, il. 33.

²²⁴ *Ostatnie projekty i realizacje...*, s. 202; P.T. Szafer, *Współczesna architektura polska*, Warszawa 1988, s. 112.

²²⁵ *Regionalny przegląd architektury. Katalog projektów...*, s. 35.

Il. 129. Restauracja „Parkowa”. APK, zesp. 2753, sygn. 1/422.

Il. 130. Samolot-kawiarnia,
fot. Czesław Zieliński. *Śląski Park
Kultury...*, wyd. 2, s. 112.

kondygnacja została w znacznej części przepruta dużymi prostokątnymi oknami. Najważniejszym akcentem był olbrzymi taras, przebiegający wzdłuż bocznych elewacji, z dwoma „mostkami kapitańskimi” wychodzącymi przed fasadę. Jego występy utworzyły podcienia, pod którymi ustawiono stoliki. Przy bocznej elewacji wykonano łamane schody osłonięte żelbetowymi „parasolami” o zróżnicowanych wysokościach. Podobne ustawiono na tarasach.

Warto wspomnieć, że na terenie Parku w 1960 r. stanął wycofany z eksploatacji samolot pasażerski typu „Li-2” подарowany przez Aeroklub Śląski, PWRN w Katowicach oraz PLL „Lot”. Przeznaczono go do celów gastronomii – przez wiele lat służył jako kawiarnia²²⁶.

Budynek administracyjny Polskiego Związku Hodowców Gołębi w Katowicach

Na terenie Parku powstały liczne pawilony o charakterze wystawowym lub też należące do stowarzyszeń. Do najciekawszych należały te zaprojektowane lub współprojektowane przez Henryka Buszkę i Aleksandra Frantę. Omawiany obiekt był siedzibą Polskiego Związku Hodowców Gołębi w Katowicach, chociaż podczas „OWO-68” pełnił funkcję budynku wystawowego; mieściła się w nim również „Cepelia”.

Jego projekt opracowali w 1964 r. Buszko, Franta, Marian Dziewoński, Tadeusz Szewczyk oraz konstruktor Konrad Korpys. Obiekt wzniesiono w latach 1966–1968²²⁷. Mieścił biura administracji, pracownię, salę zebrań, bufet, a także kolekcję gołębi pocztowych²²⁸.

Przyjął oryginalną, nieco futurystyczną formę nadwieszzonego cylindra, który mógł budzić skojarzenia ze statkiem kosmicznym. Potwierdzili to sami gołębiarze, nazywając go hasłem, którym zwykli otwierać swoje zebrania – „Do wylotu”²²⁹.

Jego forma nawiązywała do projektowanych w tym samym czasie, niezrealizowanych pawilonów Stałej Wystawy Ogrodniczej²³⁰. Zastosowanie żelbetowej konstrukcji umożliwiło wolny rzut parteru oraz odważne przeszklenie ścian. Budynek, podobnie jak projekt pawilonu radiowo-dyspozycyjnego tych samych projektantów, wpisywał się w nurt określony przez Agnieszkę i Macieja Kłopotowskich jako „modernizm kosmicznych fascynacji”²³¹.

²²⁶ (zp), *Kawiarnia w samolocie*, „Dziennik Zachodni” 14 III 1960.

²²⁷ [in], *Rotunda dla gołębiarzy*, „Dziennik Zachodni” 2 IV 1968.

²²⁸ [woź], *Dom gołębiarza*, „Dziennik Zachodni” 3 IX 1964.

²²⁹ *Do wylotu*, „Fundamenty” 1964, nr 44, s. 14.

²³⁰ Omówiono je powyżej.

²³¹ A. Kłopotowska, M. Kłopotowski, *Prześcignąć czas – modernizm kosmicznych fascynacji*, w: *Definiowanie modernizmu*, red. P. Marciniak, G. Klause, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, z. 15, Poznań 2008, s. 169–181.

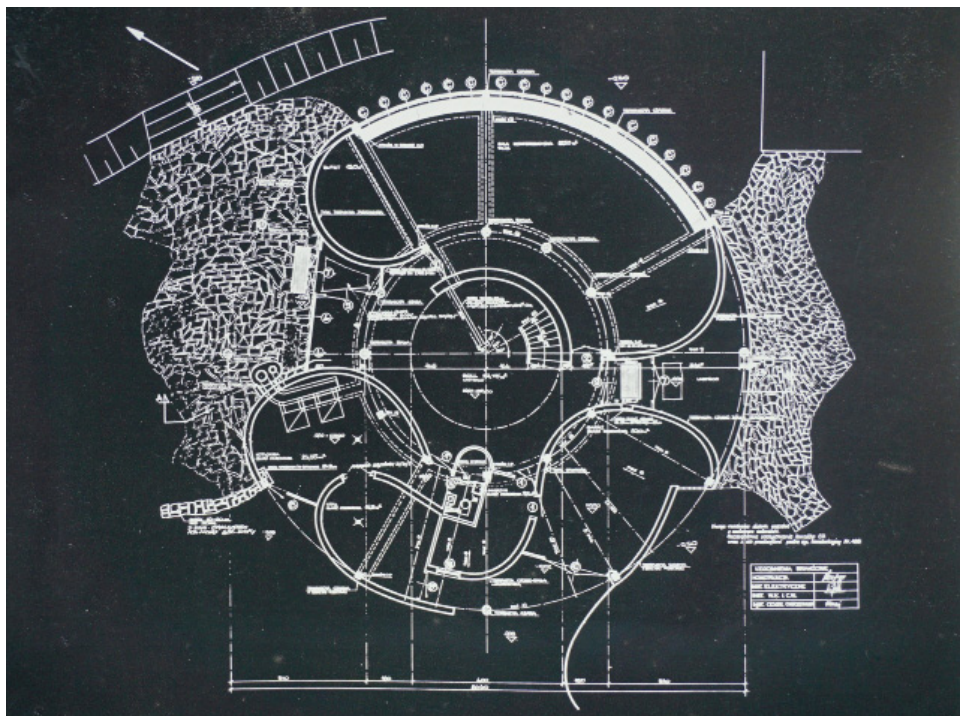

Il. 131. Widok ogólny fragmentu Parku, 1968. BGPW, sygn. PW FT.001975.

Il. 132. Pawilon Polskiego Związku Hodowców Gołębi w Katowicach, IDABŚ, zbiory H. Buszki, sygn. I/93.

Bardzo ciekawie rozwiązano układ wnętrza. Środek parteru zajmował kolisty hol, a po jego obwodzie zaprojektowano pomieszczenia (w tym salę konferencyjną) ograniczone płynnymi liniami ścian. Takie ukształtowanie powodowało, że przestrzenie zdawały się wzajemnie przenikać.

Il. 133. Rzut poziomy parteru pawilonu Polskiego Związku Hodowców Gołębi. *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego. Przedsiębiorstwo Wojewódzkie, Katowice 1965.*

Architekci zastosowali podobny zabieg w ukształtowaniu wnętrza Pałacu Ślubów w Chorzowie. Na piętrze zaprojektowano kolistą korytarz i jednokowe, promieniście ułożone pokoje biurowe.

Rotunda była popularną formą stosowaną w wielu realizacjach tak w Polsce, jak i za granicą. Jako bliskie, górnośląskie analogie można wskazać dwa kameralne budynki zrealizowane w Bytomiu: siedzibę Wojewódzkich Zakładów Ortopedycznych przy ulicy Batorego z 1962 r. oraz Miejską Bibliotekę Publiczną przy ulicy Jana III Sobieskiego z lat 1970–1974.

W różnych publikacjach można wyczytać informacje o innych pawilonach zaprojektowanych lub wzniesionych w tym czasie na terenie Parku. Wiele z nich nie istnieje, inne nigdy nie zostały zrealizowane.

Projekt pawilonu radiowo-dyspozycyjnego

Bardzo ciekawą, futurystyczną formę otrzymał projekt pawilonu radiowo-dyspozycyjnego z lat 1963–1964 autorstwa Henryka Buszki i Aleksandra

Franty. Miał on pomieścić dyspozytornię i radiowęzeł²³². Przyjął kształt wyniesionego na wąskim rdzeniu dysku, w oczywisty sposób kojarzącego się ze statkiem kosmicznym.

W podobny sposób ukształtowano wiele budynków z tego okresu. Jako przykłady można wskazać Muzeum Philipsa w Eindhoven (1966), budynek centrali telefonicznej pod stadionem Porte d'Auteuil w Paryżu czy wreszcie projekt biurowca dla cukrowni w Arcis-sur-Aube (Philippe Bayonne, 1971)²³³.

Projekt pawilonu myśliwskiego

Ci sami architekci w 1962 r. stworzyli koncepcję pawilonu myśliwskiego o ciekawym rzucie złożonym z trzech trójkątnych części połączonych ze sobą wspólną longituidalną przestrzenią²³⁴. Miały je nakrywać wiszące dachy o linowych konstrukcjach, oparte na pojedynczych słupach. Przewidziano szerokie zastosowanie prefabrykowanych elementów, koncepcja nie doczekała się jednak realizacji²³⁵.

9. Galeria Rzeźby Śląskiej i restauracja „Łania”

Galeria Rzeźby Śląskiej była wyjątkową inicjatywą w skali kraju. Należą do niej rzeźby znajdujące się na terenie Parku, z głównym zespołem zlokalizowanym na polanie przed restauracją „Łania”²³⁶.

Pierwotny obiekt stojący w tym miejscu był również określany jako „pawilon myśliwski”. Został przeniesiony z okolic miejscowości Pawełki, a pierwotnie należał do hrabiego Ludwika Karola Ballestrema²³⁷.

Spalił się i został odbudowany w latach 1966–1967 według projektu Alfreda Pokiziaka²³⁸. Wzniesiono go jako drewnianą budowlę o konstrukcji

²³² *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego 1958–1983*, Katowice 1983, [b.p.].

²³³ *Pod stadionem Porte Dautenil, „Fundamenty”* 1976, nr 48, s. 16.

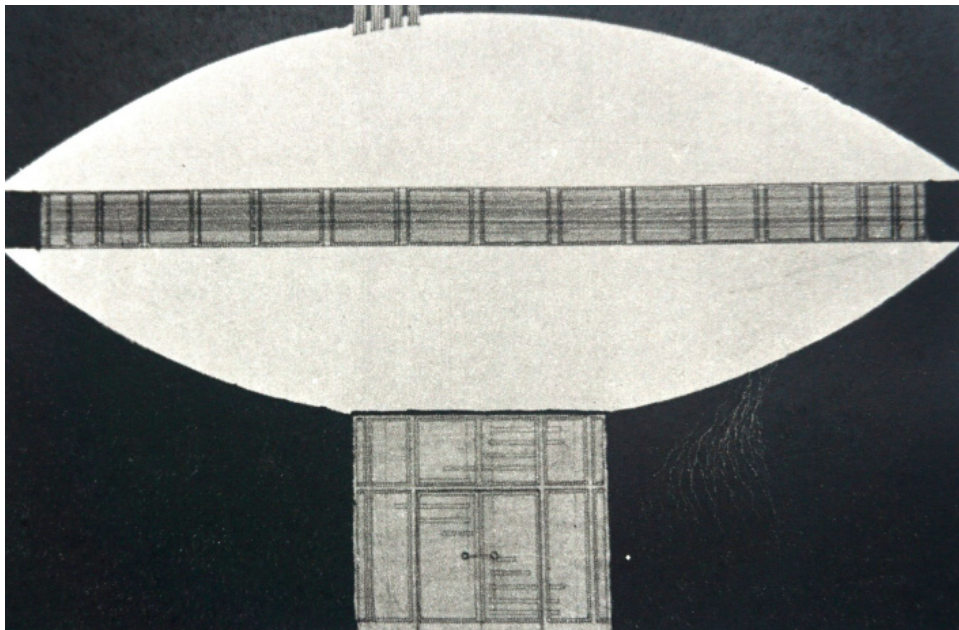
²³⁴ *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego. Przedsiębiorstwo Wojewódzkie*, Katowice 1962.

²³⁵ *Ibidem*. W 1964 r. Buszko i Franta wykonali dla Parku projekt pawilonu wystawowego „Brno”, jednak w dzisiejszym stanie badań nie wiadomo, jak wyglądał i w którym miejscu stał.

²³⁶ *I Biennale Form Przestrzennych w Elblągu odbyło się w 1965 r.*, a więc dwa lata po I Wystawie Rzeźby Śląskiej. Zob. również: H. Jarosz-Jałowiecka, *op. cit.* oraz *Park wielu pokoleń...*, s. 100–103.

²³⁷ *Park wielu pokoleń...*, s. 50.

²³⁸ Alfred Pokiziak (1907–1995) ukończył architekturę na Politechnice Lwowskiej w 1936 r. Był starszym asystentem w Katedrze Architektury Przemysłowej Wydziału Architektury

Il. 134. Projekt pawilonu radiowo-dyspozycyjnego. *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego 1958–1983*, Katowice 1983, [b.p.].

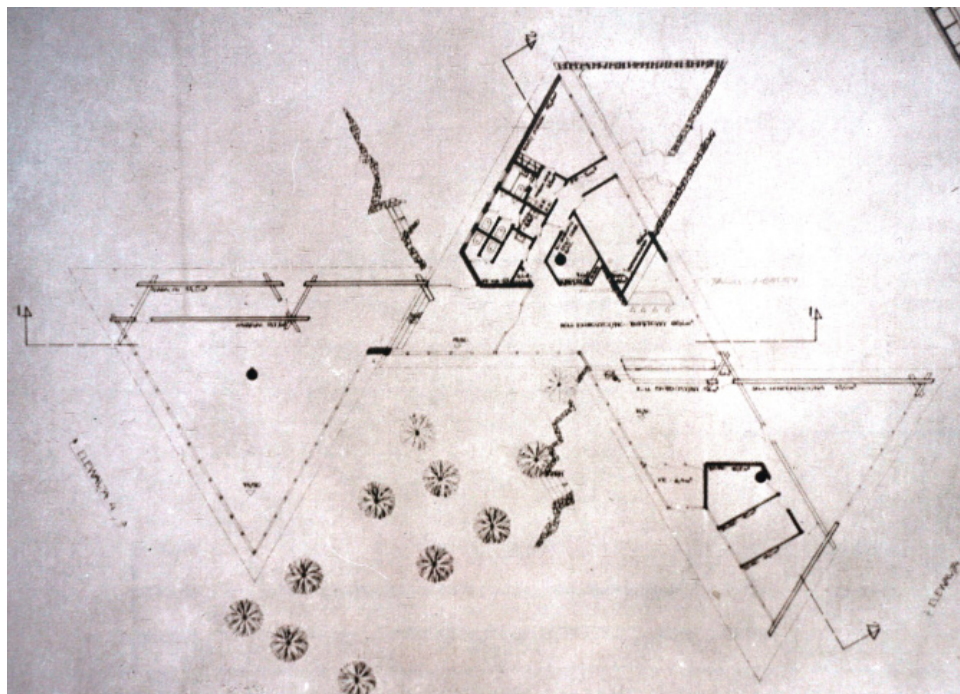
zrębowej i wysokim gontowym dachu „w stylu budownictwa regionu śląskiego” z 150 miejscami stałymi i 100 sezonowymi na tarasie²³⁹. Meble miały być odbiciem beskidzkiego stylu ludowego, dlatego zamówiono je u stolarzy-górali ze Spółdzielni „Czantoria” w Ustroniu. Historia „Łani” jest jednym z dowodów na to, jak bardzo Jerzy Ziętek angażował w sprawy Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego oraz stopnia jego ingerencji. W *Notatce dotyczącej odbudowy „Łani”* napisano: „Poinformowano, że dokumentacja na roboty wykończeniowe opracowana jest w stylu koniakowskim, na co w żadnym wypadku nie wyraża zgody Tow. Przewodniczący, zalecając jej przerobienie z uwzględnieniem tematów górniczo-hutniczych²⁴⁰.”

Dzieła należące do Galerii Rzeźby Śląskiej stanowiły pokłosie wystaw odbywających się nieregularnie w latach 1963–1983. Jej inicjatorami były Zarząd Okręgu Związku Polskich Artystów Plastyków w Katowicach (w składzie: Teresa Michałowska-Rauszer, Tadeusz Ślimakowski i Jerzy Kwiatkowski) oraz Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku w Chorzowie. Patronat nad

Politechniki Śląskiej w Gliwicach, Arch. Alfred Pokiziak, <http://www.inmemoriam.architektsarp.pl> [dostęp: 30 IX 2020].

²³⁹ [woź], *Nowoczesna restauracja pod gontami*, „Dziennik Zachodni” 31 VII 1967.

²⁴⁰ Notatka z konferencji u Tow. Przewodniczącego J. Ziętka – w dniu 22. 8. 1966 r.; APK, zesp. 224 II, sygn. 120.

Il. 135. Projekt pawilonu myśliwskiego. *Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego* 1958–1983, Katowice 1983, [b.p.]

Galerię objęły władze wojewódzkie i partyjne, szczególnie wojewoda śląski Jerzy Ziętek. W ówczesnej prasie podkreślano, że realizacja przedsięwzięcia była możliwa dzięki jego poparciu i pomocy²⁴¹. Powołano Komitet Honorowy, którego przewodniczącym został Ziętek, a jego zastępcą – Stanisław Grudzień sekretarz Wydziału Propagandy Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Narodowej w Katowicach. Funkcję komisarzy I Wystawy Galerii Rzeźby Śląskiej pełnili Michałowska-Rauszer oraz Ślimakowski.

Zapoczątkowane w 1963 r. Śląskie Wystawy Rzeźby były inicjatywą wyjątkową w skali całej Polski, mającą na celu aktywizację lokalnego środowiska twórczego, realizację idei przybliżania sztuki społeczeństwu oraz stworzenie stałych zbiorów rzeźby śląskiej²⁴². Leon Dołżycki, prezes katowickiego Okręgu Związku Polskich Artystów Plastyków podczas wystąpienia na otwarciu Wystawy nazwał Galerię załącznikiem muzeum śląskiej sztuki współczesnej²⁴³. W *Regulaminie Wystawy – Galerii Rzeźby Śląskiej w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie* napisano:

²⁴¹ [ww], *Od dziś stała galeria rzeźby w WPKiW*, „Wieczór” 31 VIII 1963.

²⁴² *Galeria rzeźby śląskiej załącznikiem stałych zbiorów WPKiW*, „Goniec Górnos Śląski” 11 IX 1963.

²⁴³ [cz], *Interesująca wystawa rzeźby w WPKiW*, „Trybuna Robotnicza” 2 IX 1963.

Il. 136. Restauracja „Łania” po odbudowie, 2020, fot. Aneta Borowik.

Celem zbliżenia społeczeństwu twórczości rzeźbiarzy – pokazanie rzeźby jako uzupełnienia współczesnej architektury, urbanistyki i zieleni, oraz celem zapoczątkowania stałych zbiorów rzeźby śląskiej – postanawia się zorganizować stałą wystawę – Galerię Rzeźby Śląskiej, której lokalizację ustala się na terenach otwartych w Wojewódzkim Parku Kultury w Chorzowie jako miejscu najbardziej masowej użyteczności i dużych możliwości urbanistycznych²⁴⁴.

O tych celach napisano również we wstępie do katalogu pierwszej wystawy w 1963 r.:

Powstanie tej Galerii posiada dla rzeźby śląskiej przełomowe znaczenie. Przede wszystkim zbliża się do szerokich kręgów społeczeństwa. [...] Widz godzący się z ich „niezrozumiałością” tu, na wolnym powietrzu ulec może fascynacji, jaką wybierają śmiało krzywizny i krągłości nawet nieprzedstawiających rzeźb, wówczas gdy organizują przestrzeń wypełnioną zielenią drzew i błękitem nieba²⁴⁵.

Usytuowanie w miejscu masowej rekreacji wśród zieleni i słońca, pozwala w nieskończenie lepszych warunkach niż sali wystawowej nawiązać kontakt z rzeźbami. Rzeźba współczesna porzucająca dosłowne naśladowanie natury „czuje się”

²⁴⁴ *Regulamin Wystawy – Galerii Rzeźby Śląskiej w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie*, oprac. T. Ślimakowski, mps, Archiwum Fundacji dla Śląska [dalej: AFS], bez sygn.

²⁴⁵ *Maszynopis pt. Wstęp do katalogu*, AFS, bez sygn.

Il. 137. Teren Galerii Rzeźby Śląskiej z rzeźbą Józefa Michałka pt. „Czarnoziem”, fot. Anna Chojnacka. *Oaza pod rudym...*, il. 20.

szczególnie dobrze właśnie pośród jej form. Tam dopiero może ukazać w pełni swe możliwości wyrażania treści i wywoływania głębokich emocji, nie tylko estetycznych²⁴⁶.

Była to realizacja też XIII Plenum PZPR²⁴⁷. Początkowo plenery odbywały się co dwa lata, a od 1970 r. – nieregularnie²⁴⁸. Ostatnia ekspozycja miała miejsce w 1983 r.

Prace nad Galerią Rzeźby Śląskiej rozpoczęto w 1963 r. od ogłoszenia konkursu na rzeźbę plenerową. Następnie jury złożone z członków Zarządu katowickiego Okręgu Związku Polskich Artystów Plastyków dokonywało oględzin zgłoszonych prac, na ogół w pracowniach artystów, a następnie

²⁴⁶ *Wstęp do katalogu*, mps, AFS, bez sygn.

²⁴⁷ Przemówienie dla płk. J. Ziętka/dyr. Dyrdy, mps, AFS, bez sygn.

²⁴⁸ Pierwsze cztery wystawy odbyły się w 1963, 1965, 1968 i 1970 r.

wstępnie selekcjonowało je. Wybrane rzeźby prezentowano na wspomnianych wystawach odbywających się zwykle w czerwcu, przy czym niektóre z nich były sporządzane jako modele w gipsie²⁴⁹. Artyści wykonywali wszystkie prace w czynie społecznym.

Jury w poszerzonym składzie wybierało od dwóch do dziesięciu najlepszych prac, następnie zlecano artystom ich sporządzenie w trwałym materiale i dokonywano ich zakupów. W tekstach prasowych pojawiła się informacja, że podczas wyboru brano pod uwagę opinię społeczeństwa²⁵⁰. Ekspozycja miała być zmieniana co dwa lata, z pozostawieniem jedynie najlepszych dzieł.

Podczas I Śląskiej Wystawy Rzeźby w 1963 r. eksponowano szereg rzeźb o tematyce sportowej, m.in. „Zapaśników” Antoniego Szkudły i „Płetwonurka” Fryderyka Kubicy, ale także „Zakochanych” i „Lalkę” Augustyna Dyrdy, „Prometeusza” i „Znicz” Jana Hermi, „Starca” Stanisława Słodowego, „Atomium” i „Dziewczynę” Tadeusza Wencła, „Czarnoziem” Józefa Michałka, „Formy” Teresy Michałowskiej-Rauszer, „Łuczniaka”, „Kłęczącą”/„Siedzącą” Piotra Latoski, „Lot” i „Kompozycję” Tadeusza Ślimakowskiego, „Rodzinę” i „Niezwyciężonych” Jerzego Kwiatkowskiego oraz „Karolinę” Leopolda Trybowskiego.

W skład jury oceniającego dzieła w 1963 r. weszli: profesor Łucja Skomorowska z Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych we Wrocławiu, profesor Stanisław Marcinow z Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, oddział w Katowicach, artysta rzeźbiarz Reinhold Demin Przewodniczący Sekcji Rzeźby ZPAP Katowice, Jerzy Dałek z Komitetu Kultury PWRN Katowice, Kazimierz Reczek z Komitetu Budowy WPKiW oraz Julian Koba z Zarządu WPKiW. Co ciekawe, reprezentanci WPKiW wyłączyli się z oceny z uwagi na to, że sami nie byli rzeźbiarzami, ale jednocześnie poinformowali członków jury, „że wybór rzeźb nie jest równoznaczny z decyzją wykonania ich w trwałym materiale, jeżeli ich forma i charakter nie będzie odpowiadał zasadom XIII Plenum KCPZPR oraz zasadniczo kolidować będzie z opinią publiczności i prasy”²⁵¹.

W trakcie II Śląskiej Wystawy Rzeźby w 1965 r., której komisarzami byli Tadeusz Sadowski i Tadeusz Ślimakowski, zaprezentowano szesnaście prac, m.in.: „Twardowskiego”, „Duet”, „Ewę” Angeliny Petrucco-Jury, „Dyskobola”/„Miotacza” Zygmunta Brachmańskiego, „Pływaka” Fryderyka Kubicy, „Pastuszka”/„Ondraszka” Artura Cienciły oraz „Ślązaczkę” Tadeusza

²⁴⁹ O tym, że w trakcie dwóch lat ekspozycji gipsowe rzeźby po prostu niszczyły się pisze Stefan Papp: S. Papp, *Galeria Rzeźby Śląskiej*, „Tygodnik Powszechny” 17 XI 1963.

²⁵⁰ *Rzeźby w plenerze. Sztuka nie tylko dla... sztuki*, „Dziennik Zachodni” 12 VI 1963.

²⁵¹ Protokół z jury dla oceny i wytypowania rzeźb z Galerii – Muzeum Rzeźby Śląskiej do wykonania w trwałym materiale z dnia 29. października w WPKiW, mps, AFS, bez sygn.

Il. 138. Galeria Rzeźby Śląskiej z rzeźbami „Start” Fryderyka Kubicy i „Skoczek” Piotra Latoski, fot. Piotr Janik. *Oaza pod rudym...*, il. 21.

Il. 139. Teresa Michałowska podczas pracy nad rzeźbą „Formy”. „Fundacja dla Śląska” [dalej: FDŚ], bez sygn.

Sadowskiego²⁵². Oprócz tych artystów wystawiali również: Antoni Biłka, Zygfryd Dudzik, Augustyn Dyrda, Jan Herma, Stanisław Hochuł, Jerzy Kwiatkowski, Piotr Latoska, Józef Sawicki, Stanisław Słodowy i Leopold Trybowski²⁵³.

Podczas III Śląskiej Wystawy Rzeźby w 1968 r., której komisarzami byli Augustyn Dyrda i Tadeusz Ślimakowski, na skwerze w pobliżu nowo wzniesionej restauracji „Łania” wystawiono siedemnaście dzieł śląskich artystów-plastyków²⁵⁴. Prezentowano m.in.: „Ikara” Zygryda Dudzika, „Kompozycję” Henryka Goraja, „Siedzącą” Edwarda Halka, „Puchacza” Stanisława Hochuła, „Łyżwiarza” Grzegorza Kozika, „Start” Fryderyka Kubicy, „Matkę z dzieckiem” i „Fauna” Jerzego Kwiatkowskiego, „Skoczka” Piotra Latoski, „Ławkę” Józefa Michałka, „Hokeistę” Tadeusza Sadowskiego, „Tancerkę” Józefa Sawickiego, „Ptaki” Tadeusza Ślimakowskiego oraz „Matkę z dziećmi” Leopolda Trybowskiego. Oprócz nich swoje dzieła prezentowali również Augustyn Dyrda i Angelina Petrucco-Jura.

IV Śląska Wystawa Rzeźby odbyła się w 1970 r., a jej komisarzem został Stanisław Hochuł²⁵⁵. Eksponowano na niej dzieła takich twórców jak: Augustyn Dyrda („Pierwszy krok”), Gerard Grzywaczyk („Kompozycja”), Stanisław Hochuł, Grzegorz Kozik („Aerodynamika”), Joachim Krakowczyk („Orfeusz”), Fryderyk Kubica, Jerzy Kwiatkowski („Oczekiwanie”), Józef Michałek („Urbanikar”), Angelina Petrucco-Jura, Tadeusz Sadowski („Przyszłość”), Józef Sawicki („Wypoczynek”), Stanisław Słodowy („Macierzyństwo”), Leon Strządała („Ciężar korony”), Tadeusz Ślimakowski („Drogowskaz tragiczny”) i Mirosław Wirtek („Miś”)²⁵⁶.

Obecnie do zespołu Śląskiej Galerii Rzeźby ekspozowanego przed i przy „Łani” należą: „Dziewczyna 83” Leopolda Trybowskiego, „Dziewczyna z ptakiem” Henryka Piechaczka, „Ewa” Angeliny Petrucco-Jury, „Dwie góralki” Jerzego Kwiatkowskiego, „Jelonki”, „Kozice” oraz „Na pływalni” Stanisława Hochuła, „Kolarze” Zbigniewa Cierniaka, „Kompozycja”, „Miotacz” i „Lato” Zygmunta Brachmańskiego, „Dziewczyna z kwiatem” i „Kwiaciarka” Czesława Dukata, „Lot” Tadeusza Ślimakowskiego, „Rodzina” i „Matka z dzieckiem” Jerzego Kwiatkowskiego, „Motyl” Joanny Ambroziak-Hanasiewicz, „Muzykanci” Stanisława Pietrusy, „Pastuszek” Artura Ciencialy, „Pączkowanie” i „Pocałunek” Mirosława Kicińskiego, „Pąk” Krystyny Pławskiej-Jackiewicz, „Płetwonurek” Fryderyka Kubicy, „Ptaki” Urszuli

²⁵² [bn], *Galeria rzeźb*, „Dziennik Zachodni” 26 X 1965.

²⁵³ H. Jarosz-Jałowicka, *op. cit.*, s. 13.

²⁵⁴ [mg], *Rzeźby na murawie*, „Dziennik Zachodni” 12 VI 1968.

²⁵⁵ [Ems], *Najlepsze rzeźby ozdobią park*, „Dziennik Zachodni” 4 IX 1970.

²⁵⁶ H. Jarosz-Jałowicka, *op. cit.*, s. 15.

Il. 140. „Zakochani” Augustyna Dyrdy, fot. Piotr Janik. *Oaza pod rudym...*, il. 22.

Kaczmarczyk, „Rozdarcie” i „Symbioza” Joachima Krakowczyka, „Rytm” i „Rzeźba ogrodowa” Andrzeja Szczepańca, „Siedząca/Bez nazwy” Gerarda Grzywaczyka, „Siedząca” Jacka Sarapaty, „Urząd” Jerzego Kędziory, „W objęciu” i „Zakochani II” Augustyna Dyrdy oraz „Zbliżenie” Henryka Fudalego.

Do Śląskiej Galerii Rzeźby należą także „Zakochani I” Dyrdy oraz „Karolinka” Trybowskiego, pomimo tego, że znajdują się poza głównym terenem ekspozycji przy restauracji „Łania”. Według regulaminu po nabyciu praw do kompozycji Galeria mogła decydować o miejscu ich lokalizacji na terenie Parku. Tak się stało z „Zakochanymi” oraz „Karolinką”. Pierwsza rzeźba ozdobiła skwer, drugą powiększono i ustawiono przy drodze prowadzącej do Stadionu Śląskiego. „Karolinka” stała się jednym z symboli chorzowskiego Parku.

Wymienione dzieła reprezentują bardzo różnorodne kierunki rzeźby współczesnej. W większości wypadków posiadają wysoką wartość artystyczną, usankcjonowaną werdyktem kompetentnego jury. Rzeźby są dziełami artystów o wykształceniu akademickim, uczniów rzeźbiarzy tej miary co Xawery Dunikowski, Jerzy Bandura czy Tadeusz Breyer. Wielu z nich zrobiło karierę artystyczną i naukową, odnosząc liczne sukcesy tak w kraju, jak i za granicą

(np. Jerzy Kędziora, Andrzej Szczepaniec, Zygmunt Brachmański czy Jacek Sarapata). Jednak nadrzędną wartością pozostaje sama Galeria Rzeźby Śląskiej, będąca pewnego rodzaju laboratorium myśli rzeźbiarskiej swoich czasów. Na uwagę zasługuje również społeczny wymiar jej istnienia, którego celem było przybliżenie sztuki przez duże „S” tzw. przeciętnemu odbiorcy.

Inicjatorzy tego wyjątkowego w skali Polski przedsięwzięcia uważali, że szczególnie Śląsk (czyt. region ślasko-dąbrowski) wymaga obecności plastyki i rzeźby, co ujęto w następujący sposób w słowach *Wstępu do katalogu I Wystawy*:

Właśnie Śląsk, więcej niż jakakolwiek inna dzielnica Polski potrzebuje wzbogacenia swego krajobrazu rzeźbą. Powstają wciąż nowe, nowoczesne dzielnice, a nawet całe miasta, powstają pełne rozmachu tereny zielone. Wszędzie tam wzbogacenie założeń urbanistycznych rzeźbą staje się koniecznością. Nie mniej koniecznym jest nasycenie rzeźbą miast i dzielnic starych pełnych szpetnej architektury z przełomu XIX i XX wieku, gdzie rzeźba umieszczona w ważnych urbanistycznie punktach stworzyć może prawdziwe oazy dla oczu mieszkańców narażonych na obcowanie z brzydkim, zapyłonym pejzażem hałd, familoków i secesyjnych kamienic²⁵⁷.

Galeria Rzeźby Śląskiej budziła kontrowersje wśród zwiedzających, ale krytykom na ogół się podobała. Stefan Papp z „Tygodnika Powszechnego” ocenił ją bardzo pozytywnie, pisząc: „Już w pierwszej, eksperymentalnej ekspozycji można się przekonać o walorach pomysłu: wystawione rzeźby są na ogół skomponowane z otoczeniem, powstały z myślą o przestrzeni otwartej i tworzą w sumie «widowisko rzeźbiarskie» pełne rozmachu, dynamiki i monumentalności”²⁵⁸.

Oprócz rzeźb na terenie Parku rozmieszczano tzw. akcenty plastyczne oraz różnego rodzaju instalacje. Na ogół miały efemeryczny charakter i niestety nie zachowały się. Nieliczne znane są z przekazów ikonograficznych. Na jednej z archiwalnych fotografii widać obramienie grupy parkowych ławek w formie perforowanych trójkątnych przepierzeń, połączonych promieniście ułożonymi prętami.

Równie ciekawym, choć efemerycznym wydarzeniem była kompozycja przestrzenna zaprojektowana przez architekta i plastyka Naso Łazowskiego, zrealizowana w 1975 r. przy głównej alei prowadzącej do ogrodu zoologicznego – prawdopodobnie wystawa czasowa. Powstała z okazji hucznie obchodzonego rocznego Świąta „Trybuny Robotniczej”. Duże abstrakcyjne rzeźby utrzymane w kontrastowych barwach opanowały przestrzeń

²⁵⁷ *Wstęp do katalogu*, mps, AFS, bez sygn.

²⁵⁸ S. Papp, *Galeria Rzeźby Śląskiej...*

Il. 141. Fragment Parku – fotografia archiwalna. APK, zesp. 480, sygn. 2/17.

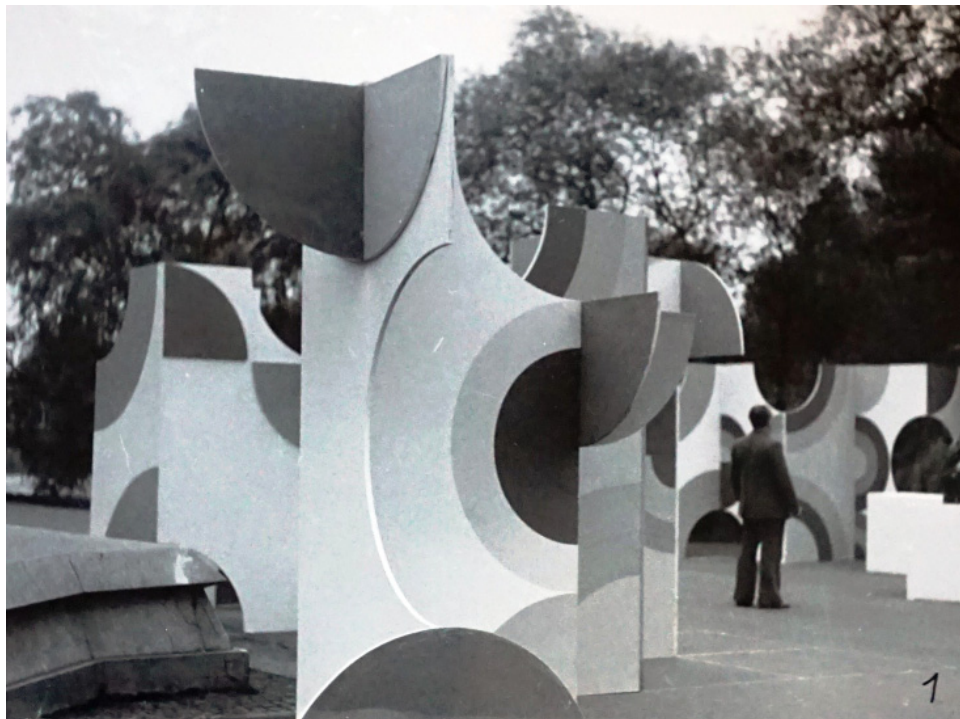
stanowiąc kontrapunkt do socrealistycznej przestrzeni oraz realistycznych figur o charakterze zoomorficznym („Foki”, „Ryby”).

Park dekorowano również obiektami pochodzącymi z arystokratycznych założeń, m.in. monumentalną bramą i kolumnami tzw. Świątyni Petrycha z zespołu Donnersmarcków w Świerkłańcu, czy omówionym pawilonem myśliwskim²⁵⁹.

Oprócz przyczyn ekonomicznych były też zapewne ideowe – „niesprawiedliwie” zdobytą przez kapitalistów własność oddawano w ten sposób ludowi. Wilhelm Szewczyk pisząc o Parku wyraził to w następujących słowach: „można wrócić pamięcią do dawniejszych czasów, gdy do pięknego parku świerkłanieckiego tak trudno i chyba tylko w niedzielę można było za zezwoleniem niemieckiego księcia wejść na spacer”²⁶⁰.

²⁵⁹ Na temat Świątyni Petrycha zob.: *Park wielu pokoleń...*, s. 151.

²⁶⁰ W. Szewczyk, *Podróż w głąb zieleni*, w: *Oaza pod rudym obłokiem. Śląski Park Kultury i Wypoczynku*, Katowice 1972, [b.p.].

Il. 142. Kompozycja przestrzenna Naso Łazowskiego. SARP, akta *Statusu twórcy*, teczka: Naso Łazowski.

Il. 143. Brama pałacu w Świerkłańcu przeniesiona do chorzowskiego ZOO, ok. 1954 r. APK, zesp. 480, sygn. 2/11.

Il. 144. „Szczurołap” – kopia rzeźby Richarda Adolfa Zutta, 2010, fot. Aneta Borowik.

10. Górnśląski Park Etnograficzny, czyli Skansen

Tematem, który bezpośrednio nie wiąże się z głównym wątkiem tej książki, jednak dopełnia obraz WPKiW w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, jest Skansen²⁶¹. Określano go jako „Skansen śląski”, ponieważ chciano w nim gromadzić zabytki drewniane budownictwa ludowego pochodzące z Górnego Śląska (właściwie regionu śląsko-dąbrowskiego). Miał to być drugi po skansenie w Sanoku (wówczas w trakcie organizacji) obiekt tego typu w Polsce.

Pierwsze plany jego budowy narodziły się w 1952 r. w związku z intensywnymi zmianami urbanistycznymi zachodzącymi na śląskiej wsi. Józef Ligęza ze Śląskiego Instytutu Naukowego, współtwórca Skansenu sprawujący nad nim opiekę merytoryczną, określał je w następujący sposób: „Wieś śląska zaczęła się z rozmachem zabudowywać: wszystkie stare domy wyburzono, zastępowano je nowymi. Jeśli nie zdecydowalibyśmy się natychmiast na ochronę, nie byłibyśmy w stanie dokonać tego w przyszłości”²⁶². Ligęza

²⁶¹ Na temat Skansenu zob. również: *Park wielu pokoleń*, s. 139–143.

²⁶² *Skansen, czy „muzeum wsi”*. Rozmowa z doc. dr Józefem Ligenzą ze Śl. Instytutu Naukowego, „Dziennik Zachodni” 30 V 1962.

chciał, aby skansen stał się muzeum wsi i kultury ludowej. Ekspozycja miała się składać nie tylko z budynków, lecz także wnętrz, sprzętów gospodarstwa domowego, strojów oraz techniki ludowej. Jako cel propagandowy wskazano podkreślenie polskości tradycji śląskiej wsi, oddziaływanie na kształtowanie się współczesnej kultury wsi oraz pokazanie istniejącego w kapitalizmie rozwarstwienia społecznego.

Pierwsze fundusze na budowę Skansenu pozyskał konserwator wojewódzki. Następnie zorganizowano Zespół do Spraw Skansenu przy Śląskim Instytucie Naukowym. W jego skład wchodził m.in. konserwator Adam Kudła, Ludwik Dubiel, Eugeniusz Jaworski, Barbara Bazielić oraz J. Bukowska. Prace rozpoczęto w 1962 r. od wytypowania 54 obiektów w terenie. Były to głównie chłopskie zagrody: beskidzkie, podbeskidzkie, zagłębiowskie oraz pochodzące z obszaru okręgu przemysłowego. Drugą grupę stanowiło chłopskie budownictwo przemysłowe, m.in. młyny i folusze. Do trzeciej należały budynki socjalne, m.in. gospoda oraz kościółek. Na pierwotnej liście obiektów widniały: zabytkowy młyn wodny z Grzawy, garbarnia z Koniakowa i folusz z Brennej, spichlerz z Bujakowa, karczma ze Świerszczyna, areszt z Krzyszowa z wyposażeniem (prycze, ławy i stoły), a także młyn wodny z Imielina.

18 lutego 1963 r. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach podjęło uchwałę o budowie Muzeum Wsi Górnośląskiej jako oddziału Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Projekt zagospodarowania przestrzennego powstał w Przedsiębiorstwie Państwowym Pracowni Konserwacji Zabytków w Krakowie oraz „Miastoprojekcie” Kraków pod kierunkiem Juliana Klimka, głównego projektanta²⁶³. W 1963 i 1964 r. Anzelm Gorywoda i Maria Bytnar Suboczowa opracowali założenia projektowe i projekt wstępny. Projekt techniczno-roboczy powstał w 1967 r. w krakowskim „Miastoprojekcie”, a wykonawcą zostało Przedsiębiorstwo Konserwacji Zabytków w Krakowie. Dokumentacja każdorazowo była opiniowana przez Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz konsultantów Gerarda Ciołka i Ksawerego Piwockiego. Po opracowaniu szczegółowej dokumentacji historycznej przystąpiono do rozbiórek obiektów przewidzianych do przeniesienia. Jednocześnie pod skansen wyznaczono 24-hektarowy obszar pomiędzy Stadionem Śląskim, Ośrodkiem Harcerskim i ulicą Parkową, a następnie przystąpiono do jego niwelacji i budowy głównej drogi.

Zaplanowano rekonstrukcję typowej wsi śląskiej sprzed 100–150 lat. Projekt zakładał wydzielenie pasami sztucznie ukształtowanej zieleni subregionów: podgórskiego, górskiego, pszczyńsko-rybnickiego, lublinieckiego, Zagłębia i Beskidu Śląskiego. Ekspozycja docelowo miała się

²⁶³ *Historia Muzeum*, <http://muzeumgpe-chorzow.pl> [dostęp: 11 XI 2020].

Il. 145. Skansen w Chorzowie. IDABŚ, zbiory M. Skalkowskiego, bez sygn.

składać z 70 budynków oddających klimat XIX-wiecznej wsi oraz jej przekrój społeczny²⁶⁴.

W 1968 r. przystąpiono do prac, do 1969 r. zrealizowano siedem budynków w stanie surowym, w tym spichlerz dworski, wiatrak z Grzawy, stodołę i folusz z Brennej oraz młyn wodny z Imielina²⁶⁵. W archiwaliach podano informację, że do 1968 r. zmontowano wiatrak i stodołę z Grzawy, spichlerze z Bujakowa i Warszowic, wozownię z Kobióra, szopę na siano oraz obiekty zaplecza: wiatę – magazyn, barak socjalno-administracyjny oraz wiatę – dezynfektornię. W skansenie zmagazynowano wówczas folusz z Brennej, garbarnię z Koniakowa, dom mieszkalny z Bażanowic oraz szopę z Kryr²⁶⁶. Do końca 1970 r. przeniesiono i zmontowano czternaście obiektów, a zmagazynowano kolejne pięć. Planowano wówczas przeniesienie domu z ulicy Panewnickiej 260a w Katowicach oraz spichlerza z Pilchowic. W tym czasie kontynuowano prace niwelacyjne i budowę drogi, urządzono również trzy stawy i ciek wodny dla młyna i folusza.

²⁶⁴ [mks], *Wieś Katowice*, „Dziennik Zachodni” 28 III 1967.

²⁶⁵ [aj], *Powstaje skansen*, „Dziennik Zachodni” 31 V 1969.

²⁶⁶ Notatka służbowa w sprawie budowy skansenu wsi górnośląskiej, APK, zesp. 224, sygn. 121.

Il. 146. Skansen w Chorzowie, 2020, fot. Aneta Borowik.

W 1974 r. powołano do życia Górnośląski Park Etnograficzny. Uroczyste otwarcie Skansenu miało miejsce w 1975 r. Zabytki pogrupowano w sześć zespołów, obrazujących poszczególne subregiony etnograficzne Górnego Śląska: subregion górzan, podgórski, pszczyńsko-rybnicki, lubliniecki, Zagłębia i Beskidu Śląskiego. Eksponowano wówczas trzy pełne zagrody z 30 obiektami²⁶⁷. Były to, oprócz już wcześniej wymienionych, garbarnia z Koniakowa oraz kuźnia z miejscowości Zamarski koło Cieszyna. Wnętrza niektórych budynków otrzymały oryginalne wyposażenie, a wokół założono ogródki. Wrażenie autentyczności scenerii wzmacniał żywy inwentarz, ponieważ pracujący w Skansenie dozorca uzyskał zezwolenie na hodowlę bydła i drobniejszych zwierząt domowych. I tak na łąkach pasły się krowy i owce, w stajni stały konie, a po podwórzach przechadzały się gęsi i kaczki. Obecnie na terenie Skansenu ekspozycja sięga ponad 100 obiektów, a w 2013 r. oddano do użytku nowy budynek administracyjno-konferencyjny.

²⁶⁷ [Ems], *Jak budowali nasi pradziadowie*, „Dziennik Zachodni” 28 VIII 1975.

11. Ośrodek Postępu Technicznego w Chorzowie

Po Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Narodowej poświęconym sprawom postępu technicznego wojewódzkie władze partyjne w Katowicach wystąpiły z inicjatywą powołania Ośrodka Postępu Technicznego²⁶⁸.

Do jego głównych celów należały: propagowanie postępu technicznego oraz gospodarki narodowej, podnoszenie poziomu kultury technicznej społeczeństwa, w szczególności upowszechnianie nowych rozwiązań konstrukcyjnych, technologicznych i metod produkcji, aktualizacja wiedzy technicznej, rozbudzanie twórczych inicjatyw w dziedzinie postępu technicznego oraz ich wdrażanie. Drugim kierunkiem działań OPT była działalność dydaktyczno-naukowa oraz prowadzenie kursów aktualizacji wiedzy, a trzecim – informacja, czyli odpowiedzi na zapytania i udostępnianie fachowych czasopism²⁶⁹. Działalność dydaktyczno-naukowa miała zaowocować rozwojem ruchu racjonalizatorskiego i politechnizacją społeczeństwa²⁷⁰. Planowano organizację wystaw i giełd, dających okazję do zawierania umów i podejmowania produkcji. OPT określano jako placówkę „typu informacyjno-naukowego, która poprzez organizowanie wystaw, pokazów i prelekcji oraz działalność wydawniczą, zaznajamiałaby w sposób atrakcyjny i popularny jak najszersze kręgi społeczeństwa śląskiego z aktualnym stanem postępu technicznego wszystkich gałęzi przemysłu gospodarki narodowej”²⁷¹.

W 1960 r. odbyło się spotkanie robocze u Jerzego Ziętka, wówczas pierwszego zastępcy przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach, na którym omówiono szczegóły budowy Ośrodka. Miał powstać na działce o powierzchni 6,5 ha przy ulicy Siemianowickiej (obecnie Bytkowska) na terenie Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w pobliżu Planetarium. Pierwotnie planowano jego podział na trzy sektory: centralny z biurem, pracowniami i kinem na 300 osób, drugi złożony z trzech pawilonów ekspozycyjnych oraz trzeci z terenami uzupełniającymi. W Ośrodku planowano prowadzenie prac badawczych i naukowych, ekspozycję materiałów budowlanych i organizację wystaw górniczych²⁷².

²⁶⁸ A. Jur., *Pałac techniki z aluminium, szkła i plastyku*, „Trybuna Robotnicza” 24 I 1961. Na temat OPT w Chorzowie zob. również: *Park wielu pokoleń*, s. 89–92.

²⁶⁹ *Ośrodek twórczych inicjatyw. Od kilku miesięcy działa w Katowicach*, „Dziennik Zachodni” 19 VIII 1963.

²⁷⁰ W. Niemirski, *Park Kultury...*, s. 279.

²⁷¹ APK, zesp. 437, sygn. 2/397.

²⁷² (wl), *Pierwszy w Polsce Ośrodek Informacji postępu technicznego w przemyśle powstaje w Chorzowie*, „Dziennik Zachodni” 23 X 1960.

Oficjalnie Ośrodek Postępu Technicznego powstał w lutym 1963 r. jako pierwsza krajowa placówka tego typu. Jego głównym organizatorem było Towarzystwo Aktualizacji Wiedzy Powszechnej, a pierwszym dyrektorem Kazimierz Prynda. W 1965 r. Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów, na wniosek przewodniczącego Komitetu Nauki i Techniki i w porozumieniu z Naczelną Organizacją Techniczną, podjął decyzję o utworzeniu ośrodków postępu technicznego w Katowicach i w Warszawie²⁷³. Wydaje się, że było to usankcjonowaniem przez władze państwowe lokalnej inicjatywy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej²⁷⁴. Ośrodek warszawski miał uwzględnić przede wszystkim problematykę politechnizacji społeczeństwa oraz prowadzić stałą ekspozycję historii postępu technicznego, natomiast ośrodki w Katowicach miał się zająć popularyzacją górnictwa i przemysłu ciężkiego, a w szczególności hutnictwa²⁷⁵. W latach siedemdziesiątych katowicki OPT podlegał Ministerstwu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki²⁷⁶.

Projekty zagospodarowania terenu oraz pierwszych obiektów wykonał Jerzy Gottfried, który pełnił również funkcję jego głównego projektanta. W jednym z artykułów prasowych jako współautorów projektu koncepcyjnego wymieniono również Zbigniewa Rzepeckiego oraz artystę plastyka Krzysztofa Adamczyka²⁷⁷. Szkic perspektywiczny Ośrodka zamieszczono w „Trybunie Robotniczej” z 1961 r.²⁷⁸

Ośrodek zlokalizowano w północno-wschodniej części Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku, na najmniej zagospodarowanym obszarze Parku, przy alei spacerowej łączącej Planetarium z drogą Chorzów–Siemianowice. Środki pochodziły od władz wojewódzkich oraz przyszłych użytkowników, którymi były zakłady przemysłowe.

Początkowo założono, że OPT powstanie na obszarze o powierzchni 10 ha, na którym zostanie wzniesiony budynek administracyjny oraz trzy

²⁷³ W 1967 r. przewodniczący Komitetu Nauki i Techniki podpisał porozumienie w sprawie budowy OPT w Warszawie. Zatwierdzono dokumentację zespołu, który miał stanąć na obszarze 25 ha w Siekierkach. Planowano wzniesienie czterech pawilonów wykonanych z nowoczesnych materiałów, odzwierciedlających postęp techniczny w budownictwie. Główny pawilon miał pomieścić stałą wystawę osiągnięć polskiej gospodarki i techniki. W drugim planowano zlokalizować: bibliotekę, czytelnię, salę odczytową, pracownię eksperymentalne, kluby zainteresowań technicznych, kawiarnię oraz bar. Oprócz tego miały powstać pawilony dydaktyczny oraz zmiennych wystaw tematycznych. *Ośrodki przemysłowej nowoczesności*, „Dziennik Zachodni” 23 VIII 1967.

²⁷⁴ *Ośrodki postępu technicznego w Katowicach i w Warszawie*, „Dziennik Zachodni” 23 VIII 1965.

²⁷⁵ *Wielkie ośrodki postępu technicznego*, „Dziennik Zachodni” 11 VI 1965.

²⁷⁶ [Ems], *Ośrodek Postępu Technicznego*, „Dziennik Zachodni” 16 VI 1975.

²⁷⁷ A. Jur., *Pałac techniki...*

²⁷⁸ *Ibidem*.

Il. 147. Wejście do Ośrodka Postępu Technicznego, fot. Piotr Janik. *Oaza pod rudym...*, il. 98.

Il. 148. Otwarcie Wystawy Postępu Technicznego, 21 VII 1961 r. M. Spychalski, A. Zawadzki, W. Gomułka, J. Mitreğa, E. Gierek, fot. Stanisław Gadomski. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 6.

zespoły pawilonów wystawowych czynnych sezonowo. Resztę miały stanowić uzbrojone tereny pod wystawiennictwo otwarte. Główny Instytut Górnictwa zaklasyfikował obszar do IV kategorii szkód górniczych. Głównymi osiami kompozycyjnymi były dwie drogi o przebiegu północno-południowym i wschodnio-zachodnim, krzyżujące się pod kątem prostym i dzielące teren na wspomniane cztery sektory – dwa na północy i dwa na południu. Najważniejszy sektor znajdował się w części północno-zachodniej i obejmował główne tereny wystawowe z centralnym placem targowym, pawilonami administracyjnym oraz oznaczonymi literami A, B, D i C–G. Zgodnie z pierwotnym projektem w sektorze północno-wschodnim miały powstać pawilony okolicznościowe, jednak zamiast nich zrealizowano gmach audytorium i wytwórni filmów. Przy głównej alei przebiegającej ze wschodu na zachód zlokalizowano tereny wystawowe służące do ekspozycji na wolnym powietrzu. Jej oś zamykał zespół okrągłaków, czyli pawilonów A. Dwa sektory południowe przeznaczono do różnorodnych funkcji – miały się na nich znaleźć ośrodek dydaktyczny, miejsca rekreacji oraz tereny rezerwowe dla przyszłych ekspozycji.

Na terenie OPT wzniesiono pawilony, które swoim charakterem miały wyrażać idee postępu technicznego. Na ogół były to nowatorskie konstrukcje, rzadko albo nawet po raz pierwszy realizowane w Polsce. Czynnikiem ograniczającym możliwości zabudowy była klasyfikacja terenu do czwartej kategorii szkód górniczych, co było równoznaczne z uznaniem ich za nie nadające się do zabudowy. Projektant OPT i pawilonów Jerzy Gottfried napisał o tym:

Chciałem, żeby nawiązywały do nazwy miejsca i niejako symbolizowały postęp techniczny. W momencie, gdy z ZSRR przyjechała ideologia socrealizmu, zakładająca standaryzację, powtarzalność, ten postęp zagnieżdżał się u nas bardzo trudno. Paraboliczne formy i przykrywanie dachu siatką oczywiście istniały wcześniej, widziałem je w prasie, ale nie miałem gotowych rozwiązań. Poza tym dodatkową trudnością były szkody górnicze czwartek kategorii. Na takim gruncie wówczas nikt jeszcze nie budował. Chciałem, żeby konstrukcja była lekka, stonowana, aby łatwo komponowała się z zielenią, była nienachalna i nienarzucająca się, skromna²⁷⁹.

Pawilony A

Pawilony wystawiennicze oznaczone literami A były przeznaczone dla przemysłu włókienniczego i lekkiego. Ich pierwotny projekt wykonali w 1961 r. Jerzy Gottfried i konstruktor Wiesław Ligęza, a powstawały do

²⁷⁹ J. Gottfried, *Tak było. Ośrodek Postępu Technicznego*, w: *Park wielu pokoleń...*, s. 93.

1963 r. Planowano wzniesienie kilkunastu obiektów tego typu, jednak ostatecznie powstały tylko trzy. Konstrukcję i montaż wykonał „Mostostal-Zabrze”.

Średnica każdego z nich wynosiła ok. 30 m, a kubatura 4500 m³. Przyjęły formę przechylonych kopuł wspartych na stożkowych, stalowych słupach o różnej wysokości. Fundamenty wykonano w formie żelbetowych pierścieni. Ściany całkowicie przeszklono. Każdą z kopuł zaprojektowano jako prefabrykowaną siatkę trójkierunkową, wykonaną z rur stalowych łączonych w węzły.

Siatkę podzielono na sześcioboki składające się z równobocznych trójkątów. Podstawowym elementem konstrukcyjnym była rura stalowa o długości trzech metrów. Rury były naprzemiennie wsuwane w tuleje i przykręcane. Siatkowa konstrukcja spoczywała na pierścieniowym wieńcu wykonanym również ze stalowych rur. Siatkę kopuł wykonywano na ziemi i podnoszono przy pomocy pięciu samojezdnych dźwigów. Tempo pracy było imponujące – pierwszą zmontowano w pięć tygodni, ostatnią w dziesięć dni. Należy podkreślić, że były to pierwsze w Polsce kopuły o konstrukcji rurowej, co ówczesna prasa nazywała prawdziwym sukcesem²⁸⁰. Ich forma miała wyrażać idee postępu technicznego²⁸¹.

Pierwotne przekrycie pawilonów wykonano w formie wypukłych sześcioboków z aluminiowej blachy spawanej w argonie, co było metodą niespotykaną do tej pory w Polsce²⁸². Z uwagi na załamanie się w 1968 r. jednej z kopuł, w niektórych pawilonach Włodzimierz Feiferek zaprojektował nowe systemy przekryć, wykonanych z łukowych żeber – kratownic zmontowanych ze stalowych rur²⁸³. Pawilony zostały nakryte płytami wiórowymi zaimpregnowanymi substancją bitumiczną i pokrytych papą.

Rozwiązania kopułowe fascynowały wielu twórców współczesnej architektury. Ligęza i Gottfried czerpali inspiracje z projektów Amerykanina Buckminstera Fullera oraz jego licznych naśladowców, m.in. Stephana du Chateau, Kurta Washmanna czy Ottona Freia. Tego rodzaju rozwiązania stosowano w wielu krajach, np. w zachodniej części Niemiec w latach pięćdziesiątych jako szkielet „Mero”. Należy jednak zauważyć, że polscy projektanci wprowadzili liczne udoskonalenia tej technologii oraz zaawansowaną prefabrykację.

²⁸⁰ K. Gierlińska, *Kopuły inżyniera Gottfrieda*, „Fundamenty” 1963, nr 20, s. 8.

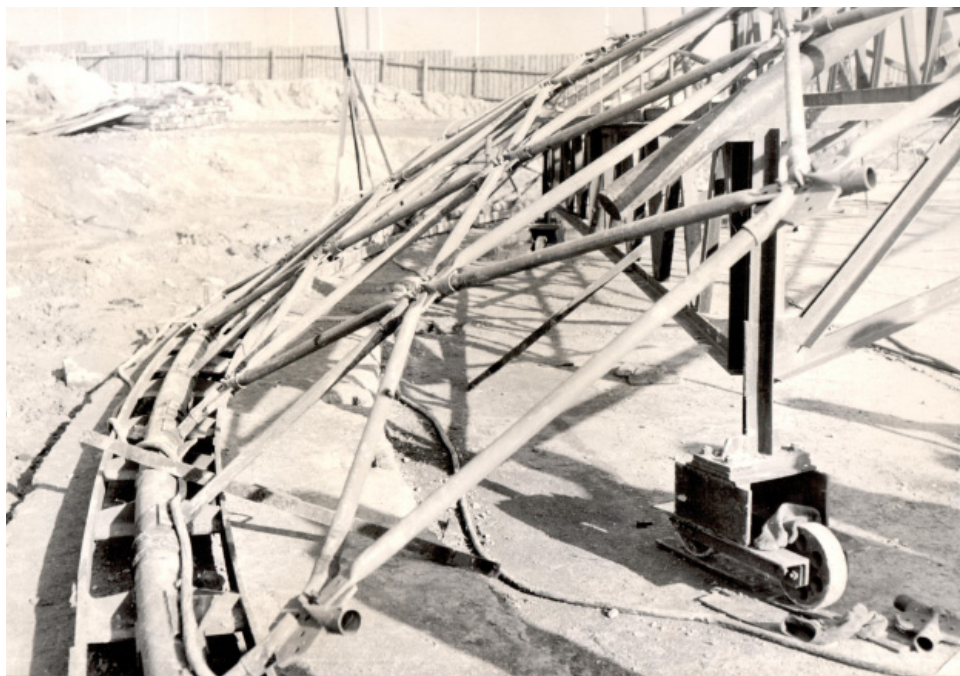
²⁸¹ *Ibidem*.

²⁸² W niektórych źródłach pojawiły się informacje, że zastosowano stalowe blachy powleczone emalią.

²⁸³ *Rekonstrukcja pawilonów „A6”–„A8”. Ośrodek Postępu Techn. w Chorzowie*, 1968, APK, zesp. 437, sygn. 2/406.

Il. 149. Pawilony „A”, fot. Piotr Janik. *Oaza pod rudym obłokiem*, il. 102.

Il. 150. Konstrukcja pawilonu A. IDABŚ, zbiory J. Gottfrieda.

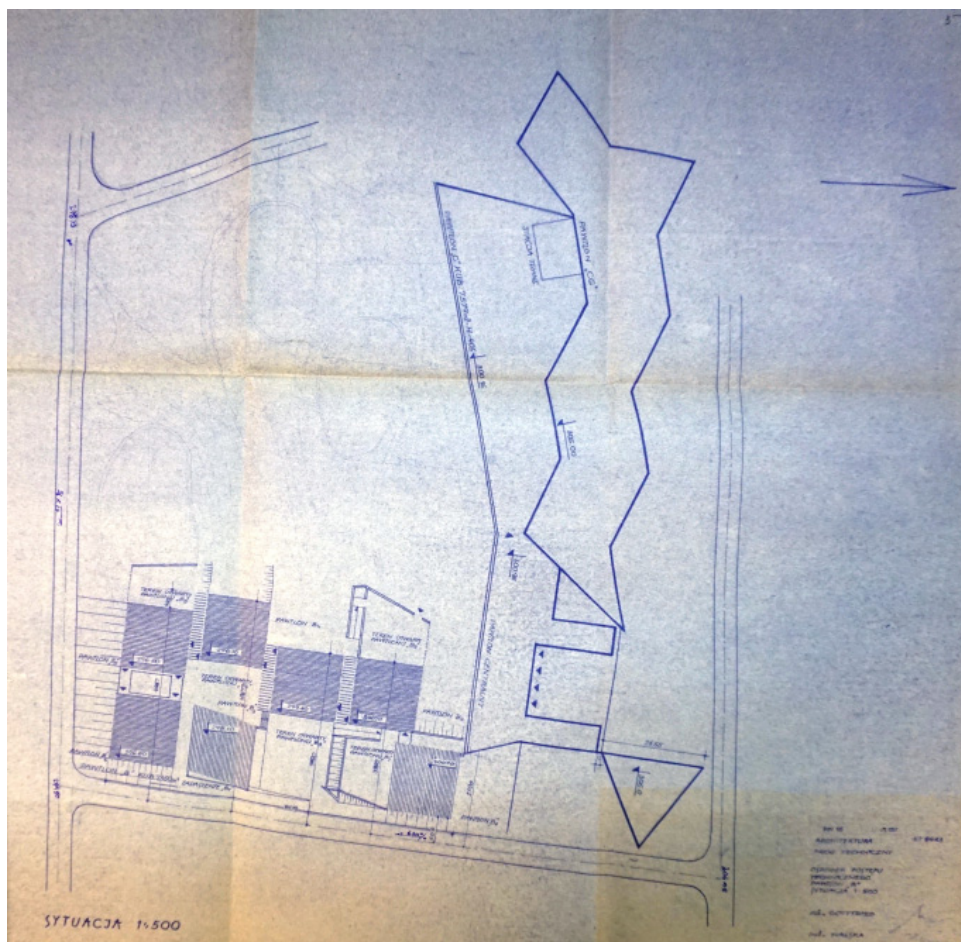
Il. 151. Wnętrze jednego z pawilonów A. IDABŚ, zbiory J. Gottfrieda.

Pawilony B [B-1 – B-6]

W 1962 r. powstał projekt zespołu pawilonów B opracowany przez Jerzego Gottfrieda i konstruktor Irenę Halską²⁸⁴. Stanął na zachód od głównej osi układu urbanistycznego OPT, na południe od pawilonów administracyjnego i D. Obszar inwestycji charakteryzował się łagodnym spadkiem. Na zespół składało się sześć typowych powtarzalnych segmentów założonych na kwadratowych rzutach o wymiarach 15x15 m, z wyjątkiem jednego, który przypominał romb. Ich rozmieszczenie nie było regularne; tworzyły swobodny łańcuch połączony ze sobą przewiązkami oraz zielonymi, często zadrzewionymi dziedzińcami.

Obiekty oznaczone jako B-2, B-3 i B-4 były posadowione na różnych poziomach, dlatego też zastosowano przewiązki, w których dolna kondygnacja była podcieniem pawilonu usytuowanego niżej, a górna antresolą pawilonu usytuowanego wyżej. Podcienia i antresole służyły do prezentowania mniejszych eksponatów oraz funkcjonowały jako otwarta przestrzeń

²⁸⁴ Ośrodek Postępu Technicznego. Pawilon „B”. Aneks do projektu robocz.-techn., APK, zesp. 437, sygn. 2/347.

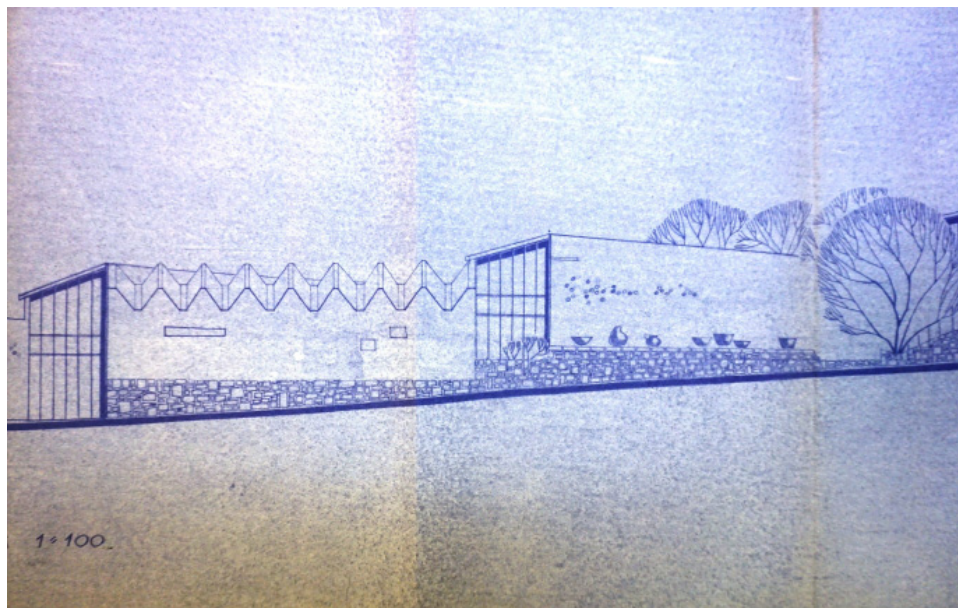

Il. 152. Plan zagospodarowania przestrzennego z pawilonami B i pawilonem C-G. APK, zesp. 437, sygn. 2/346.

wystawowa. Konstrukcję pawilonów stanowił żelbetowy szkielet oraz oparte na nim stalowe kratownice ze świetlikami. Autor projektu podkreślał, że celowo zrezygnował z tradycyjnych okien na rzecz górnego oświetlenia, aby zapewnić dobre warunki ekspozycji. Do wykończenia elewacji zastosowano kamień oraz szlachetne tynki. Bardzo starannie opracowano projekty kolorystyki, małej architektury oraz zieleni na dziedzińcach i wokół budynków.

Pawilon C-G

Tworzące jeden kompleks pawilony D i C-G zaprojektowali ok. 1961 r. Jerzy Gottfried i konstruktor Włodzimierz Feiferek, przy współpracy plastyka

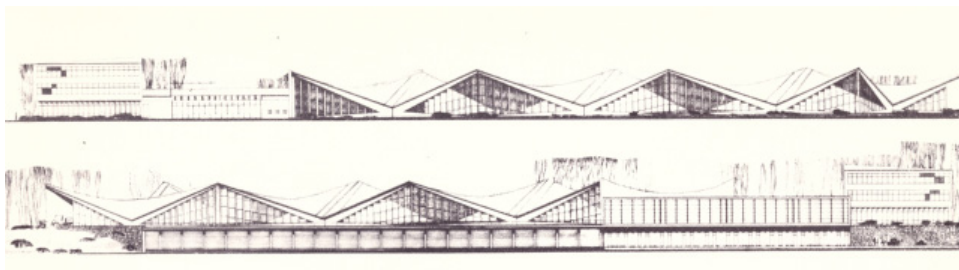
Il. 153. Projekt pawilonów B. APK, zesp. 437, sygn. 2/346.

Krzysztofa Adamczyka. Zostały zrealizowane w latach 1964–1965. Pawilon C–G zwany również problemowym, a w prasie określany jako „romby Gottfrieda”, to jeden z najbardziej wartościowych obiektów całego zespołu. Razem z pawilonem D stanowił serce układu urbanistycznego OPT. Stał równolegle do dzisiejszej ulicy Targowej po jej południowej stronie, na terenie bardzo trudnym do zabudowy (usytuowanie pomiędzy dwoma uskokami pól węglowych, czwarta kategoria szkód górniczych). Jego powierzchnia wystawiennicza wynosiła 2500 m², a kubatura ponad 15 tys. m³.

Założenia architektoniczne pawilonu przewidywały duże rozpiętości przekrycia, przy wykluczeniu zastosowania słupów dzielących wnętrze. Innym założeniem twórców było uzyskanie wewnątrz odmiennych w charakterze od budynków przemysłowych. Jerzy Gottfried w następujący sposób opisał proces dochodzenia do ciekawego rozwiązania:

Takie założenia zmusiły projektantów do szukania odpowiednich rozwiązań konstrukcyjnych w nawiązaniu do przyjętych form architektonicznych, istniejących warunków górniczych i ekonomiki budowli. Drogą eliminacji poszczególnych wersji rozważań przyjęto ostatecznie pawilon jako zespół identycznych wzajemnie oddylatowanych segmentów o rzucie romboidalnym, którego boki wynoszą 20, zaś przekątne 23,40 i 32,40 m²⁸⁵.

²⁸⁵ Opis techniczny projektu technicznego pawilonu C, APK, zesp. 437, sygn. 2/397. Na temat pawilonu zob. też: A. Syska, *op. cit.*, s. 223–224. Z uwagi na innowacyjność konstrukcji

Il. 154. Projekt pawilonów C-G i D. *Regionalny Przegląd Projektów. Śląska Wystawa Architektury*, red. J. Friedel, Katowice 1962, s. 33.

Z uwagi na zaklasyfikowanie obszaru pod inwestycję do czwartej kategorii szkód górniczych zdecydowano się na posadowienie dwupunktowe, które było najmniej wrażliwe na odkształcenia pionowe. Pozostałe elementy konstrukcji, takie jak boki rombu stanowiące wsporcze belki konstrukcji przekrycia oraz wiszący, lekki dach wynikały ze wspomnianych uwarunkowań funkcjonalnych i geologicznych.

Z powodu zróżnicowania wysokości terenu pawilon miał dwie kondygnacje. Dolną w formie podcieni wykorzystywano do celów wystawienniczych, a także jako magazyny i warsztaty, dlatego jej stropy wykonano z żelbetowych płyt w części przeszklonych szklanymi pustakami.

Główny pawilon wystawienniczy składał się z siedmiu identycznych segmentów o układzie rombowym. Tworzyły one jednoprzestrzenne wnętrza o zróżnicowanej wysokości, co umożliwiało realizację jednego z głównych założeń projektowych – wystawianie eksponatów o zmiennych wysokościach od 2,20 do 8 m.

Długość boków pojedynczego segmentu wynosiła 20 m, a jego przekątnych – 23,40 i 32,40 m. Każdy z nich był oddylatowany i miał dwupunktowe posadowienie, które było najmniej wrażliwe na odkształcenia pionowe, wymagając jedynie zabezpieczenia na siły poziome. Zastosowano fundowanie stopowe w naprzeciwnych narożach rombów. Fundament był zespolony z trzema wspornikowymi wysięgnikami konstrukcji.

Jako podstawowe elementy konstrukcyjne zastosowano potężne wsporniki o długości blisko 20 metrów, pomiędzy którymi zawieszono dachy wykonane ze stalowych sprężonych lin.

Konstrukcją nośną ich powłok była sprężona siatka o dwukierunkowym, wzajemnie prostopadłym układzie lin. Ciężna nośna miała średnicę

i formy architektonicznej oraz trudne warunki górnicze, autorzy pawilonu przeprowadzili mnóstwo badań, skonstruowali kilkanaście modeli, dokonali wielokrotnych przymiarek i opracowali szereg alternatyw.

Il. 155. Pawilon C-G. APK, zesp. 2753, sygn. 1/422.

16 mm i były rozstawione co 73 cm, ciągna sprężająca – średnicę 8 mm i rozstaw 101 cm. Na końcach lin umieszczono zamki naciągowo-rektyfikacyjne. Pierwotnie całkowicie przeszklone, samonośne ściany zewnętrzne wykonano z cienkich profili stalowych i tafli szkła. Jako pokrycie dachów po raz pierwszy w Polsce zastosowano bardzo cienką papę „Alpa” powleczoną folią aluminiową, co umożliwiło zmniejszenie ciężaru do 30 kg/m^2 .

Horyzontalny układ trójkątnych brył pawilonu cechowały nowoczesność i ekspresja.

Napisano o nim: „ciekawa architektura i konstrukcja nie miały bynajmniej na celu «udziwnienia» obiektu – po prostu chodziło o najbardziej ekonomiczne i funkcjonalne rozwiązanie w trudnej sytuacji lokalizacyjnej”²⁸⁶. Jako analogię do omówionej konstrukcji można wskazać tkalnię w Kaliszu (arch. Stanisław Sikorski, Jerzy Głowczewski, konstr. Wacław Zalewski), w której słupy podporowe rozstawiono w obu kierunkach w odstępach

²⁸⁶ *Wiszące dachy*, „Fundamenty” 1964, nr 4, s. 11.

Il. 156. Wnętrze Pawilonu C-G. IDABS, zbiory J. Gottfrieda.

ok. 30 m, jednak zamiast siatkowych dachów zastosowano żelbetowe wklęsłe łupiny²⁸⁷. Zbliżona forma cechuje również bar kawowo-mleczny w Chociebużu (Cottbus)²⁸⁸.

Pawilon C-G budził powszechne uznanie, do tego stopnia, że jego projekt zakupili inwestorzy z innych województw, a współcześnie jako jedyny w OPT został objęty ścisłą ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków.

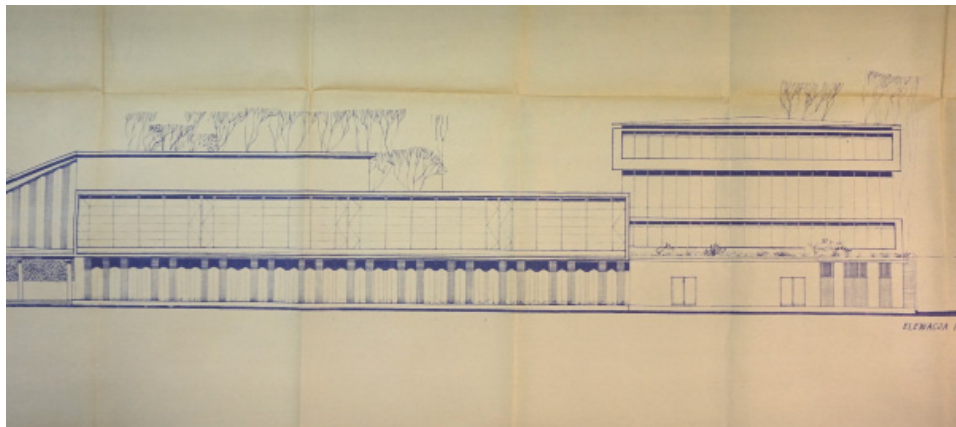
Pawilon D

Centralnym punktem Ośrodka Postępu Technicznego był pawilon D, usytuowany zaraz przy placu wejściowym. Został zaprojektowany w 1962 r. przez Jerzego Gottfrieda i konstruktora Wiesława Ligęzę²⁸⁹. W jego dolnej części zastosowano konstrukcję żelbetową, a w górnej – stalową słupową, z nakryciem dachem ze stalowych wiązarów.

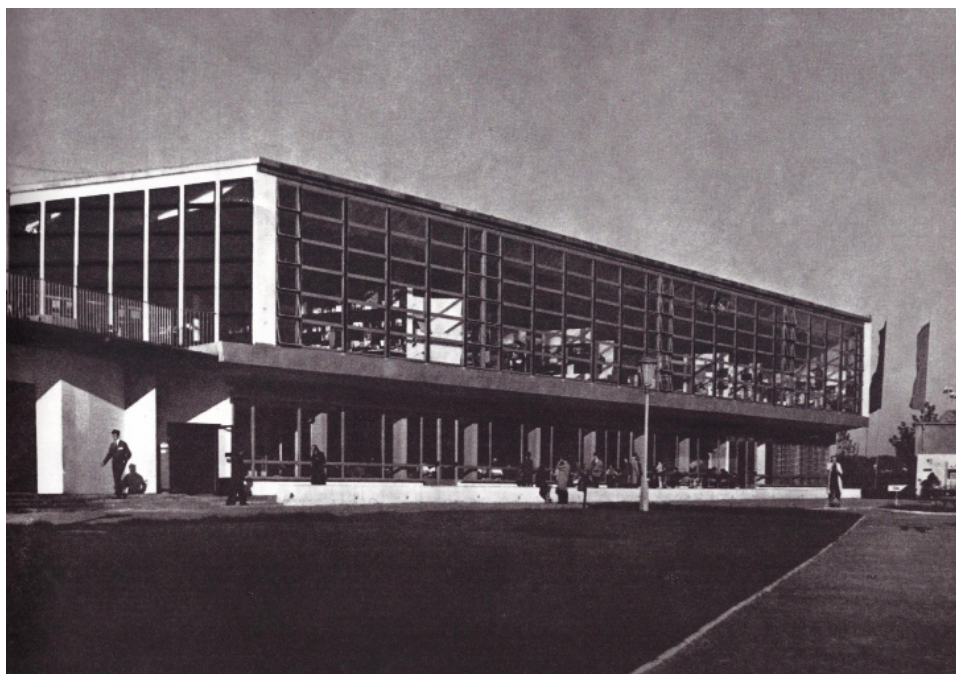
²⁸⁷ *Budownictwo i architektura...*, s. 30.

²⁸⁸ Jego fotografię opublikowano w: „Fundamenty” 1971, nr 10, s. 14.

²⁸⁹ Ośrodek Postępu Technicznego. Pawilon „D”. Projekt techniczno-roboczy, APK, zesp. 437, sygn. 397.

Il. 157. Projekt elewacji pawilonu D (z lewej) i budynku administracji (z prawej). APK, zesp. 437, sygn. 2/380.

Il. 158. Pawilon D, fot. Piotr Janik. *Oaza pod rudym...*, il. 99.

W górnej kondygnacji znajdował się obszerny hol o rozpiętości ponad 12 metrów pełniący funkcję miejsca rozdziału ruchu i recepcji oraz biura (punkt informacyjny, kantor pocztowy, pokoje wystawców do zawierania transakcji handlowych), a w niższej kondygnacji – kawiarnia.

Rzut pawilonu przypominał trapez. Główna część przyjęła formę piętrowego, wydłużonego prostopadłościanu o całkowicie przeszklonej i nadwieszanej górnej kondygnacji. Ciekawostką może być, że architekt przewidział wykonanie rynien i rur spustowych o kwadratowych przekrojach.

Budynek administracyjny

Do pawilonu D od strony wschodniej przylegał dwupiętrowy budynek administracyjny o ciekawym trójkątnym rzucie zaprojektowany w 1962 r. przez Jerzego Gottfrieda oraz inżyniera (–) Bywalca²⁹⁰.

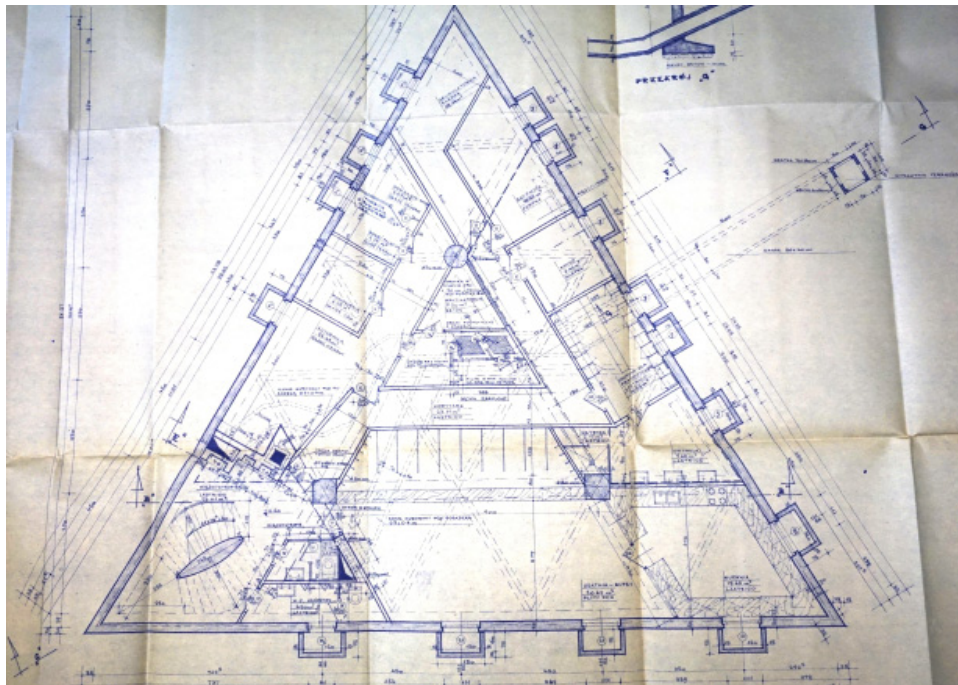
W przeciwieństwie do sezonowych pawilonów wystawienniczych, budynek administracyjny miał być całoroczny. W piwnicy zaprojektowano bufet pracowniczy, szatnie dla pracowników piecowych, centralę telefoniczną i kotłownię, na parterze – salę zebrań dla ok. 180 osób, a na pierwszym i drugim piętrze – pomieszczenia biurowe i pracownie.

Jego konstrukcja składała się z trzech żelbetowych słupów przebiegających przez wszystkie kondygnacje i podtrzymujących główne belki. Stropy podzielono żebrami na trójkątne pola. Ściany wykonano jako osłonowe – w parterze były całkowicie przeszklone, na wyższych kondygnacjach – częściowo. W parterze zastosowano pilasty układ przeszklonych ścian, na piętrach pola pod oknami otynkowano szlachetną terraboną. Ciekawą, romboidalną formę przybrała klatka schodowa, umieszczona w narożniku trójkątnej bryły, z miękko zarysowanym biegiem schodów, które składały się z żelbetowego trzpienia oraz opartych na nim stopnic. Cały parter zajmowała sala konferencyjna o niezwykle rzucie, którą nakrywał strop z trójkątnymi podziałami wsparty na słupach o trójkątnych przekrojach.

Razem z projektem Ośrodka Gottfried opracował koncepcję betonowego ogrodzenia o długości 2000 m, wykonanego z prefabrykowanych przęseł o ciekawym krzywoliniowym zarysie. Jego podstawowymi elementami były lekko wygięte w łuk, żelbetowe łupiny. Niektóre fragmenty ogrodzenia miały powstać z prefabrykowanych pustaków żużlobetonowych typu „Alfa”.

Późniejsze pawilony i obiekty projektowali różni architekci, jednak podkreślano, że ich praca przebiegała we współpracy z Jerzym Gottfriedem głównym projektantem OPT.

²⁹⁰ Projekt techniczny i roboczy pawilonu administracyjnego Ośrodka Postępu Technicznego w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku, 1962, APK, zesp. 437, sygn. 2/380.

Il. 159. Rzut budynku administracyjnego. APK, zesp. 437, sygn. 2/380.

Il. 160. Ogrózenie
OPT. BGPW, sygn.
FT. 002024.

Il. 161. Pawilony A i Metali Nieżelaznych, 1964. BGPW, sygn. PW FT.006420.

Pawilon Metali Nieżelaznych

Kolejnym bardzo ciekawym obiektem był Pawilon Metali Nieżelaznych, zaprojektowany przez Zygmunta Winnickiego w 1961 r., o wieloczołowym rzucie opartym na strukturze plastra miodu, z prototypową konstrukcją rurowo-linową podtrzymującą dach, pierwotnie wykonany z falistego polistyrenu.

Pawilon Hutnictwa Żelaza i Stali [później Budownictwa]

Pawilon Hutnictwa Żelaza i Stali projektu Zygmunta Winnickiego z 1961 r. odznaczał się ekspresyjną strukturą nadaną mu przez odsłonięte potężne dźwigary, do których podwieszono stalowe liny podtrzymujące masywny żelbetowy dach o nieco skośnej linii²⁹¹.

Jego obszerne wnętrze o powierzchni 600 m² pierwotnie mieściło ciekawą ekspozycję autorstwa Pracowni Sztuk Plastycznych w Katowicach. Obejmowała ona ok. 350 eksponatów i 40 plansz z informacjami na temat stalowni, walcowni, koksowni, „Biprohutu” oraz Instytutu Metalurgii Żelaza.

²⁹¹ *Śląsk potrzebuje stałej ekspozycji*, „Dziennik Zachodni” 18 VII 1961. Dziękuję Alicji Gzowskiej za wskazanie tego artykułu.

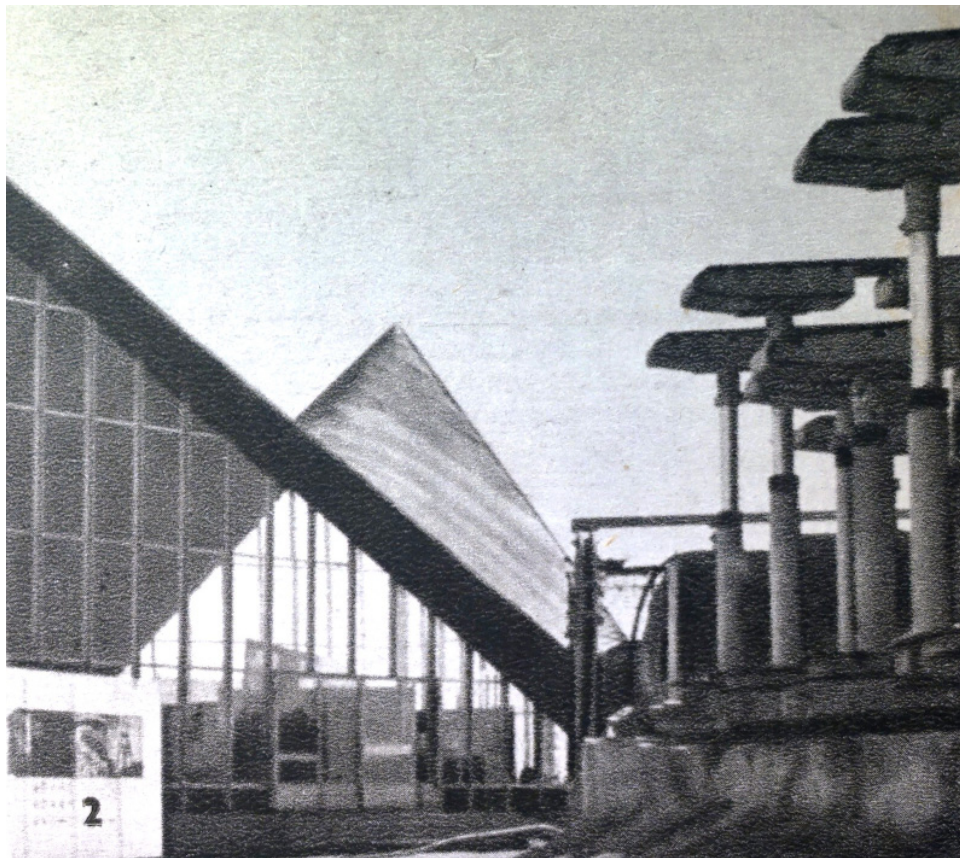
Il. 162. Pawilon Hutnictwa Żelaza i Stali (później Budownictwa). APK, zesp. 2753, sygn. 1/422.

Wnętrza zostały zaprojektowane w taki sposób, aby stanowiły odpowiednie, neutralne tło dla tej wystawy. Pomalowano je na szary kolor. Pawilon został wyburzony w listopadzie 2017 r.

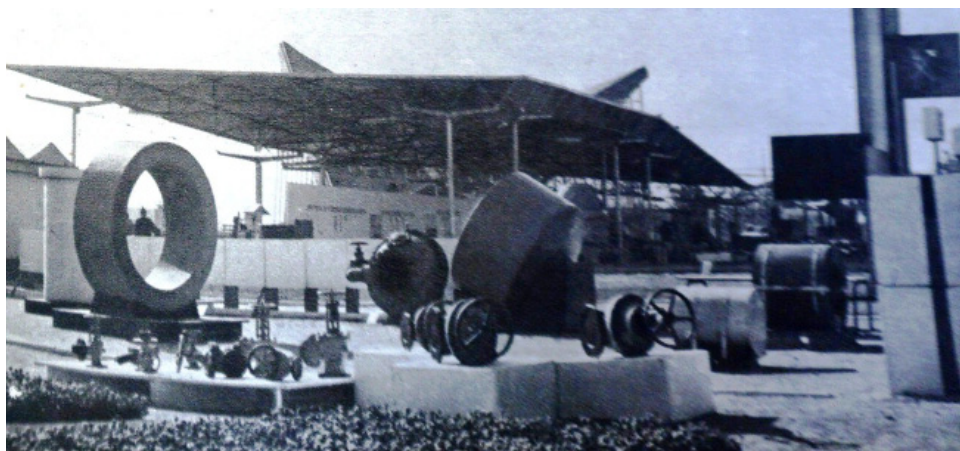
Pawilon Górnictwa

Pawilon górniczy o charakterystycznym paraboloidalnym przekryciu został zaprojektowany w 1964 r. przez zespół Biura Projektów Przemysłu Węglowego w Krakowie. Pozostałe elementy, czyli dodatkowe zewnętrzne zadaszzenia i aranżację wystawy opracowali przedstawiciele bliźniaczych biur z Gliwic i Katowic. Forma obiektu nawiązywała do wcześniejszego pawilonu C-G. We współczesnych publikacjach określano go jako „siodło” z uwagi na kształt dachu zrealizowanego w konstrukcji łupinowej²⁹².

²⁹² To określenie pojawiło się w: J. Rakoczy, *op. cit.*, s. 8–9.

Il. 163. Pawilon górniczy, 1965. *Województwo katowickie w Polsce Ludowej*, Katowice 1967, s. 192.

Il. 164. Zadaszenie przed Pawilonem górniczym, 1965. *Województwo katowickie w Polsce Ludowej*, Katowice 1967, s. 192.

Il. 165. „Wypych”. IDABŚ, zbiory H. Buszki, sygn. I/93.

„Wypych”

Na terenie Ośrodka wznoszono eksperymentalne, prototypowe obiekty. Jednym z nich był budynek mieszkalny „Bez stali” projektu Mieczysława Króla zrealizowany w 1961 r. na Wystawie Postępu Technicznego i Racjonalizacji w Budownictwie²⁹³. Kolejnym obiektem tego typu był „Wypych”, wzniesiony w latach 1964–1965 według projektu Henryka Buszki, Aleksandra Franty i konstruktora Konrada Korpysa.

Zastosowano w nim nowatorską konstrukcję wypychanych kondygnacji, która miała stanowić panaceum na niedobór mieszkań w Polsce. Jej koncepcja powstała w 1963 r., kiedy Dyrekcja Inwestycji Miejskich na wniosek Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach zleciła opracowanie przyszłościowego projektu dla budownictwa mieszkaniowego.

Metoda wypychanych kondygnacji polegała na odwróceniu tradycyjnej kolejności robót budowlanych. Po wykonaniu fundamentów i piwnic montowano dach, a następnie podnoszono go przy pomocy usytuowanych w piwnicy podnośników hydraulicznych na wysokość drugiej kondygnacji. Następnie, pracując pod osłoną wspomnianego dachu, przystępowano do montowania stropu, ścian, instalacji i okien, po czym wypychano dach

²⁹³ SARP, Akta *Status twórcy*,teczka: Mieczysław Król.

Il. 166. Instalacja wzniesiona z okazji wystawy „Województwo katowickie w XX-leciu PRL”. SARP, akta *Status twórcy*, teczka: Zygmunt Winnicki.

z tak wykonaną kondygnacją na wysokość 2,80 m. Opisane czynności powtarzano wielokrotnie, tyle razy, ile kondygnacji wznoszono. Na terenie chorzowskiego OPT zrealizowano trzykondygnacyjny budynek, w którym przetestowano nową na gruncie polskim technologię. W kolejnych latach na Osiedlu Tysiąclecia w Katowicach powstały jeszcze dwa 12-kondygnacyjne obiekty tego typu. Technologia nie została szerzej wprowadzona z uwagi na rozpowszechnienie się konstrukcji ślizgowych i wielkopłytowych; tym cenniejsze są trzy jaskółki nowoczesności, z których pierwsza do niedawna znajdowała się na terenie Ośrodka Postępu Technicznego w Chorzowie. Technologia „wypychanych kondygnacji” otrzymała w 1972 r. nagrodę Naczelnej Organizacji Technicznej, a rok później nagrodę Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Rozwiązanie zostało opatentowane przez jego twórców.

Na terenie Ośrodka Postępu Technicznego znajdowały się również ciekawe instalacje przestrzenne, z których częściowo przetrwała tylko jedna autorstwa Zygmunta i Jerzego Winnickich. Została wzniesiona z okazji wystawy „Województwo katowickie w XX-leciu PRL” i składała się z masztu

skonstruowanego z wiązki rur, obudowanego lekką stalową kratownicą przestrzenną, pełniącą funkcję stelaża dla afiszów oraz wielkich rzymskich cyfr „XX”.

Zespół doskonalenia i kształcenia kadr: budynki Zakładu Aktualizacji Wiedzy (Produkcji i Usług Filmowych) oraz audytorium²⁹⁴

W drugiej połowie lat sześćdziesiątych rozpoczął się kolejny etap budowy Ośrodka Postępu Technicznego w Chorzowie. W 1966 r. na posiedzeniu Komitetu Nauki i Techniki podjęto decyzję o jego rozbudowie. Rząd przeznaczył na ten cel aż 60 mln zł. Z tych środków planowano wznieść m.in. Zakład Aktualizacji Wiedzy z pomieszczeniami dla 800 słuchaczy oraz bazą produkcji filmów oświatowo-szkoleniowych wyposażoną w odpowiednie zaplecze, laboratoria i aparaturę. Zamierzano również zbudować nowy pawilon górniczy oraz pawilon oznaczony jako F²⁹⁵.

W skład zespołu doskonalenia i kształcenia kadr wchodziły budynki Zakładu Aktualizacji Wiedzy, późniejszego Zakładu Produkcji i Usług Filmowych oraz audytorium. W 1965 r. ich projekt wykonali: Zygmunt Fagas jako główny projektant oraz Władysław Górski, J. Gottfried i Włodzimierz Feiferek²⁹⁶, a Zakład uruchomiono w 1968 r.

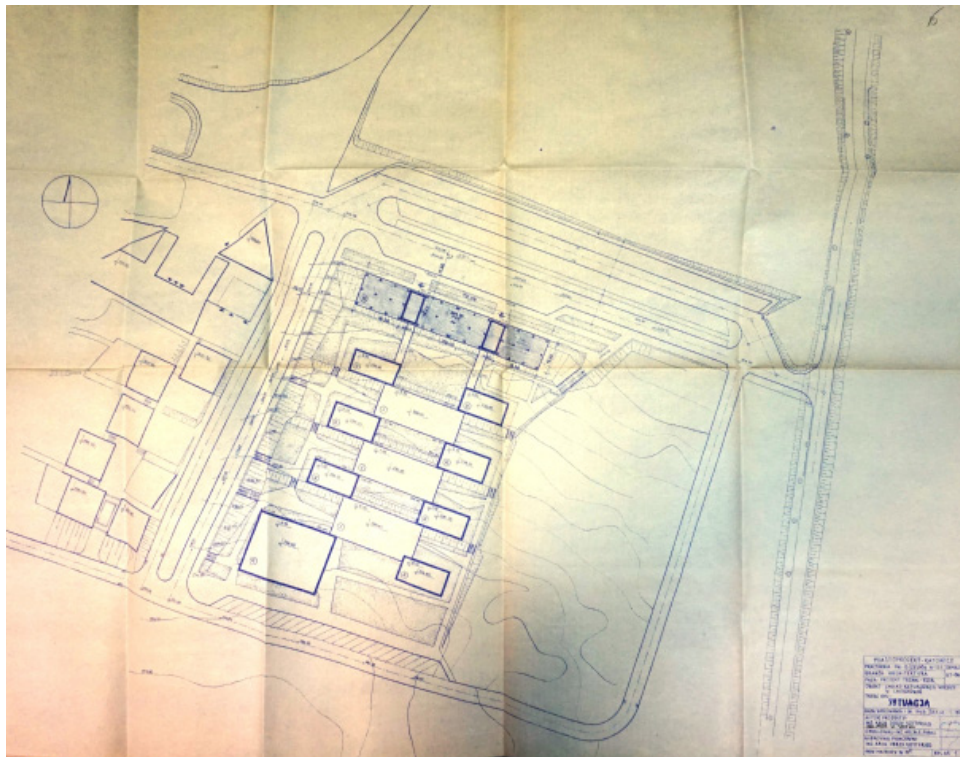
Powstał budynek na rzucie wydłużonego prostokąta z dwoma traktami rozdzielonymi korytarzem, mieszczący na piętrze niewielkie pokoje wykładowe i pomieszczenia administracyjne, a w skrajnych partiach większe sale: bibliotekę z czytelnią oraz salę konferencyjną. Projekt zakładał ciekawie ukształtowaną bryłę w formie wydłużonego prostopadłościanu, z wysokim cokołem oblicowanym piaskowcem, niemal niezabudowanym parterem, ze słupami dźwigającymi niskie piętro o dużych, pasowych oknach. Budowie tarasów widokowych sprzeciwił się Zespół Ekspertów dla Oceny Projektów Inwestycyjnych, co według współautora projektu Jerzego Gottfrieda przekreślało sens realizacji pierwszego etapu.

W latach 1968–1974 zrealizowano kolejny etap tworzenia zespołu doskonalenia i kształcenia kadr. Powstał Zakład Produkcji i Usług Filmowych OPT,

²⁹⁴ Zakład aktualizacji wiedzy w Chorzowie. Audytorium, 1968, APK, zesp. 437, sygn. 2/320.

²⁹⁵ Notatka z konferencji Tow. Przewodniczącego J. Ziętka w dniu 22. II. 1965, APK, zesp. 224, sygn. 82, *Ośrodek Postępu Technicznego będzie rozbudowany*, „Dziennik Zachodni” 19 VIII 1966. Pawilon F miał przypominać halę widowiskową w Opolu, jednak nie został zrealizowany. Gottfried i Feiferek w tym projekcie rozwinęli koncepcję siatkowej konstrukcji kopuły pawilonów A, jednak siatki przyjęły formę nie trójkątów a rombów, natomiast pokrycie miało powstać z żużlobetonu.

²⁹⁶ *Zakład aktualizacji wiedzy w Chorzowie. Projekt techniczno-roboczy pierwszego etapu*, 1965, APK, zesp. 437, sygn. 2/355.

Il. 167. Plan sytuacyjny Zakładu Aktualizacji Wiedzy (I etap). APK, zesp. 437, sygn. 2/355.

określany w 1972 r. mianem Wytwórni Filmów Naukowo-Technicznych. Zakład miał produkować filmy instruktażowe, szkoleniowe i dokumentalne, świadczyć usługi dla wytwórni niezawodowych instytucji, uczelni, przedsiębiorstw, a także produkować kolorowe filmy dla telewizji polskiej. W obiekcie przewidziano laboratoria dla obróbki taśmy o szerokości 16 i 18 mm, montażownie, salki synchronizacyjne i aparaturę do udźwiękowienia filmów.

Powstało również audytorium na 500 miejsc. Stało przy głównej drodze wjazdowej na teren Ośrodka, na wschód od Zakładu Aktualizacji Wiedzy. W 1968 r. koncepcję audytorium opracowali Władysław Górski jako główny projektant oraz Zygmunt Fagas z pracowni katowickiego „Miastoprojektu” kierowanej przez Gottfrieda. Powstawało dość wolno z uwagi na konieczność wysadzenia skały znajdującej się na tym terenie. Zostało oddane do użytku w 1975 r. Projektanci musieli uwzględnić dość znaczny spadek terenu. W dolnej kondygnacji umieszczono bufet z palarnią, salę konferencyjną oraz urządzenia techniczne, w górnej – amfiteatralną salę widowiskową oraz hol wystawowy. W przednim traktcie znalazły się pomieszczenia administracyjne i sanitariaty. Budynek zaprojektowano jako prefabrykowany,

Il. 168. Dawny budynek Zakładu Aktualizacji Wiedzy OPT, 2020, fot. Aneta Borowik.

trzykondygnacyjny, czterosegmentowy o znacznej długości wynoszącej 80 m²⁹⁷. Przyjął postać dwukondygnacyjnego, żelbetowego pawilonu o konstrukcji szkieletowej ze ścianami osłonowymi wykonanymi z aluminium i szkła typu Villaplex. Do wykończenia ścian w partii cokołu zastosowano drobne terakotowe płytki. Wyróżniały go horyzontalne elewacje podzielone na prostokątne panele, z wyodrębnionym masywem umieszczonej w centrum budynku sali audytorijnej.

Salę widowiskową nakryto stalową kratownicą. Obiekt był nowoczesnie wyposażony w urządzenia sprowadzane głównie z zagranicy, m.in. z Francji i Czechosłowacji, w tym w bezprzewodowy system tłumaczenia na pięć języków²⁹⁸.

²⁹⁷ JS, *Dla potrzeb szkolenia*, „Fundamenty” 1969, nr 3, s. 10.

²⁹⁸ [um], *Bursa dla dyrektora i studio filmowe*, „Dziennik Zachodni” 10 VIII 1972. Przy wytwórni powstał ośrodek metodyczny upowszechniający sposoby prowadzenia zajęć na uczelniach z wykorzystaniem filmów edukacyjnych. OPT reprezentował Polskę w międzynarodowej organizacji „INTERFILM-INFORM” zrzeszającej kraje RWPG, która zajmowała się problemami produkcji i wykorzystania filmów naukowo-technicznych. W 1975 r. OPT miał być gospodarzem Festiwalu Filmów Dydaktycznych i Naukowych z udziałem 150 instytucji z całego świata, *Ośrodek Postępu Technicznego*, „Dziennik Zachodni” 16 VI 1975.

Hotel Zakładu Aktualizacji Wiedzy Ośrodka Postępu Technicznego przy ul. Bytkowskiej (obecnie Park Inn by Radisson)

W 1968 r. powstał projekt hotelu OPT autorstwa Tadeusza Łobosa i konstruktora Zenona Poniatowskiego²⁹⁹. Jego budowa była na ukończeniu w 1973 r. Miał służyć uczestnikom kursów, seminariów i konferencji. Hotel był konieczny z uwagi na wprowadzenie nowej funkcji Ośrodka Postępu Technicznego, którą było szkolenie kadr kierowniczych w zakresie najnowszych osiągnięć nauki, techniki i nowoczesnej organizacji produkcji³⁰⁰. Znajdowało się w nim 132 pokoiów jednoosobowych oraz 88 dwuosobowych. W niskiej części zaprojektowano część gospodarczą i gastronomiczną z restauracją na 160 miejsc, kawiarnią na 75 miejsc, warsztatami i magazynami.

Zastosowano prefabrykowaną, szkieletową konstrukcję z żelbetu o module 3,60 m oraz aluminiową ślusarkę. Bryła hotelu była dość typowa dla budynków o tej funkcji: dwunastokondygnacyjną prostopadłościenną część mieszkalną zestawiono z niższą dwukondygnacyjną o funkcji gastronomiczno-gospodarczej. Cokół oblicowano kamieniem, w wysokim parterze przewidziano mozaikę, a wyższe kondygnacje pokryto szlachetnymi tynkami.

Wystawy

Na terenie OPT odbywało się wiele ekspozycji, ważnych nie tylko dla regionu, ale również całej Polski. Już w 1962 r. w częściowo nieukończonych obiektach zorganizowano Wystawę Postępu Technicznego i Racjonalizacji „Technika i racjonalizacja”, której komisarzem był Aleksander Szade. W następujący sposób opisywał cele wystawy: „Chcemy pokazać społeczeństwu nowe osiągnięcia techniczne naszego województwa: pomysły racjonalizatorskie, udoskonalenia, wynalazki pracownicze, które pomagają człowiekowi w jego codziennej pracy”³⁰¹.

Głównym architektem ekspozycji został Maciej Górski, głównym plastykiem – Marian Wodzisławski, a jej scenariusz opracował Eugeniusz Szczepanek. Została zaprojektowana przez architektów: Macieja Górskiego i Leszka Studnickiego oraz artystów plastyków Mariana Wodzisławskiego i Bolesława Nowickiego (plan generalny, biuro wystawy oraz pawilony: problemowy, górniczy i młodzieżowy). Przy projektowaniu i realizacji pozostałych obiektów współpracowali architekci: Tadeusz Pfützner, Ryszard Sołtyński, Mieczysław Szymuś, Józef Marian Szostak, Ryszard Ćwikliński, Zygmunt Winnicki, Witold Molicki, Albin Cieszyński,

²⁹⁹ J.R., *Hotel Ośrodka Postępu Technicznego*, „Fundamenty” 1968, nr 2, s. 10.

³⁰⁰ [um], *Bursa dla dyrektora...*

³⁰¹ (Jan), *Wystawa racjonalizacji i techniki – otwarta*, „Trybuna Robotnicza” 23 VII 1962.

Il. 169. Wystawa Postępu Technicznego i Racjonalizacji, fot. Józef Wróbel. *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 154.

Maria Wiczyńska, (–) Raczek oraz artyści plastycy: Tadeusz Skurkiewicz, Eryk Ochman, Gerard Labus, Marek Mosiński, Czesław Tokarz, (–) Herman, Zygmunt Czech, Stanisław Gawron, Joachim John, K. Górski, Karol Lach, Jerzy Moskal, Danuta Knosała, Andrzej Urbanowicz i Igor Neubauer. Generalnym projektantem ośrodka wystawowego oraz konsultantem był Jerzy Gottfried. Wystawa objęła obszar o powierzchni 4,5 ha z częściową adaptacją obiektów znajdujących się jeszcze w budowie. W jej publicystycznym opisie znalazły się wzmianki o „przeszklonym i supernowoczesnym pawilonie chemii użytkowej” oraz pawilonach: górnictwa i energetyki, zakładów górnictwo-hutniczych, metali nieżelaznych, hutnictwa, kolejnictwa oraz drobnej wytwórczości. Zaprezentowały się przedsiębiorstwa reprezentujące 14 gałęzi przemysłowych z terenu Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego³⁰². Wystawiono ponad 1,5 tys. eksponatów, których pomysłodawcami i wykonawcami byli robotnicy i inżynierowie z 272 zakładów przemysłowych województwa katowickiego. Obejrzało je 600 tys. osób.

³⁰² *Ibidem*.

Il. 170. Wystawa „Województwo katowickie w XX-leciu PRL”, proj. Jerzy Winnicki i Zygmunt Winnicki. SARP, akta *Status twórcy*,teczka Zygmunt Winnicki.

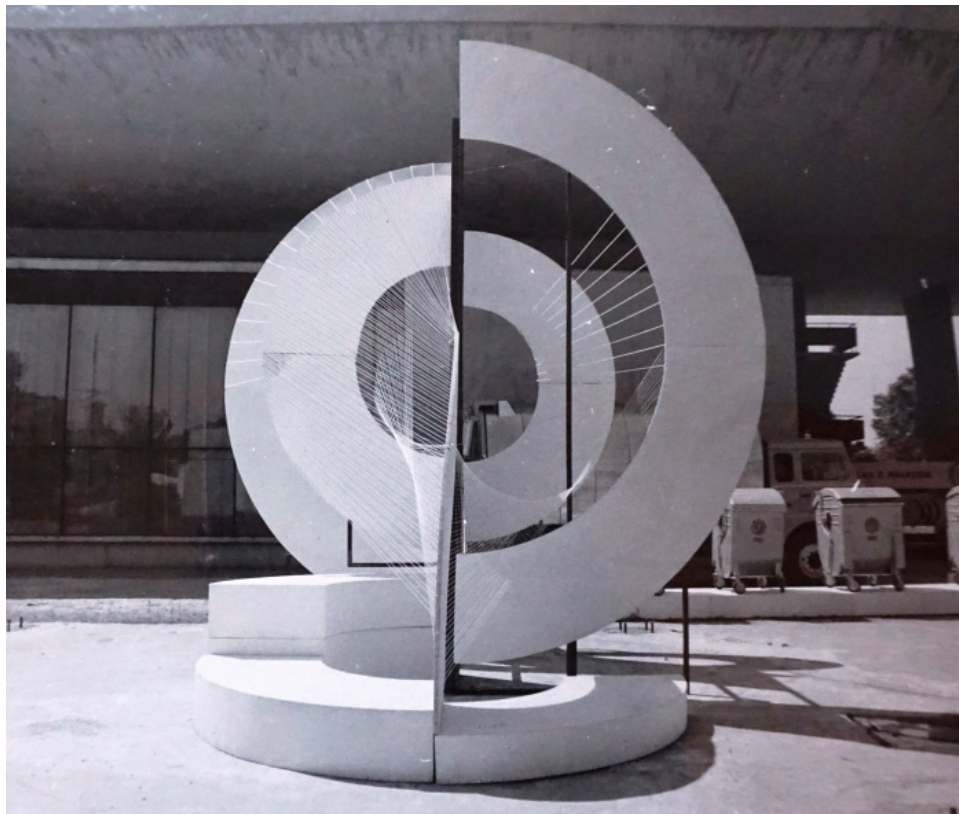
Jedną z najważniejszych i największych ekspozycji zorganizowano w 1964 r. Nosila tytuł „Województwo katowickie w XX-leciu PRL”.

Zaprezentowano na niej dwudziestoletni dorobek gospodarczy, kulturalny, społeczny i polityczny regionu, a uczestniczyło w niej 3000 instytucji i przedsiębiorstw. Wystawiano w osiemnastu obiektach, w tym siedmiu stałych. Były to pawilony: kultury, przemysłu maszynowego, elektroniki, górnictwa i energetyki, hutnictwa, przemysłu lekkiego oraz handlu³⁰³. W tym roku OPT obejmował ok. dziesięć hektarów, w tym 6500 m² powierzchni ekspozycji zamkniętej oraz 12 tys. m² powierzchni ekspozycji otwartej.

Wystawy tworzyli zdolni plastycy, na ogół z katowickiego oddziału Pracowni Sztuk Plastycznych. Zachowało się niewiele fotografii wspomnianych aranżacji, dlatego tym cenniejsze są zdjęcia pokazujące interesującą kompozycję przestrzenną autorstwa Naso Łazowskiego, która była symbolem wystawy z 1975 r. pt. „Walka z hałasem”³⁰⁴.

³⁰³ [soj], *Panoramyczny obraz lat rozkwitu*, „Dziennik Zachodni” 30 VII 1964; *Wystawa XX-lecia otwarta*, „Dziennik Zachodni” 2 VIII 1964.

³⁰⁴ SARP, Akta *Status twórcy*,teczka Naso Łazowski.

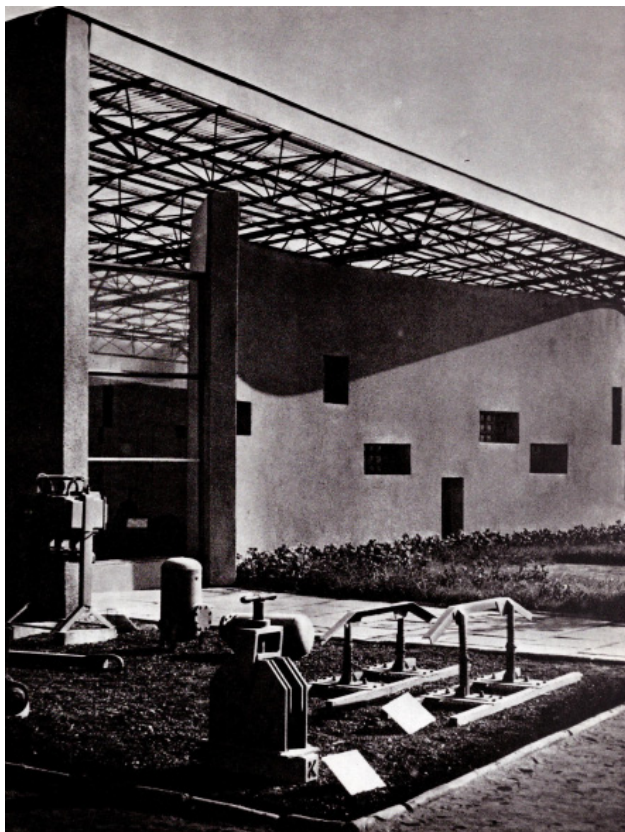

Il. 171. Symbol wystawy „Walka z hałasem” z 1975 r., kompozycja Naso Łazowskiego. SARP, akta *Status twórcy*,teczka Naso Łazowski.

Architektura pawilonów Ośrodka Postępu Technicznego miała stanowić oprawę dla prezentowanych w niej wystaw, jednocześnie z uwagi na swoją formę, konstrukcję czy materiały sama stawała się istotnym i ważnym elementem ekspozycji. Był to światowy trend, który według niektórych krytyków miał swój początek na EXPO 58 w Brukseli, szczególnie w pawilonie Philipsa, w którym „różnica między eksponatem i przeznaczonym dlań pomieszczeniem została właściwie zatarta, czyniąc z samej architektury, z jej konstrukcji, materiału i urządzeń – przedmiot pokazu”³⁰⁵. Jak pisze Alicja Gzowska: „Nietypowe zlecenia, jakimi były pawilony wystawiennicze, dawały możliwość ucieczki od monotonii projektowania prefabrykowanej zabudowy mieszkaniowej oraz stwarzały okazję poszukiwań twórczych i konstrukcyjnych eksperymentów”³⁰⁶.

³⁰⁵ A. Piotrowska, *Ambicje i możliwości architektury wystaw*, „Projekt” 1971, nr 2.

³⁰⁶ A. Gzowska, *op. cit.*, s. 191–206.

Il. 172. Jeden z pawilonów wystawowych OPT, fot. Piotr Janik. *Oaza pod rudym...*, il. 103.

Pawilony były swoistym poligonem doświadczalnym, pozwalającym przetestować nowe konstrukcje oraz sposoby montażu, co często podkreślano w prasie, sugerując, że taka innowacyjność, zarówno eksponatów, jak i otaczającej je architektury jest specyficzną śląską cechą, a sam region korzystnie wyróżnia się na tle całego kraju.

Zespół budynków z terenu Ośrodka Postępu Technicznego w Chorzowie budził zainteresowanie w momencie powstawania, również obecnie cenieni badacze architektury podkreślają jego wartość. Wybrane pawilony doczekały się omówienia w artykule Alicji Gzowskiej³⁰⁷. Ukazał się również katalog wystawy twórczości Jerzego Gottfrieda, w którym naukowcy i architekci różnych środowisk z profesor Ewą Chojecką na czele, podkreślają znaczenie tych obiektów dla dziedzictwa architektury polskiej³⁰⁸.

³⁰⁷ *Ibidem*.

³⁰⁸ *Jerzy Gottfried architekt* [katalog], Katowice, b.r.w.

Zakończenie

Z zaprezentowanego materiału wynika, że Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku w Katowicach, dzisiejszy Park Śląski w Chorzowie, jest jednym z najambitniejszych przedsięwzięć państwowych w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz jedynym tak dużym obiektem tego typu w Polsce. Jego realizacja wiązała się z jednej strony z prospołecznymi ideami socjalizmu, a z drugiej miała charakter propagandowy, co dobrze oddają słowa projektanta Władysława Niemirskiego:

Budując słoneczną oazę zieleni pragnęliśmy wykazać, że ostatecznym celem gigantycznego rozwoju w socjalizmie jest dobro człowieka i poprawa jego losu nawet w trudnych warunkach bytowo-zdrowotnych, wynikających ze skupienia wielkiej liczby ludności na stosunkowo szczupłym obszarze³⁰⁹.

Jak słusznie zauważa David Crowley, ówczesna propaganda prezentowała jako jeden z priorytetów komunistycznej władzy powszechny dostęp ludzi pracy do kultury, sportu i popularnej wiedzy. Park miał im rekompensować społeczną niesprawiedliwość minionej, kapitalistycznej epoki, ale także pomagać w zachowaniu tężyzny fizycznej i zdrowia niezbędnych do dalszej pracy. Służył również redystrybucji dochodu wypracowywanego przez robotnika³¹⁰.

WPKiW był niewątpliwie przykładem charakterystycznej dla PRL-u olbrzymiej skali i rozmachu przedsięwzięć. Aleksander Baumgardten nazywa go po imieniu: biurokratycznym, niemal megalomańskim pomysłem³¹¹. Nieprzypadkowo w jednym z esejów porównywano WPKiW do realizacji zachodnich, m.in. do wiedeńskiego Prateru czy kopenhaskiego Tivoli:

³⁰⁹ W. Niemirski, *Założenia kompozycyjne*, w: *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 18.

³¹⁰ D. Crowley, *Architecture and the image of the future in the People's Republic of Poland*, „The Journal of Architecture” 2009, s. 71–72.

³¹¹ *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 7.

U nas elementem, który wpłynął (i zawsze będzie wpływał) na przyszłe oblicze i styl Parku, jest jego obszar. 600 hektarów to ogrom. Ogrom do zabudowania, zasiania, zadrzewienia. I ogrom do wykorzystania. Parki na Zachodzie mają zaledwie po kilka lub kilkanaście hektarów³¹².

Według statystyk z 1964 r. w dni powszednie przy dobrej pogodzie Park odwiedzało przeciętnie 15 tys. ludzi, a w niedzielę i święta – 100 tys. W 1972 r. szczytowa frekwencja dochodziła w letnie niedziele do 250 tys. osób³¹³, a w 1978 r. do pół miliona³¹⁴. Był również obowiązkowym punktem polskich i zagranicznych wycieczek oraz znanych osobistości polityki i kultury³¹⁵.

Idea Parku i jego urbanistyka niewątpliwie była odwzorowaniem koncepcji radzieckich, jednak po zakończeniu doktryny socrealizmu pierwotne projekty uległy modyfikacji, a architekci sięgali po inspiracje płynące z Zachodu³¹⁶.

Oficjalna propaganda głosiła, że to społeczeństwo samo dla siebie zrealizowało Park, okreśłany wówczas jako „krajobraz państwa socjalizmu”.

Inicjator jego budowy Jerzy Ziętek stawiał pytanie: „Któż jest twórcą Śląskiego Parku Kultury? Przede wszystkim społeczeństwo – a zwłaszcza robotnicy i pracownicy zakładów przemysłowych, urzędnicy władz oraz instytucji, uczniowie szkół i wyższych uczelni”³¹⁷. W rzeczy samej, oprócz realnego wkładu zakładów pracy i zbiorów pieniężnych na budowę Parku, tzw. „czyny społeczne”, nie do końca dobrowolne, gwarantowały bezpłatną siłę roboczą. Wykonywało je rzeczywiście całe społeczeństwo, nawet dzieci i młodzież, które przebywając na koloniach w chorzowskim Parku były zmuszane do pracy³¹⁸.

Jednak to nie społeczeństwo było „twórcą” parku, ale Jerzy Ziętek, którego można określić jako *spiritus movens* lub *motor działania*³¹⁹ całego przedsięwzięcia.

³¹² *Ibidem*.

³¹³ *Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku, Architektura* 1972, nr 8–9, s. 288

³¹⁴ *Park chorzowski, „Architektura”* 1978, nr 5–6.

³¹⁵ Przykładowo w 1964 r. Park zwiedziło ok. 300 wycieczek zagranicznych i 1000 krajowych. Stał się również celem wycieczek urbanistów z całej Polski. Odwiedził go premier Indii Nehru, premier Kambodży Sihanouk oraz prezydent Jugosławii Broz-Tito. W 1959 r. w kawiarni „Przystań” zatrzymał się Nikita Chruszczow, a w 1960 r. w Wesołym Miasteczku bawił premier Cyrankiewicz, który skorzystał z karuzeli z dużymi samolotami. W. Lin, *op. cit.*; [wp], *Wycieczki urbanistów, „Dziennik Zachodni”* 11 IV 1971.

³¹⁶ Henryk Buszko, współpracownik Jerzego Ziętki, wspominał o wspólnych wyjazdach studialnych do Wiednia.

³¹⁷ J. Ziętek, *Przedmowa*, w: *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 9.

³¹⁸ [kof], *Kolonia w parku, „Dziennik Zachodni”* 15 VIII 1969.

³¹⁹ Jan Rakoczy użył tego określenia w swoim artykule; J. Rakoczy, *op. cit.*, s. 8–9.

Il. 173. Jerzy Ziętek i Aleksander Zawadzki na budowie Parku, APK, zesp. 480, sygn. 2/17.

Wincenty Lin pięknie o tym napisał w 1964 r.: „To główny „winowajca”. Przedstawił projekt, zaproponował uchwałę i potem nie popuścił! Był motorem wszystkich poczynań związanych z parkiem. Z niesłabnącą energią nadzorował realizację. Spod ziemi wydrapywał materiały budowlane, fundusze, a nawet ludzi do pracy. Zmobilizował całe społeczeństwo Śląska, a wszyscy go poparli, wszyscy pomagali. Stworzył Komitet Budowy Parku liczący 339 członków. Powołał do życia 25 komisji dla szczególnych spraw budowy”³²⁰.

WPKiW stał się jednym z argumentów w dyskusji na temat niemieckiego wkładu cywilizacyjnego w rozwój tego regionu. Nie przez przypadek w publikacji na temat Parku przywołano książkę *Kattowitz – Die jüngste deutsche Schöpfung*, określoną „czytadłem wysmażonym w rewizjonistycznej kuchni”³²¹. Włodzimierz Janiurek napisał:

³²⁰ W. Lin, *op. cit.* Jan Rakoczy jako jedyny podał informację, że w grudniu 1949 r. na posiedzeniu WRN w Katowicach hasło budowy Parku rzucił Wincenty Pstrowski inicjator współzawodnictwa pracy w Polsce. J. Rakoczy, *op. cit.*, s. 8–9. W 1950 r. przewodniczącym WRN był Bolesław Jaszczuk, a I sekretarzem KW PZPR Józef Olszewski.

³²¹ *Ibidem*.

„przedstawia ona Katowice jako wyłączne dzieło niemieckiego ducha i niemieckiej pracy. Hm! Dużo by z tego dzieła pozostało, gdyby odjąć to wszystko, co stworzyła tutaj Polska? Pozostałby, jak niegdyś mały, a przy tym nadęty garbusek przemysłowy, bezplanowo zabudowany. Pozostałaby umorusana sadzą nędza robotniczych familków i – jako jego przeciwwaga – cienka warstwa wielkomięskiego szyku, dostępna fabrykantom, sklepikarzom, oświeconym warstwom niemieckim oraz licznej (jak na obszar kolonizowany przystało) armii cesarsko-pruskich urzędników [...] możemy stwierdzić z całą pewnością, że polski wkład w ogólny rozwój przewyższa znacznie dokonania niemieckie, oczywiście głównie dzięki wysiłkowi Polski Ludowej³²².

Również Jerzy Ziętek przeciwstawiał „niemal kolonialną” działalność kapitalistów na Górnym Śląsku i Zagłębiu Dąbrowskim inicjatywom Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej: „Dopiero styczeń 1945 r. wraz ze zwycięstwami Armii Czerwonej i sprzymierzonych z nią Wojsk Polskich przyniósł ludowi tej krzywdzonej ziemi – pełnię możliwości narodowego i społecznego rozwoju”³²³.

W latach siedemdziesiątych Park został wprzęgnięty we wszechobecną narrację o ratowaniu przez komunistyczne władze środowiska naturalnego zniszczonego w czasach kapitalistycznych i sanacyjnych. Pisano wówczas:

The rapid industrialisation of Silesia which took place at the turn of the XIXth century, its pace and character determined by capitalistic social and political order, led to virtually total degradation of the natural surroundings. [...] Industrial Silesia during the inter-war years was a magnet attracting newcomers from all over Poland, but its natural environment was nearly ruined³²⁴.

Już w początkowym okresie swojego istnienia Park stał się wzorem i punktem odniesienia dla innych realizacji tego typu w całym kraju, m.in. warszawskich parków na Powiślu i Bielanych, Parku Ludowego „Zielona” w Dąbrowie Górniczej, Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku Gliwice-Zabrze czy terenów rekreacyjnych jeziora Pogorii³²⁵. Nieduże założenie w Czerwionce nazywano nawet „miniaturką” chorzowskiego Parku. Sam Jerzy Ziętek podkreślił to w jednej ze swoich wypowiedzi: „Z pewnością

³²² W. Janiurek, *Nasz Śląski Park*, w: *Śląski Park Kultury...*, wyd. 2, s. 16.

³²³ *Ibidem*.

³²⁴ A. Jurkiewicz, *op. cit.*, [b.p.].

³²⁵ *SARP Materiały...*, s. 4, H. Buszko, A. Franta, *op. cit.*, s. 40. W 1971 r. pojawiły się plany wybudowania w centrum Warszawy 100-hektarowego, wielofunkcyjnego Parku Kultury i Wypoczynku, wzorowanego na chorzowskim założeniu. Miał powstać wzdłuż przyszłej Trasy Łazienkowskiej i połączyć tereny wypoczynkowe na Szczęśliwicach z Parkiem Łazienkowskim, Cyplem Czerniakowskim i kąpieliskami na prawym brzegu Wisły. *Drugi po chorzowskim*, „Fundamenty” 1971, nr 52, s. 2.

Il. 174. Panorama okolic
Parku Śląskiego, fot.
Stanisław Gadomski.
Oaza pod rudym...,
il. 3.

i myśmy przy tej budowie korzystali z cudzych wzorów i pomysłów, ale przyznać trzeba bez nadmiernej skromności, że z kolei nasz przykład stał się wzorem postępowania dla wielu miast i obszarów”³²⁶.

WPKiW był wysoko oceniany przez mu współczesnych, tak jak i przez dzisiejszych znawców tematu. Jego projekty wystawiano w 1956 r. podczas Kongresu IFLA w Zurychu, a także w Lizbonie, Kolonii i Bostonie³²⁷. W 1974 r. na zamówienie UNESCO powstał film krótkometrażowy nakręcony przez Wytwórnię Filmów Oświatowych w Łodzi, którego reżyserem był Bolesław Baczyński, a autorem komentarza Wilhelm Szewczyk³²⁸.

Mieszkańcy regionu kochali go, co znajdowało odzwierciedlenie w języku. Nazywano go „materialnym symbolem naszej obecności i pracy”, „dumą Śląska, wielką jego miłością, i wielkim pomnikiem ofiarności i pracowitości całego społeczeństwa Śląska”, ale także „poematem śląskim” czy „oazą pod rudym obłokiem”³²⁹. Z komentarzy i opinii na temat Parku warto

³²⁶ J. Ziętek, *Przedmowa*, w: *Oaza pod rudym...*, [b.p.].

³²⁷ Kak.sggw.pl [dostęp: 28 IX 2020].

³²⁸ *Film o WPKiW na zamówienie UNESCO*, „Dziennik Zachodni” 18–19 I 1974.

³²⁹ W. Lin, *op. cit.*, s. 18–19.

przypisać kilka najciekawszych. Henryk Buszko i Aleksander Franta napisali o nim:

Ten zespół o ogromnym znaczeniu społecznym, budowany przy autentycznym udziale setek tysięcy ludzi, wywołał wielkie emocje i dyskusje, stał się wreszcie przedmiotem chluby Śląska – jednym z jego czołowych dokonań, przedmiotem uznania ekspertów i wybitnych osobistości z całego świata³³⁰.

Natomiast J. Trybuś i G. Piątek swoją pochwałę zawarli w następujących słowach:

Jest takie miejsce, gdzie doszło do bezprecedensowej syntezy wspólnych wątków projektu modernistycznego i lewicowego: kultu tabula rasa, masowości, troski o równy dostęp do kultury, do rekreacji i wypoczynku, wiary w możliwość totalnego kreowania rzeczywistości z użyciem nowych i starannie dobranych starych elementów³³¹.

³³⁰ H. Buszko, A. Franta, *op. cit.*, s. 40.

³³¹ J. Trybuś, G. Piątek, *Polska Ludowa jako projekt modernistyczny*, w: *Polen Architektur/ Polska Architektura*, red. A. Stiller, Wiedeń 2008, s. 126.

Bibliografia

.....

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Koreferat do projektu wstępnego „Wesołego Miasteczka” w Woj. Parku Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie.

Niemiec Władysław, Opinia o studium programowo-organizacyjnym Śląskiego Ośrodka Harcerskiego (S.O.H.) w WPKiW w Katowicach, 1958, zesp. 480, sygn. 127.

Park Kultury i Wypoczynku w Katowicach, 1953–1955, zesp. 331, sygn. 2001.

„Wesołe Miasteczko” w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Katowicach, 1955–1956, zesp. 331, sygn. 2003.

Archiwum Fundacji dla Śląska

Protokół z jury dla oceny i wytypowania rzeźb z Galerii – Muzeum Rzeźby Śląskiej do wykonania w trwałym materiale z dnia 29. października w WPKiW, mps, bez sygn.

Przemówienie dla płk. J. Ziętka/dyr. Dyrdy, mps, bez sygn.

Regulamin Wystawy – Galerii Rzeźby Śląskiej w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie, oprac. Ślimakowski Tadeusz, mps, bez sygn.

Wstęp do katalogu, mps, bez sygn.

Archiwum Stowarzyszenia Architektów Polskich w Warszawie

Akta *Statusu twórcy*,teczka: Jan Kozub.

Akta *Status twórcy*,teczka: Mieczysław Król.

Akta *Status twórcy*,teczka: Naso Łazowski.

Archiwum Państwowe w Katowicach

Niemiec Władysław, Jankowska Elżbieta, Kuszell Barbara, Założenia projektu i program dla Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Katowicach, 1958, zesp. 480, sygn. 106.

Notatka służbowa Zygmunta Zielińskiego kierownika Zakładu Paleozoologii Instytutu Zoologicznego Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, zesp. 224 II, sygn. 120.

Notatka z konferencji u Tow. Przewodniczącego J. Ziętka w dniu 22. 8. 1966 r., zesp. 224 II, sygn. 120.

Notatka z konferencji u Tow. Przewodniczącego J. Ziętka w dniu 6. 12. 1966 r., zesp. 224 II, sygn. 120.

- Notatka z konferencji z udziałem Tow. Przewodniczącego – w dniu 9. 8. 1966 r., zesp. 224 II, sygn. 120.
- Notatka z konferencji Tow. Przewodniczącego J. Ziętka w dniu 22. II. 1965, APK, zesp. 224 II, sygn. 82.
- Opis techniczny projektu technicznego pawilonu C, zesp. 437, sygn. 2/397.
- Ośrodek Postępu Technicznego. Pawilon „B”. Aneks do projektu robocz.-techn., APK, zesp. 437, sygn. 2/347.
- Ośrodek Postępu Technicznego. Pawilon „D”. Projekt techniczno-roboczy, zesp. 437, sygn. 397.
- Perkowski Władysław, Studium programowo-organizacyjne. Śląski Ośrodek Harcerski, 1958, zesp. 480, sygn. 127.
- Pismo Zarządu Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach z dnia 4. 12. 1971 r., zesp. 224 II, sygn. 120.
- Projekt miasteczka harcerskiego położonego na terenie Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku, zesp. 480, sygn. 127.
- Projekt techn. roboczy małej architektury na wiatę przy Kolejce Młodzieżowej w W.P.K. i Wyp. w Stalinogrodzie, zesp. 480, sygn. 136.
- Projekt techniczny „Kolejki Młodzieżowej” w Parku Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie, zesp. 480, sygn. 136.
- Projekt techniczny i roboczy pawilonu administracyjnego Ośrodka Postępu Technicznego w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku, 1962, zesp. 437, sygn. 2/380.
- Rekonstrukcja pawilonów „A6”–„A8”. Ośrodek Postępu Techn. w Chorzowie, 1968, zesp. 437, sygn. 2/406.
- Sosnowski Ludwik, Koreferat do projektu małej architektury na wiatę kolejki Młodzieżowej w Woj. Parku Kultury w Stalinogrodzie, 1955, zesp. 480, sygn. 136.
- Weranda dziecięca w W.P.K. i W. w Chorzowie. Projekt techniczno-roboczy, 1959, zesp. 224, sygn. 128.
- Zakład aktualizacji wiedzy w Chorzowie. Audytorium, 1968, zesp. 437, sygn. 2/320.
- Zakład aktualizacji wiedzy w Chorzowie. Projekt techniczno-roboczy pierwszego etapu, 1965, zesp. 437, sygn. 2/355.
- Zesp. 437, sygn. 2/397.
- Zesp. 480, sygn. 139.
- Zesp. 480, sygn. 141.

Instytut Dokumentacji Architektury Biblioteki Śląskiej w Katowicach, Zbiory Henryka Buszki
Sygn. I/72 s.

Teczka Wycinki z gazet 1950–2010.

Publikacje

- (br), „Mister” ośrodków turystycznych w Woj. Parku Kultury przyjmuje gości „Trybuna Robotnicza” 13 XII 1962.
- (j), W Wesołym Miasteczku atrakcje dla dzieci, „Dziennik Zachodni” 14 VIII 1961.
- (Jan), Wystawa racjonalizacji i techniki – otwarta, „Trybuna Robotnicza” 23 VII 1962.
- (M), Rośnie wieża, „Dziennik Zachodni” 21 II 1961.

- (wl), *Pierwszy w Polsce Ośrodek Informacji postępu technicznego w przemyśle powstaje w Chorzowie*, „Dziennik Zachodni” 23 X 1960.
- (zp), *Kawiarnia w samolocie*, „Dziennik Zachodni” 14 III 1960.
- [aj], *Nowe atrakcje Wesołego Miasteczka*, „Dziennik Zachodni” 28 III 1969.
- [aj], *Powstaje skansen*, „Dziennik Zachodni” 31 V 1969.
- [Az], *Śląski Disneyland*, „Dziennik Zachodni” 23 VII 1975.
- [bn], *Galeria rzeźb*, „Dziennik Zachodni” 26 I 1965.
- [bn], *Ucichły fale na „Fali”*, „Dziennik Zachodni” 1 X 1966.
- [bp], *Super-zespół kąpieliskowy w chorzowskim parku*, „Dziennik Zachodni” 29–30 XII 1966.
- [ct], *Harcerski „pałac”*, „Dziennik Zachodni” 23 X 1963.
- [cz], *Interesująca wystawa rzeźby w WPKiW*, „Trybuna Robotnicza” 2 IX 1963.
- [elt], *Muzeum górnicze w WPKiW*, „Dziennik Zachodni” 15 II 1974.
- [Ems], *Jak budowali nasi pradziadowie*, „Dziennik Zachodni” 28 VIII 1975.
- [Ems], *Najlepsze rzeźby ozdobią park*, „Dziennik Zachodni” 4 IX 1970.
- [Ems], *Oryginalna szklarnia i „kapelusze Napoleona”*, „Dziennik Zachodni” 24 IV 1975.
- [Ems], *Ośrodek Postępu Technicznego*, „Dziennik Zachodni” 16 VI 1975.
- [Ems], *Podróż prehistorycznych gadów*, „Dziennik Zachodni” 12–13 IV 1975.
- [f], *Pierwsze kroki na „Zebrze”*, „Dziennik Zachodni” 6 IX 1969.
- [hk], *Na pływającej tratwie*, „Dziennik Zachodni” 16 VI 1967.
- [hra], *Oko w oko z upiorem*, „Dziennik Zachodni” 2 VI 1970.
- [in], *Kawiarnia na tratwie*, „Dziennik Zachodni” 14 III 1968.
- [in], *Rotunda dla gołębiarzy*, „Dziennik Zachodni” 2 IV 1968.
- [jak], *W Parku Kultury i Wypoczynku*, „Trybuna Robotnicza” 18 VII 1961.
- [jj], *Ogród japoński*, „Dziennik Zachodni” 7 VII 1975.
- [jl], *Nowe przeboje Wesołego Miasteczka. Tivoli wysiada*, „Dziennik Zachodni” 19 VII 1963.
- [jot], *M-3 dla wielbłąda*, „Dziennik Zachodni” 1 VII 1972.
- [K], *Nad rozbudową śląskiego ZOO radzili zoolodzy z całego kraju*, „Trybuna Robotnicza” 24 I 1961.
- [kd], *Zakręci się karuzela. Jutro otwarcie śląskiego „Tivoli”*, „Dziennik Zachodni” 27 IV 1963.
- [kof], *Kolonia w parku*, „Dziennik Zachodni” 15 VIII 1969.
- [kof], *Szklarnia w wieży*, „Dziennik Zachodni” 23 I 1969.
- [ks], *Harcerski Ośrodek Chorzowski Katowickiej*, „Dziennik Zachodni” 22–23 III 1964.
- [mg], *Mini-śródmieście*, „Dziennik Zachodni” 3 VI 1969.
- [mg], *Największy polski park w ciągłej rozbudowie*, „Dziennik Zachodni” 16 VIII 1966.
- [mg], *Pawilon dla antylop*, „Dziennik Zachodni” 8 VII 1966.
- [mg], *Rzeźby na murawie*, „Dziennik Zachodni” 12 VI 1968.
- [mg], *Teatrzyk iluzji w Wesołym Miasteczku*, „Dziennik Zachodni” 9 VI 1966.
- [mit], *Gina jest zadowolona z nowego mieszkania*, „Dziennik Zachodni” 23 V 1965.
- [mks], *„OWO-68” na wielki medal!*, „Dziennik Zachodni” 27–28 X 1968.
- [mks], *Kolejce linowej na imię „Elka”*, „Dziennik Zachodni” 8 IX 1967.
- [mks], *Rozbudowa harcerskiego ośrodka*, „Dziennik Zachodni” 14 II 1967.
- [mks], *Wieś Katowice*, „Dziennik Zachodni” 28 III 1967.
- [mm], *„Żywa bajka”*, „Dziennik Zachodni” 2 III 1974.
- [r], *Kąpieliska w niebezpieczeństwie. Katowickie baseny „wysiadają”*, „Trybuna Robotnicza” 11 V 1960.
- [sb], *Voliera w śląskim ZOO*, „Dziennik Zachodni” 1 III 1974.
- [sim], *Żyrafy czują wiosnę*, „Dziennik Zachodni” 24 III 1971.

- [sk], *Wesołe Miasteczko w nowej szacie*, „Dziennik Zachodni” 14 IV 1973.
- [soj], *Panoramiczny obraz lat rozkwitu*, „Dziennik Zachodni” 30 VII 1964.
- [soj], *Powstanie Śląski Ogród Botaniczny*, „Dziennik Zachodni” 24 II 1972.
- [sz], *„Zebra” dla młodzieży*, „Dziennik Zachodni” 9 IX 1969.
- [um], *Bursa dla dyrektora i studio filmowe*, „Dziennik Zachodni” 10 VIII 1972.
- [war], *Od basenów z mozaikami po japońskie ogródki*, „Dziennik Zachodni” 11 VIII 1964.
- [we], *Nasz mały Disneyland*, „Dziennik Zachodni” 24 III 1966.
- [wod], *Fontanna-gigant*, „Dziennik Zachodni” 27 VI 1964.
- [woź], *Dom gołębiarza*, „Dziennik Zachodni” 3 IX 1964.
- [woź], *Dziś wystawa jutro ogród botaniczny*, „Dziennik Zachodni” 16 IX 1964.
- [woź], *Fontanna „gigant”*, „Dziennik Zachodni” 24 I 1968.
- [woź], *Podróż w filiżance*, „Dziennik Zachodni” 9 VII 1965.
- [wp], *Wycieczki urbanistów*, „Dziennik Zachodni” 11 IV 1971.
- [ww], *Od dziś stała galeria rzeźby w WPKiW*, „Wieczór” 31 VIII 1963.
- [zp], *„OWO-68” zakwitnie tysiącami kwiatów...*, „Dziennik Zachodni” 21 VI 1968.
- [zp], *50 tysięcy najpiękniejszych kwiatów*, „Dziennik Zachodni” 7–8 VII 1968.
- [zp], *Powstaje wielkie rosarium*, „Dziennik Zachodni” 27 V 1967.
- „Architektura” 1961, nr 7–8.
- „Architektura” 1967, nr 6–7, s. 245–247.
- „Architektura” 1972, nr 8–9.
- „Biuletyn Wydziału Architektury i Nadzoru Budowlanego P.W.R.N.” 1960, nr 5–6.
- „Do wylotu”, „Fundamenty” 1964, nr 44, s. 14.
- „Fundamenty” 1971, nr 10, s. 14.
- „Projekt” 1958, nr 4, s. 5.
- A. Jur., *Pałac techniki z aluminium, szkła i plastyku*, „Trybuna Robotnicza” 24 I 1961.
- B.Ch., *Hala imprez w WPKiW w Chorzowie*, „Architektura” 1967, nr 5–6, s. 310–311.
- Bar – jak ta lala*, „Trybuna Robotnicza” 27 VII 1961.
- Barucki Tadeusz, *Śląski Park Kultury i Wypoczynku*, „Projekt” 1970, z. 3, s. 39–45.
- Barucki Tadeusz, *Zielone konie. Henryk Buszko, Aleksander Franta, Jerzy Gottfried*, Warszawa 2015.
- Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego 1958–1983*, Katowice 1983.
- Biuletyn Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego. Przedsiębiorstwo Wojewódzkie*, Katowice 1962.
- Borowik Aneta, *Nowe Katowice. Forma i ideologia polskiej architektury powojennej na przykładzie Katowic (1945–1980)*, Warszawa 2019.
- Borowik Aneta, *Powojenna „szczepkowszczyzna”. Trwanie tradycji szkoły krakowskiej w rzeźbie po drugiej wojnie światowej na przykładzie dzieł Jana Szczepkowskiego i Jana Ślusarczyka*, w: *Polskie art déco. Materiały piątej sesji naukowej*, red. Zbigniew Chlewiński, Płock 2015, s. 208–226.
- Bryzek Władysław, *Śląskie planetarium*, „Architektura” 1956, nr 6, s. 172–175.
- Brzuchowski Julian, *Stadion Śląski*, „Przegląd Budowlany” 1979, nr 9.
- Budownictwo i architektura w Polsce 1945–1966*, red. Jan Zachwatowicz, Warszawa 1966.
- Buszko Henryk, Franta Aleksander, *Polska architektura Górnego Śląska i Zagłębia w latach 1918–1978*, w: *Architektura i urbanistyka w Polsce w latach 1918–1978*, Warszawa 1989.
- Buszman Łukasz, Respondek Łukasz, *Park wielu pokoleń*, Chorzów 2016.
- Crowley David, *Architecture and the image of the future in the People’s Republic of Poland*, „The Journal of Architecture” 2009, s. 67–84.

- Dinozaury jak żywe, „Dziennik Zachodni” 18 IX 1972.
- Drugi po chorzowskim, „Fundamenty” 1971, nr 52.
- Dworakowska Irena, O Parku Kultury na Powiślu (Artykuł dyskusyjny), „Architektura” 1953, nr 11, s. 278–280.
- Film o WPKiW na zamówienie UNESCO, „Dziennik Zachodni” 18–19 I 1974.
- Galeria rzeźby śląskiej załącznikiem stałych zbiorów WPKiW, „Goniec Górnośląski” 11–18 IX 1963.
- Ghirardo Diane, *Architektura po modernizmie*, Toruń 1999.
- Gierlińska Krystyna, *Kopuły inżyniera Gottfrieda*, „Fundamenty” 1963, nr 20, s. 8.
- Grabowski Jerzy, *Centralny Park Ludowy w Warszawie*, „Architektura” 1951, nr 9.
- Gzowska Alicja, *Architektura postępu. Pawilony wystawowe Ośrodka Postępu Technicznego przy Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie*, w: *Podróż do nowoczesności*, red. Anna Syska, Katowice 2016, s. 191–206.
- Hala Kwiatów w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie, „Architektura” 1970, nr 10, s. 346–349.
- Hryniewiecki Jerzy, *Formy stadionów*, „Projekt” 1956, nr 2.
- J.R., *Hotel Ośrodka Postępu Technicznego*, „Fundamenty” 1968, nr 2, s. 10.
- Jarosz-Jałowicka Hanna, *Rzeźby w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku*, Katowice 2008.
- Jerzy Gottfried architekt [katalog], Katowice, [b.r.w].
- JS, *Dla potrzeb szkolenia*, „Fundamenty” 1969, nr 3, s. 10.
- Jurkiewicz Anna, *The Provincial Park of Culture and Recreation in Chorzów*, w: *Oaza pod rudym obłokiem. Śląski Park Kultury i Wypoczynku*, Katowice 1972, [b.p.].
- K.T., *Interesująca konstrukcja ptaszarni*, „Przegląd Budowlany” 1966, nr 12.
- Kąpielisko jak marzenie..., „Dziennik Zachodni” 23 VIII 1966.
- Kłopotowska Agnieszka, Kłopotowski Maciej, *Prześcignąć czas – modernizm kosmicznych fascynacji*, w: *Definiowanie modernizmu*, red. Piotr Marciniak, Gabriela Klause, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, z. 15, Poznań 2008, s. 169–181.
- Kozina Irma, *Ikony architektury w województwie śląskim w XX i XXI wieku*, Katowice 2020.
- Króluję róża, „Dziennik Zachodni” 12 VIII 1964.
- Laury dla projektantów, „Dziennik Zachodni” 25 VII 1967.
- Lin Wincenty, *Park-poemat*, „Fundamenty” 1964, nr 29–30, s. 18–19.
- Lisowski Bohdan, *Rozwój nowatorskiej myśli architektonicznej w Polsce w latach 1918–1978*, w: *Architektura i urbanistyka w Polsce w latach 1918–1978*, Warszawa 1989, s. 83–91.
- Koba Julian, *Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku*, w: *Ogólnopolska Wystawa Ogrodnicza 6–27 września 1959*, Chorzów 1959, s. 5–6.
- Niemiec Władysław, *Park Kultury i Wypoczynku w Stalinogrodzie*, „Architektura” 1953, nr 11, s. 273–278.
- Niemirski Władysław, *Park Kultury i Wypoczynku w Katowicach*, „Architektura” 1961, nr 7–8.
- Niemirski Władysław, *Założenia kompozycyjne*, w: *Śląski Park Kultury*, wyd. 2, red. Władysław Niemirski, Karol Słowiński, Katowice 1963, s. 18.
- Omilanowska Małgorzata, *„Kwiaty PRL-u”. Ekspresyjny nurt awangardy socmodernizmu w polskiej architekturze początku sześćdziesiątych XX wieku*, w: *eadem, Kreacja, konstrukcja, rekonstrukcja. Studia z architektury XIX–XXI wieku*, Warszawa 2016, s. 53–61.
- Ostatnie projekty i realizacje Pracowni Projektów Budownictwa Ogólnego w Katowicach, „Architektura” 1969, nr 6, s. 245–247.
- Ośrodek Postępu Technicznego będzie rozbudowany, „Dziennik Zachodni” 19 VIII 1966 .

- Ośrodek Postępu Technicznego*, „Dziennik Zachodni” 16 VI 1975.
- Ośrodek twórczych inicjatyw. Od kilku miesięcy działa w Katowicach*, „Dziennik Zachodni” 19 VIII 1963.
- Ośrodki postępu technicznego w Katowicach i w Warszawie*, „Dziennik Zachodni” 23 VIII 1965.
- Ośrodki przemysłowej nowoczesności*, „Dziennik Zachodni” 23 VIII 1967.
- Papp Stefan, *Galeria Rzeźby Śląskiej*, „Tygodnik Powszechny” 17 XI 1963.
- Park chorzowski*, *Architektura*” 1978, nr 5–6.
- Pawłowski Zbigniew, *Architektura i konstrukcje na Wystawie EXPO-58 w Brukseli*, „Przegląd Budowlany” 1959, nr 2, s. 63.
- Piotrowska Anna, *Ambicje i możliwości architektury wystaw*, „Projekt” 1971, nr 2.
- Pływający dansing*, „Trybuna Robotnicza” 29 IV 1960.
- Pod stadionem Porte Dautenil*, „Fundamenty” 1976, nr 48, s. 16.
- Podróż nad ziemią*, „Dziennik Zachodni” 4 VIII 1967.
- Posiedzenie Wojewódzkiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w III i IV kwartale 1962 r. oraz I i II kwartale 1963*, „Biuletyn Wydziału Architektury i Nadzoru Budowlanego P.W.R.N.” 1962–1963, nr 13–16, s. 151–152.
- Rakoczy Jan, *Poemat Śląski*, „Fundamenty” 1967, nr 32, s. 8–9.
- Regionalny przegląd architektury. Katalog projektów eksponowanych na Regionalnym pokazie architektury – Katowice 1972*, red. M. Glanc et. al., Katowice 1972.
- Regionalny przegląd projektów. Śląska Wystawa Architektury 1963. Katowice 5.XI.1963 – 16.XI.1963 r.*, red. Jan Friedel, Katowice 1963.
- Regionalny Przegląd Projektów. Śląska Wystawa Architektury*, red. Jan Friedel, Katowice 1962.
- Respondek Łukasz, *Jak prajaszczury z pustyni Gobi zamieszkały w chorzowskim ZOO*, „Gazeta Parkowa” 30 I 2014.
- Rozbudowa Wesołego Miasteczka trwa*, „Dziennik Zachodni” 14 II 1960.
- Rzeźby w plenerze. Sztuka nie tylko dla... sztuki*, „Dziennik Zachodni” 12 VI 1963.
- S, *Hale dla wszystkich*, „Fundamenty” 1969, nr 48.
- SARP *Materiały do Dyskusji. Zeszyt 4*, Warszawa 1956.
- Skansen, czy „muzeum wsi”*. Rozmowa z doc. dr Józefem Ligenzą ze Śl. Instytutu Naukowego [rozmowa T. Chwastek], „Dziennik Zachodni” 30 V 1962.
- Syska Anna, *To, co zrobiłem to nie jest nic wielkiego – hale Jerzego Gottfrieda*, w: *Modernizm w Europie. Modernizm w Gdyni. Architektura XX wieku od lat sześćdziesiątych i jej ochrona w Gdyni i Europie*, red. Maria Jolanta Sołtysik, Robert Hirsch, Gdynia 2017, s. 221–226.
- Szafer Tadeusz Przemysław, *Nowa architektura polska – diariusz lat 1966–1970*, Warszawa 1972.
- Szafer Tadeusz Przemysław, *Współczesna architektura polska*, Warszawa 1988.
- Szewczyk Wilhelm, *Podróż w głąb zieleni*, w: *Oaza pod rudym obłokiem. Śląski Park Kultury i Wypoczynku*, Katowice 1972, [b.p.].
- Śląsk potrzebuje stałej ekspozycji*, „Dziennik Zachodni” 18 VII 1961.
- Śląski Park Kultury*, wyd. 1, red. Władysław Niemiec, Mieczysław Szpuner, Katowice 1959.
- Śląski Park Kultury*, wyd. 2, red. Władysław Niemirski, Karol Słotwiński, Katowice 1963.
- Trybuś Jarosław, Piątek Grzegorz, *Polska Ludowa jako projekt modernistyczny*, w: *Polen Architektur/Polska Architektura*, red. Adolf Stiller, Wiedeń 2008.
- W Wojewódzkim Parku...*, „Dziennik Zachodni” 18 IX 1967.
- W.Z., *Kąpielisko „Fala” w Chorzowie*, „Architektura” 1968, nr 6, s. 217–219.

Wielkie ośrodki postępu technicznego, „Dziennik Zachodni” 11 VI 1965.

Wiszące dachy, „Fundamenty” 1964, nr 4, s. 11.

Wróblewska Danuta, *Jan Ślusarczyk. Rzeźba*, Białystok 1988.

Wystawa XX-lecia otwarta, „Dziennik Zachodni” 2 VIII 1964.

Żmudzińska-Nowak Magdalena, *Reflektor: Architektura i Urbanistyka*, w: *Reflektory. Interdyscyplinarne spojrzenie na dziedzictwo architektury Górnego Śląska drugiej połowy XX wieku*, red. Magdalena Żmudzińska-Nowak, Iga Herok-Turska, Katowice 2017, s.134–209.

Strony internetowe

[Kak.sggw.pl](http://kak.sggw.pl).

Prof. Władysław Niemirski (1914–2001), kak.sggw.pl.

Arch. Włodzimierz Skolimowski, www.inmemoriam.architektsarp.pl.

Arch. Stanisław Cynarski, www.inmemoriam.architektsarp.pl.

Indeks osobowy

- Aalto Alvar 129
Adamczyk Krzysztof 152, 159
Ambroziak-Hanasiewicz Joanna 142
Andruszko J. 35
Attak Barbara 13
- Baczyński Bolesław 183
Bandur Tadeusz 58, 60, 61
Bandura Jerzy 33, 34, 143,
Bartman Edward 13, 113, 125
Bartnik Juliusz 101
Barucki Tadeusz 118, 188
Baum Tadeusz 10
Baumgarten Aleksander 22, 58, 179
Bayonne Philippe 135
Bazielich Barbara 148
Biernat D. 72
Biłka Antoni 142
Boczkaj Bohdan 62, 64, 90, 98, 107
Borowik Aneta 3, 4, 21, 25, 29, 31, 33, 47, 59, 64, 65, 67, 68, 71, 89, 117, 127, 138, 147, 150, 173, 188
Brachmański Zygmunt 140, 142, 144
Bredy-Brzuchowska Danuta 35
Breyer Tadeusz 143
Broll-Urbanowicz Urszula 102, 104
Broz Tito Josip 180
Bryzek Władysław 8, 34, 188
Brzoza Jerzy 109, 110, 126
Brzuchowski Julian 16, 35, 40, 188
Bukowska J. 148
Burski Bolesław 112
- Buszko Henryk 10, 13, 100, 112, 118, 121, 127, 129, 132–135, 169, 180, 182, 184, 186, 188
Buszman Łukasz 7
Bywalec 164
- Chlewiński Zbigniew 25, 188
Chojcka Ewa 125, 178
Chojnacka Anna 33, 59, 116, 119, 139
Chojnacki Wacław 12, 72
Chruszczow Nikita 180
Chrzanowska Barbara 12
Cienciała Artur 140, 142
Cierniak Zbigniew 142
Cieszyński Albin 174
Ciołek Gerard 148
Crowley David 179, 188
Cynarski Stanisław 41, 191
Czech Zygmunt 175
- Ćwikliński Ryszard 174
- Dąlek Jerzy 140
Demin Reinhold 140
Dobiszowska T. 72
Dobrogojska B. 12, 14
Dołżycki Leon 137
Donnersmarckowie 145
Du Chateau Stephan 155
Dubiel Ludwik 148
Dudek Roman 78, 87, 90
Dudzik Zygfryd 142
Dukat Czesław 142

- Dunikowski Xawery 143
 Dutka Leszek 59, 112
 Dworakowska Irena 9, 18, 19, 189
 Dziewoński Marian 132
- Fagas Zygmunt 171, 172
 Feiferek Włodzimierz 121, 124, 130, 155, 158, 171
 Franta Aleksander 13, 100, 112, 118, 120, 121, 127, 132, 135, 169, 182, 184, 188
 Frei Otto 155
 Friedel Jan 8, 64–66, 68, 160, 190
 Fuchs Jerzy 62
 Fudali Henryk 71, 143
 Fuller Buckminster 155
- Gadomski Stanisław 153, 183
 Gawron Stanisław 175
 Ghirardo Diane 124, 184
 Gierek Edward 56, 84, 109, 153
 Gierlińska Krystyna 155, 189
 Glanc M. 8, 128, 190
 Głowczewski Jerzy 161
 Gomułka Wiesław 153
 Goraj Henryk 142
 Gorywoda Anzelm 148
 Gottfried Jerzy 8, 118, 121–125, 152, 154–159, 162, 164, 171, 172, 175, 178, 188, 189, 190
 Górecka Anna 102
 Górecki Bogusław 102
 Górski K. 175
 Górski Maciej 174
 Górski Władysław 171, 172
 Grabowski Jerzy 9, 189
 Grudzień Stanisław 137
 Grzywaczyk Gerard 142, 143
 Guder F. 62
 Gzowska Alicja 8, 166, 177, 178, 189
- Haensel Józef 56
 Halek Edward 142
 Halska Irena 157
 Harasimowicz Zofia 48
 Harędziński Karol 21, 47, 75
 Herma Jan 142
 Herman 175
 Hermanczyk Teodor 29, 76
- Herok-Turska Iga 8, 191
 Hirsch Robert 8, 190
 Hochuł Stanisław 142
 Hryniewiecki Jerzy 37, 189
 Huebner (Hübner) Adam 61, 64, 107
- Jahn Bartłomiej 53
 Janik Piotr 130, 141, 143, 153, 156, 163, 178
 Janiurek Włodzimierz 181, 182
 Jankowska Elżbieta 12, 24, 49, 185
 Jarecki Jurand 39, 88, 89
 Jarosz-Jałowiecka Hanna 8, 135, 142, 189
 Jaszcuk Bolesław 10, 181
 Jaworski Eugeniusz 148
 John Joachim 175
 Jurkiewicz Anna 35, 73, 182, 189
- Kaczmarczyk Urszula 143
 Kalinowski J. 35
 Kamiński J. 35
 Kapołka Marian 61
 Karolak M. 51
 Kędziora Jerzy 143, 144
 Kiciński Marek 13
 Kiciński Mirosław 142
 Kielan-Jaworowska Zofia 69, 70
 Klause Gabriela 132, 189
 Klimczewski Włodzimierz 12
 Klimek Franciszek 88
 Klimek Julian 148
 Kłopotowska Agnieszka 132, 189
 Kłopotowski Maciej 132, 189
 Knosła-Moskal Danuta 175
 Koba Julian 16, 69, 140, 189
 Kobendz Roman 111
 Koczy Ryszard 90, 98, 107
 Konokowska Laura 13
 Kopernik Mikołaj 33, 34
 Korpys Konrad 100, 118, 127, 132, 169
 Kosarz Jan 71, 88
 Kotowski Kazimierz 72, 79, 88
 Kowal K. 35
 Kozak Z. 83
 Kozik Grzegorz 142
 Kozina Irma 8, 34, 35, 118, 121, 189
 Kozub Jan 79, 80, 89, 90, 92, 93, 95–100, 107, 185

- Krakowczyk Joachim 142, 143
Krawczyk Andrzej 77, 90
Król Mieczysław 169, 185
Krupińska Helena 12
Krzywda-Polkowski Franciszek 12
Kubica Fryderyk 140–142
Kuczyński Maciej 70
Kudła Adam 148
Kuszell Barbara 12, 24, 49, 185
Kwaśniewicz Stanisław 88, 89
Kwiatkowski Jerzy 136, 140, 142
- Labus Gerard 175
Lach Karol 175
Latoska Piotr 140–142
Lawin Ludwik 12, 30
Lemanik Roman 83
Leżoch 77, 90
Ligeża Józef 147
Ligeża Wiesław 154, 155, 162
Lin Wincenty 10, 25, 34, 43, 180, 181, 183, 189
Lindeman J. 35
Lisowski Bohdan 124, 189
Lisowski Stanisław 25, 28
- Łazowski Naso 144, 146, 176, 177, 185
Łobos Tadeusz 174
Łunc Leonid 13
- Madej Waldemar 71
Makal Józef 19
Malczyk M. 35
Malik Elżbieta 4
Malina Marian 102
Marciniak Piotr 132, 189
Marcinow Stanisław 25, 28, 31, 32, 140
Marianańska Teresa 70
Mędrzecka Anna 4
Michalczuk M. 72
Michaławska T. 52
Michałek Józef 139, 140, 142
Michałowska-Rauszer Teresa 102, 136, 137, 140
Mieczkowski Andrzej 56
Mies van der Rohe Ludwig 113
Migocki Wojciech 24
- Miller M. 43
Mitrega Jan 153
Molicki Witold 174
Mosiński Marek 175
Moskal Jerzy 175
Mycek Tadeusz 84, 85, 89
- Nehru Jawaharlal 180
Niemirski (Niemiec) Władysław 7, 8, 10, 12, 13, 16, 20, 22, 49, 52, 54, 55, 58, 72, 88, 111–113, 151, 179, 185, 189–191
Niewęglowski A. 35
Nowicki Bolesław 174
Nowicki Maciej 124
- Ochman Eryk 175
Olszewski Józef 181
Olszewski Krystyn 10
Omiłanowska Małgorzata 124, 189
Otrebski Andrzej 107
- Paneth Mieczysław 61, 62, 64, 66, 89, 90, 98, 107
Papp Stefan 140, 144, 190
Patej T. 35
Pawłowski Zbigniew 190
Perkowski Władysław 106, 186
Petrucio-Jura Angelina 140, 142
Pędziałek Leopold 59, 112
Pfützner Tadeusz 174
Philips Anton 135, 177
Piątek Ewa 127
Piątek Grzegorz 184, 190
Piątek Henryk 127
Piechaczek Henryk 142
Pietrusa Stanisław 142
Piotrowska Anna 177, 190
Piwocki Ksawery 148
Piziorski W. 35
Pławska-Jackiewicz Krystyna 142
Pokiziak Alfred 135, 136
Pokorny Zdzisław 78, 79, 87, 88, 90
Poniatowski Zenon 174
Potulicka-Łatyńska Teresa 12
Prynda Kazimierz 152
Pstrowski Wincenty 181
Pszczołkowski Michał 4

- Raczek 175
Rakoczy Jan 10, 40, 68, 91, 167, 180, 181, 190
Rauszer J. 52
Reczek Kazimierz 140
Respondek Łukasz 7, 8, 71, 72, 190
Ruthner Othmar 118
Rutkowski Stanisław 13, 114
Rzepecki Zbigniew 130, 152
- Sadowski Tadeusz 140, 142
Sarapata Jacek 143, 144
Saska M. 72
Sawicki Józef 71, 142
Siemaszko Zbyszko 18
Sihanouk Norodom 180
Sikorski Stanisław 161
Silka Zdzisław 91, 98
Skalkowski Marian 149
Skarżyński Wojciech 70
Skolimowski Włodzimierz 29, 32, 191
Skomorowska Łucja 140
Skuczyńska Janina 12
Skurkiewicz Tadeusz 175
Słodowy Stanisław 140, 142
Smolaga Stanisława 13
Sojka F. 66
Solawa Zbigniew 32
Sołtyński Ryszard 174
Sołtysik Maria Jolanta 8, 190
Sosnowski Ludwik 48, 186
Sowiński Józef 102
Sowiński Stanisław 102
Spychalski Marian 153
Stiller Adolf 184, 190
Strządała Leon 142
Studnicki Leszek 174
Suboczowa (Suboczowa-Bytnar) Maria 148
Subrelak Stefan 102
Swadźba 102
Syska Anna 8, 121, 159, 189, 190
Szade Aleksander 174
Szafer Tadeusz Przemysław 130, 191
Szczepanek Eugeniusz 174
Szczepaniec Andrzej 143, 144
Szendzielorz Adrian 66
- Szewczyk Tadeusz 132
Szewczyk Wilhelm 145, 183, 190
Szkudła Antoni 140
Szostak Józef Marian 174
Szpuner Mieczysław 7, 190
Szymbuś Mieczysław 174
- Ślimakowski Tadeusz 136–138, 140, 142, 185
Ślusarczyk Jan 25, 27, 29, 30, 32, 188, 191
- Tokarz Czesław 175
Tombiński Jerzy 59
Trybowski Leopold 140, 142, 143
Trybuś Jarosław 184, 190
- Urbanowicz Andrzej 102, 104, 175
- Washmann Kurt 155
Wawrzynkiewicz Włodzimierz 23
Wejchert Kazimierz 10, 79
Wencel Tadeusz 140
Wiczyńska Maria 175
Winnicki Jerzy 170, 176
Winnicki Zygmunt 79, 89, 166, 170, 174, 176
Wirtek Mirosław 142
Wodzislawski Marian 174
Wolak K. 88, 90
Wróbel Józef 175
Wróblewska Danuta 25, 30, 191
Wróblewski Alojzy 90, 98
- Zachwatowicz Jan 102, 188
Zalewski Wacław 161
Zawadzki Aleksander 153, 181
Zaworska Danuta 78, 88, 90
Zieliński Czesław 131
Zieliński Zygmunt 70, 185
Ziembińska-Tworzydło Maria 70
Ziętek Jerzy 10, 55, 67, 109, 118, 136, 137, 180–183
Ziółkowska Wanda 13
Zutt Richard Adolf 147
- Żmudzińska-Nowak Magdalena 8, 34, 98, 118, 191